

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

HRİSTİYANLIKTAKİ DÜALİST AKIMLARA KARŞI KİLİSENİN TUTUMU

Tezli Yüksek Lisans Tezi
DÖNAY RABİA ALTUNTAŞ

ANKARA 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

HİRİSTİYANLIKTAKİ DÜALİST AKIMLARA KARŞI KİLİSENİN TUTUMU

Tezli Yüksek Lisans Tezi
DÖNAY RABİA ALTUNTAŞ

Tez Danışmanı
PROF. DR. AHMET HİKMET EROĞLU

ANKARA 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

HIRİSTİYANLIKTAKİ DÜALİST AKIMLARA KARŞI KİLİSENİN TUTUMU

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

PROF. DR. AHMET HİKMET EROĞLU

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU
- 2- Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR
- 3- Doç. Dr. Şevket ÖZCAN

Tez Savunma Tarihi: 03.02.2023

TEZ DOĞRULUK BEYANI BELGESİDİR.

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu danışmanlığında hazırladığım “Hıristiyanlıktaki Düalist Akımlara Karşı Kilisenin Tutumu (Ankara.2023)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 03.02.2023

Adı-Soyadı: Dönay Rabia Altuntaş

İmza:

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	VI
A. Araştırmanın Konusu, Önemi Ve Amacı.....	VI
B. Araştırmanın Kapsamı Ve Sınırları	VII
C. Araştırmanın Metodu Ve Kaynakları	VII
I.BÖLÜM: İLK DÖNEM HİRİSTİYAN DÜALİST AKIMLARI	2
1.Düalizm Kavramı.....	2
2.Heretik Kavramı.....	12
3. Marcionizm	14
2.1 Marcion İnanç Esasları.....	18
2.2. Marcion’a Karşı Kilisenin Tutumu.....	22
3. Pavlikanlar.....	28
3.1. Pavlikanların İnanç Esasları.....	33
3.2. Pavlikanlara Karşı Kilisenin Tutumu.....	37
II. BÖLÜM: ORTA ÇAĞ’DA HİRİSTİYAN DÜALİST AKIMLAR.....	49
1. Bogomilizm.....	49
1.1. Bogomillerin İnanç Sistemi	52
1.2. Bogomillere Karşı Kilisenin Tutumu.....	57
2. Katharlar.....	73
2.1. Katharların İnanç Sistemi.....	76
2.2. Katharlara Karşı Kilisenin Tutumu.....	83
SONUÇ	99
KAYNAKÇA.....	102
ÖZET	110
ABSTRACT	111

KISALTMALAR

bkz.: Bakınız

bs. : Basım

c. : Cilt

çev. : Çeviren

DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi

ed.: Editör

nşr. : Neşreden

s. : Sayı

trc: Tercüme eden

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Vd.; Ve Diğer

ÖNSÖZ

Tarih, din ve inanç sahasında olan farklılıklardan dolayı tartışma ve savaflara sahne olmuştur. Tüm dinler, farklılıklara saygı duyulması ve gösterilmesi hususunda ortak bir kanaate sahiptir. Fakat teorikte olan bu ortak fikir pratik duruma bakıldığında her zaman mümkün olmamıştır. Bu durumu tüm dinlerde görmek mümkün olduğu gibi çok belirgin örneklerine Hristiyanlıkta rastlanmaktadır. Zira tarih boyunca Hristiyanlık kendi içinde birçok bölünme yaşamış ve bunun sonucunda Kilise ve din adamları ile grup arasında ciddi çatışmalar olmuştur. Kilise'nin çeşitli çatışmalarda bulunduğu ve gündemini uzun bir süre meşgul eden gruplar arasında düalist akımlarda yer almıştır. Düalist akımlara karşı çatışmalar Kilise'de ve devlette yer alan üst yöneticilere ve zamana göre değişiklik göstermiştir. Nitekim ilk dönemlerde çatışmalarda vaizler görevlendirilmiş ve fiziki uygulamalardan kaçınılmıştır. Fakat Orta Çağa yaklaşırken Hristiyanlığın içerisindeki farklı inançlar arasında sayılan düalist akımlara karşı Engizisyon mahkemelerinin kurulması hatta Haçlı Seferlerinin düzenlenmesi baskı ve zulüm şiddetini arttırmış ve zirveye çıkarmıştır.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin amacı, konusu, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, başvuru yöntem ve metodlar, kullanılan kaynaklara yer verilmiştir. Birinci bölümde öncelikle çalışmada içerisinde sıklıkla geçen Düalizm ve Heretik kavramların etimolojisine ve ıstılahî manalarına yer verilmiştir. Daha sonra ilk dönem düalist akımlarından Marcionizm ve Pavlikanlar ele alınmıştır. Bu iki akımın tarihi süreç içerisinde ortaya çıkışı, inanç esasları ve Kilisenin bu akımlara karşı göstermiş oldukları tepkiler yer almıştır. İkinci bölümde ise Orta Çağda ortaya çıkan Bogomil ve Katharlar ele alınmıştır. Bu bölümde birinci bölümde olduğu gibi akımların tarihi süreç içerisindeki konumu, inanç esasları ve Kilisenin bu akımlara karşı göstermiş olduğu baskı, zulüm ve işkence gibi tutumlara yer verilmiştir.

Uzun soluklu bir çabanın ürünü olan çalışmamızda maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen kişi ve kurumlara katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim. Lisansüstü burs desteğinden ötürü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na şükranlarımı sunarım. Lisans ve yüksek lisans süreci boyunca ilminden istifade ettiğim ve bana rehberlik eden kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU'na müteşekkirim. Kaynak temininde desteğini esirgemeyen Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesine içtenlikle teşekkür ederim. İlim yolculuğunda bana her zaman güvenen, desteklerini esirgemeyen, daima yanımda olan başta annem ve babam olmak üzere tüm aileme minnettârim. Teşvik ve yardımlarını sunan arkadaşlarıma ve vaktini ayırarak tezimi baştan sona okuyan ve önemli tavsiyelerde bulunan Fatih KIRKIL'a tüm kalbimle teşekkür ediyorum.

Dönay Rabia ALTUNTAŞ

Ankara, 2023

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Kilise ile yetkilendirilen kimseler ortadan kaldırma işlemine nasihat, vaaz, öğüt ve propaganda ile başlamışlardır. Bu teknikler işe yaramadığında Kilise baskı, yıldırma, zulüm, öldürme ve yakma gibi faaliyetlere başvurmuştur. Kilise sapkın saydığı kimselerin sadece fikirlerini yok etmek istememiş aynı zamanda bedenlerini de yakarak ortadan kaldırmak istemiştir. Bu çerçevede tezimizin konusunu “*Hıristiyanlıktaki Düalist Akımlara Karşı Kilisenin Tutumu*” oluşturmaktadır.

Protestanlığın ortaya çıkışına kadar varlıklarını devam ettiren düalist akımlar kendi doğal süreçleri içerisinde kaybolmamışlar ortadan kaldırılmışlardır. Bunların ortaya çıkması Hıristiyanlığı anlama açısından son derece önemlidir. Kilisenin düalist akımlara karşı tutumunun incelenmesi hem Kilisenin teolojisini tersten okunmasını sağlayacak hem buna bağlı olarak Haçlı Seferleri, Engizisyon mahkemeleri ve ceza uygulamaları Kiliseye farklı bir bakış ile yaklaşmamıza önemli katkılar sunacaktır. Tezimizin bir diğer önemi de tarihi süreç içerisinde Kilisenin teolojik düşünce yapısını oluşturma şeklini ve bu yapıya uygun olmayan fikirleri nasıl ötekileştirdiğini ortaya çıkmasını sağlayacağı katkı açısından önemlidir.

Türkiye’de ve dışında bu alanda yapılan çalışmalar genellikle düalist akımlardan sadece bir tanesini konu edinmiş ve tek bir yönü ile ele almıştır. Bu sebeple çalışmamız Hıristiyanlıktaki düalist akımlara bütüncül bir bakış sunarak alana önemli katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevesinde araştırma boyunca şu sorulara cevap aranacaktır.

- Hıristiyanlıktaki düalist akımlar nelerdir?
- Düalist akımların ana Hıristiyanlık düşüncesinden ayrıldığı başlıca fikirler hangileridir?
- Düalist akımlar birbirinden etkilenmiş midir?

- Düalist akımlara dair bilgilerimizin muhalifleri tarafından yazılmış olmasının getirdiğini problemler nelerdir?
- Devlet desteğini elinde alarak kurumsallaşmasını pekiştiren Kilisenin düalist akımları kökünden yok etme çabasının amacı nedir?
- Düalist akımların Kilise tarafından heretik olarak adlandırılmasındaki sebepler nelerdir?
- Düalist akımlar kendi doğal süreçleri içerisinde mi tarih sahnesinden silinmiştir?
- Kilise düalist akımları Maniheist olarak suçlamakla neyi amaçlamıştır?
- Düalist akımlar Hristiyanlığı önemli ölçüde etkilemiş midir?
- Devlet desteği olmasaydı Kilise düalist akımları ortadan kaldıracak mıydı?
- Tarihi süreç içerisinde kurumsallaşan Kilisenin düalist akımlara karşı tutumu nasıldır ve uyguladığı cezalar nelerdir?

B. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Tezimizde “*Hristiyan Düalist Akımlara Karşı Kilisenin Tutumu*” incelenecektir. Bu süreçte Hristiyan düalist akımlar çerçevesinde Marcionizm, Pavlikanlar, Bogomiller ve Katharlar ele alınmıştır. Bu dört akımda odak noktamızı Kilise’nin bu akımlara karşı göstermiş olduğu tavır ve tutumdur. *Kilise’den* kastımızı öncelikle Merkezi Kilise oluşturmakla beraber yerel Kiliselerin faaliyetlerine de yer verilmiştir. Bununla birlikte çalışmamızda ilk dönem ve Orta  ağ düalist akımları ele alınarak zaman kısıtlamasına gidilmiştir.

C. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Tezimiz Dinler Tarihi metodlarına uygun olarak hazırlanmıştır. Kilisenin tutumu, karşıt fikirlerle gösterdiği reaksiyonlar tarihsel olarak incelenerek tarih  metoda başvurulmuştur. Başvurulan bir diğer Dinler Tarihi metodu ise karşılaştırmalı metottur. Nitekim İlk dönem ve Orta  ağdaki düalist akımlara uygulanan cezalar karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Ayrıca

hermenötik metot kullanılarak mevcut bilgiler doğrultusunda açıklama ve değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmamız boyunca elde edilen bilgiler ön yargısız bir şekilde okuyucuya aktarılması amaçlanmıştır. Böylece savunmacı tutumdan kaçınılmaya özen gösterilmiştir.

Çalışmamızın amaçları çerçevesinde kaynak taraması yapılmıştır. Kaynak taraması sırasında birincil kaynaklara öncelik verilmesine dikkat edilmiştir. Düalist akımların kaynakları dış etkenler tarafından yok edildiği için kaynaklarımızı düalist akımlar dışında kalan kişi ve grupların yazıları, eserleri oluşturmaktadır. Bu konuda Pavlikanları, Bogomilleri ve Katharları konu edinen el yazmalarına ve mektuplarına yer veren Janet Hamilton-Bernard Hamilton ve Yuri Stoyanov tarafından kaleme alınan “*Bizans Döneminde (650-1405) Hristiyan Düalist Heretikler*” eseri tafsilatlı bilgileri içermeleri sebebiyle tezimiz de öne çıkan eserdir. Bununla birlikte Sean Martin’in “*Gnostikler İlk Hristiyan Sapkınlar*” ve “*Orta Çağ’da Avrupa’da Alevi Hareketi Katharlar*” eserleri genel çerçeveyi oluşturmamızda bize önemli katkılar sağlamıştır. İki bölümde de başlıkları yazarken birçok kaynaktan yararlanılmıştır fakat en çok başvuru kaynaklar şunlar olmuştur: Tertullianus’un erken dönemde Kilisenin nasıl bir tutum sergilediğini ortaya koyan “*Against Marcion*” isimli eseri, Sebastian Moll’un, “*The Arct-Heretic Marcion*”, De Gruyter Mouton “*The History of the Paulicians*” Kadir Albayrak’ın “Bogomilizm ve Bosna Kilisesi”, Malcolm Lambert’in konu ile ilgili tüm eserlerinden yoğunluğu farklı olmakla birlikte yararlanılmıştır.

Tezimiz konuya bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmayı hedeflediğinden sadece konu ile ilgili eserlere başvurmakla yetinmemiş aynı zamanda Dinler Tarihinin temel kaynaklarına da başvurmaya özen gösterilmiştir. Nitekim Şehristânî (ö. 548/1153)’nin “*el-Milel ve’n-Nihal*” eserine, Eusebius’un “Kilise Tarihi” isimli eserlerine başvurmakla birlikte yararlanılan kaynaklardan sadece birkaçını oluşturmuştur.

Aynı zamanda kavramların açıklamalarına yer verilirken *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine*, Ahmet Hikmet Eroğlu ve Durmuş Arık’ın *Kavram Atlası* sözlüğüne

başvurulmuştur. Bununla birlikte Hıristiyanlıkla alakalı bilgilere daha kapsamlı yaklaşmak için Katolik Ansiklopedisi’den (The Catholic Encyclopedia) faydalanılmıştır. Düalizmin ve Düalist akımların İslam kaynaklarındaki yerini ve karşılığını tespit etmek için başlıca İbni Kuteybe’nin *ed-Dîneverî Uyûnü’l-Ahbâr*’ına, Câhiz’in *Kitâbü’l-Hayevân*’ına ve Ebü’l-Hasan el-Eşarî’nin *Makālâtü’l-İslâmiyyîn Ve İhtilâfü’l-Musallîn*’ine başvurulmuştur.

I.BÖLÜM: İLK DÖNEM HİRİSTİYAN DÜALİST AKIMLARI

Hırsyanlığın kurumsallaşma sürecinde birçok akım ortaya çıkmıştır. Bu akımlardan bazıları kendi seyrinde tarih sahnesinden silinirken bazı akımlar ise Kilise ve devlet ile karşı karşıya kalmış ve bu mücadele sonucunda ortadan kalkmıştır. Düalist akımları da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Kilise düalist akımlar ile mücadeleye girerek onlara hayatta kalma hakkı tanımamıştır. Düalist akımlar takipçilerinin ilgilerinin azalması ile ortadan kalkmamış; tam tersine bu akımlar kasıtlı bir şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın buradaki kısmında konunun amacına ulaşması ve mahiyetinin daha iyi anlaşılması için öncelikle metne rehberlik edecek Düalizm ve Heretik kavramlarına yer verilmiş daha sonrasında İlk dönem düalist akımlardan Marcion ve Pavlikanlar ele alınmıştır.

1.Düalizm Kavramı

Düalizm terimi ilk kez Thomas Hyde'nin 1700 yılında yazdığı *Historia Religionis Veterum Persarum* eserinde kullanmıştır. Hyde düalizm kavramına ilkesel iyi ile eş güdümlü bir kötü varlığın var olduğu ifade eden düşünce sisteminde başvurmuştur. Sözcük aynı zamanda Bayle tarafından 1820 yılında yayınlanan “Zerdüş” maddesinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Daha sonra Cristian Wolff düalistler terimini beden ve ruhu karşılıklı bağımsız tözler olarak görerek etik ve din alanından metafizik alana aktarmıştır.¹ Terim ilerleyen süreç içerisinde daha geniş anlamda kullanılmıştır. Nitekim düalizm ilk kullanıldığı anlam dünyasını genişletilerek merkezi ikilik etrafında örgütlenen her tür oluşum ve sistem için kullanılır hale

¹ Rudolf Eucken, “Dualism”, Encyclopedia of Religion and Ethics, Ed: James Hastings, New York, 1912, c.5,100.

gelmiştir. Descartes zihin\beden olarak kullanırken Platon ruh\beden olarak kullanmıştır. Tek Tanrılı ve çok Tanrılı dinler; tüm varlık biçimlerinin tek ve aynı özsel bir varlıktan türediğini savunan dinler ve Panteizmin bazı okullarında düalist akımları görmek mümkündür.²

Dinler tarihinde düalizm; evrenin yaratılmasında veya yönetilmesinde iki karşıt gücü veya tanrısal varlıklara dair inancı ve anlayışı belirten bir kavramdır.³ Başka bir deyişle varoluşun altında yatan iki temel nedensel ilkenin varlığını varsayan bir doktrin olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda düalist doktrinler, dünya görüşleri veya mitler ikili ilkelerin karakterize eden ontolojik karşıtlığa ve değer eşitsizliğine katılanlar olarak dünyanın veya insanların temel bileşenlerini temsil eder.⁴

Genel veya sınırlı, iki karşıt ve heterojen açıklama ilkesine başvuran herhangi bir teoriye verilen bu isim, bu haliyle ikiden fazla ilke içeriğiyle hem Monizm hem de Plüralizmden farklıdır. Ahlaki ve fiziksel kötünün yarattığı zorluklar ve bilginin kaynağı düalist teorilerin en eski kaynaklarını oluşturmuştur. Modern zamanlarda düalizm en çok bilgi sorununu ele alırken başvurulmuştur. Burada akıl ve beden, iyi ve kötü gibi ikili öğeler birbirine indirgenemez ikililer olarak görülmüştür.

İlk zamanlarda birçok kişi için iyilik ve kötülük aynı kaynağa indirgenmesi mümkün olan iki öge olarak düşünülse de çok geçmeden bu fikir değişime uğramıştır. Bu evrende hem

² Mather Micheal, “*Dualism*”, The New Catholic Encyclopedia, The Catholic University of America Published by Gale, 2003, c.4, 914-916.

³ Durmuş Arık, “*Düalizm*”, Kavram Atlası-I, Ankara: Gazi Kitapevi, 2020, 11.

⁴ Encyclopedia.com, *Dualism*, Erişim: 03.06.2022,
[/https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism](https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism).

iyi hem kötü bulunduğuna göre evrenin yaratıcısının tek bir kişi olmadığı fikri savunulur hale gelmiştir. Söz konusu kötülük örneğin bitki hayvan ya da insan vücudunun fiziksel kusurlu yapısında olabileceği gibi insanın kötü eğilimlerinin geçici ya da kalıcı olarak yaygın olması gibi ahlaki de olabilir.

Bir insan doğru yolu tanıyabilir veya onaylayabilir ancak yine de tam tersi yolu takip de edebilir olması ahlaki kötülüğün yüzyıllar boyunca gündemde kalmasını sağlamıştır. Ahlaki kötülük nereden geliyor?, Kusurlu varlığın açıklaması nedir? Gibi sorular kötülük problemi üzerinde ilgiyi arttırmıştır. Kötülük ile ilgili soru ve sorunlar ister fiziksel olanın bir tikelleşmesi olarak düşünölsün ister fiziksel olan ahlaki kötülük anlamından bir çıkarım olarak düşünölsün tarihsel olarak etik ve ontolojik olan arasında bir bağ kurulmuştur.⁵

İnanç, grup ve sistemler içerisinde düalizmin çeşitli versiyonlarını ve sayısız şekilde işleyen türevlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Fakat dini düşüncede ortak payda genellikle dünyayı iyiyi ve kötüyü temsil eden iki ilke üzerine inşa etmeleridir. Bununla birlikte dinler tarihi alanında önemli çalışmaları bulunan Ugo Bianchi düalizmin üç ayırıcı özelliğini şu şekilde belirtmiştir:

1-Mutlak ya da radikal düalizm iyilik ve kötülüğü ebedi ve eşit iki ayrı güç olarak görürken, ılımlı düalizm kötülüğü daha etkisiz ve ikilcil bir güç olarak görür.

2-. Pek çok mutlak düalizm iki gücün savaşının sonsuza kadar sürüceğini savunur. Pek çok mutlak düalizm okulu zamanı döngüsel olarak algılar. Bu düalizm ekolleri bu yüzden reenkarnasyona inanma eğiliminde olmuşlardır. Buna karşın ılımlı okul tarihsel zamanı sonlu bir süreç olarak görür; buna göre zamanın sonunda kötücül ilke iyicil ilke tarafından bozguna uğratılıp tasfiye edilecektir.

⁵ Micheal, “Dualism”, c.4, 914.

3-Mutlak düalizm maddi dünyanın temelinde kötülüğü barındıran bir yer olarak görürken, ılımlı düalizm yaratılanın özünde iyi olduğuna inanır.⁶

İslami literatür de düalizme denk gelen kavram Senevîyye'dir. Seny kökünden türeyen kavram "katlamak, ikinci olmak, iki katını almak" anlamlarına gelmektedir. Kavramın kullanım alanını alemler aydınlık ve karanlık olmak üzere iki ezeli aslın yarattığına inanan din, mezhep ve gruplar oluşturmuştur.⁷ İslami literatürde "Senevîyye" terimini ilk olarak İbni Kuteybe, Ed-Dîneverî Uyûnü'l-Ahbâr adlı eserinde halife Me'mûn'un Senevîyye üzerine yaptırmış olduğu mülâhaza ve toplantılara değinirken bahsetmektedir.⁸ Fakat ilk inanç olarak bahseden Cevherî olmuştur. Cevherî eserinde inançları gruplaştırmış ve el-Mübeyyida olarak sınıflandırdığı başlık altında Senevîyye'den de bahsetmiştir.⁹

Senevîyye kavramı eserlerde farklı şekillerde anılmıştır. Câhiz *Kitâbü'l-Hayevân* eserinde "*ashabu'l-isneyn*"¹⁰, Ebül-Hasan el-Eşarî *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfû'l-Musallîn*

⁶ Sean Martin, "*Gnostikler İlk Hristiyan Sapkınlar*", Çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010, 38-39.

⁷ Mustafa Sinanoğlu, "*Senevîyye*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yayınları, 2009, c.36, 521-522.

⁸ İbn Kuteybe, "*Uyûnü'l-Ahbâr*", Nşr. Yûsuf Ali Tavîl, 1.Baskı, Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1406/1986, c.2, 168

⁹ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, "*es-Sihâh*", Nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr, I-VI, Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyin, 1407/1987, c.3, 1068

¹⁰ Câhiz, "*Kitâbü'l-Hayevân*", 2.Baskı, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîye, 1424, c.1, 124; Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-işrâf, c.1, 51; Ali el-Karî, "*Şerhu's-Şifâ li'l-Kādî İyâz*", 1.Baskı, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421/2001, c.2, 507

eserinde “*ehlu’t-tesniye*”¹¹, Nevevî el-Mecmû’: Şerhu’l-Mühezzeb eserinde “*el-mesneviyye*”¹², M. Murtazâ ez- Zebîdî *Tâcü’l-Arûs* eserinde “*el-isneyniyye*”¹³, Abdülkerîm Cîlî, *El-İnsânü’l-Kâmil Fî Ma’Rifeti’l-Evâhir Ve’l-Evâil* eserinde “*es-saneviyye*”¹⁴ olarak geçmektedir.

Şehristânî (ö. 548/1153) *el-Milel ve’n-Nihal* isimli eserinde Senevîyye’nin hayır ve şer; yarar ve zarar, salah ve fesat gibi iki kutuba ayırarak iki aslın varlığını kabul eden Mecusilere ait olduğunu belirtmiştir. Şehristânî’ye göre Mecusiler iki kutbun tekine “Nur” diğerine “Zulmet” adını vermişlerdir. Onlar Nuru karşılayan ifadeyi Yezdan; Zulmeti karşılayan ifadeyi ise Ehrimen olarak ifade ederken Nur’u ezeli; Zulmet’i muhdes kabul ettiklerini belirtir.¹⁵

¹¹ Ebü’l-Hasan el-Eşarî, “*Makālâtü’l-İslâmiyyîn Ve İhtilâfü’l-Musallîn*”, Nşr. Hellmut Ritter, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1400/1980, 308; Bakıllânî, “*Temhîdü’l-Evâil Ve Telhîsü’d-Delâil*”, Nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar, Beyrut: Müessesetü’l-kütübi’s-sekâfiyye, 1407/1987, 78

¹² Nevevî, “*el-Mecmû’ : Şerhu’l-Mühezzeb*”, Medine: Mektebetü’s- Selefîyye, c.19, 232

¹³ M. Murtazâ ez- Zebîdî, “*Tâcü’l-arûs*”, Nşr. Mustafa Hicâzî, 1.Baskı, Küveyt: El-Meclisü’l-Vatanî li’-Ssekâfe Ve’l-Fünûn Ve’l-Edeb, 1422/2001, c.37, 302.

¹⁴ Abdülkerîm Cîlî, “*El-İnsânü’l-Kâmil Fî Ma’Rifeti’l-Evâhir Ve’l-Evâil*”, Kahire: el-Matbaatü’l-Behiyye, 1304, c.1, 100.

¹⁵ Muhammed b. Abdülkerim Şehristânî, “*El-Milel Ve’n-Nihal*”, Çev. Muharrem Tan, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006, 223.

Senevîyye kavramının içini Nur ve Zulmet ile dolduran islami kaynaklar farklı şekillerde ifade etmişlerdir. Bazıları “*Biri Nûr, diğeri de Zulmet olan iki ilaha inananlar*”¹⁶ bazıları “*İyiliğin, Nûr adını verdikleri ilah tarafından, kötülüğün de Zulmet adını verdikleri ilah tarafından meydana geldiğine inananlar*”¹⁷ bazıları ise “*Bu iki ilahtan biri hayır, yani iyilik ilahıdır ki bu, kendisine (Nûr) denilen ilahtır. Diğeri de Şer ilahı olup bu da kendisine (Zulmet) denen ilahtır*”¹⁸ şeklinde ifade etmişlerdir.

Terimin kullanımlarını sınırlı sayıda anlama indirgemek mümkün görünse de terim belirsizliğini korumaktadır. Bununla birlikte terimin lehinde veya aleyhinde söylenecek çok şey vardır. Öyle ki ahlaki kötülüğün açıklamaları, bir taraftan bazılarının biri iyi diğeri kötü olmak üzere iki eşit ilkeyi öne sürmesine yol açarken, diğer taraftan akıl yürütmenin ardındaki güdü genellikle kötülüğün nedeninin Tanrı olduğunu reddetmektir. Öte yandan Tanrı’nın evrenselliğinin ve onun üstünlüğünün sınırlı görünmesidir. Genellikle epistemolojik kaynaklara sahip olan fiziksel düalizmler, insan ile insan olmayan ruhani ile cismanı arasında keskin bir ayırım yapma avantajına sahiptir.¹⁹

¹⁶ Kadî Abdülcebbâr, “*El-Mugnî Fî Ebvâbi’l-Tevhîd Ve’l-Adl*”, Nşr. Mahmûd M. Hudayrî, 1.Baskı, Kahire: eş-Şeriketü’l-Arabiyye li’l-tibâa, 1380, c.5, 9; Râgıb el-İsfahânî, “*Muhâdarâtü’l-üdebâ*”, 1.Baskı, Beyrut: Dârül-Erkam b. Ebü’l-Erkam, 1420, c.2, 434.

¹⁷ Ebü’l-Beka Sâlih b. Hüseyin el-Caferî, “*Tahcîlü Men Harrefe’t-Tevrât Ve’l-İncîl*”, Nşr. Mahmûd Abdurrahman Kadh, 1.Baskı, Riyad: Mektebetü’l-Ubeykân, 1419/1998, c.2, 621.

¹⁸ Muhammed b. Mahmûd Şehrezûrî, “*Şerhu Hikmeti’l-İşrâk*”, Nşr. Hüseyin Ziyâî, Tahran: Müessesesi Mütâlaât ve Tahkikat, 1372/1993, 24.

¹⁹ Micheal, “*Dualism*”, c.4, 916.

Düalizmi oluşturan kavramlar ve kutuplar kendine özgüdür. Nitekim erkek ve kadın, siyah ve beyaz, iyi ve kötü, sağ ve sol, ruh ve madde, ışık ve karanlık gibi her zıt ikili düalizm içerisinde değerlendirilemez. Bu kavramların düalizm içerisinde değerlendirilmesi için varlığın temel öğelerini oluşturması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle düalizmi oluşturan kavramlar eğer dünyanın nedeni ve kurucu unsuru ise o zaman düalizmden bahsetmek mümkündür.²⁰ Dualizm olarak adlandırılması için diğer bir özellik ise iki zıt kutup arasında uzlaşmayan bir mücadelenin olması gerekir. Nitekim Sâbiîlik ve Maniheizm gibi düalist dinlerde ışık ve karanlık güçleri arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir mücadele vardır.²¹ Fakat zıt kutuplar arasında mücadele söz konusuysa bazen kutupların birbirini tamamlaması, güçler arası işbirliği, görev paylaşımı gibi durumlarda olabilmektedir.²²

Düalizm de evren; iyi ve kötü, ışık ve karanlık arasındaki mücadelenin sonucu olarak görülmüştür. Bu şekilde bir düalizm oluşumunu İran'daki Zerdüştlük öğretisinde ve III. yüzyılda ortaya çıkan Maniheizm de görmek mümkündür.²³

Eski İran dinlerinden olan Mecusilik Zerdüş ile başlatılan bir dindir. Tarihi süreç içerisinde farklı isimlerle anılmıştır. Nitekim Zerdüş'te nispeten Zerdüşti, İran'dan Hindistana göç edenlere Parsi, Arapça da ise Mecusi olarak geçmektedir. Mecusiliğin kurucusu Zerdüş yaşadığı çevredeki Politeist inancı yerine tek tanrı inancı Ahura Mazda'ya inanmayı getirmişti. Tek tanrılı inancı kabul eden Mecusilik tarihi süreç içerisinde başka tanrılara inançlar hakim

²⁰ Ugo Bianchi, Yuri Stoyanov, “Dualism”, Encyclopedia of Religion, USA, 2005, 2505.

²¹ Sâbiîlik'teki Gnostik Düalizm için bkz. Şinasi Gündüz, “Sâbiîler Son Gnostikler”, Ankara: Vadi Yayınları, 1999, 92-106.

²² Durmuş Arık, “Düalizm”, c.1, 11.

²³ Micheal, “Dualism”, c.4, 914.

olmaya başladı.²⁴ Öyle ki Ahura Mazda'nın yanında diğer varlıklara ilahlık atfedilmiştir. Zerdüşt'ün ilk dönemlerde kurduğu mutlak monoteizm iddiası Sasani döneminden sonra düalistime dönüşmüştür.²⁵

Zerdüşt, İsa ve Buda geleneğinden geldiğini iddia eden Mani isimli bir kişi tarafından üçüncü yüzyılın ortalarında ortaya çıkan Maniheizm de nur-zulmet, veya iyi kötü-zıtlığı ile tasvir edilen iki alemin mutlak iki yöneticisi vardır. Mani düşüncesi Hristiyanlıktaki Marcion, Paulikanlar, Bogomiller ve Katharlar gibi akımlarda etkili olduğu bilinmektedir.²⁶ Maniheizm inanları Büyük Justinianus'un (527-565) ilk hükümdarlığı sırasında yoğun zulüm ortasında kalmıştır ve büyük oranda takipçisini kaybetmiştir. Maniheizm çoğunlukla Orta Çağ'ın sonuna kadar ayrı bir din olarak varlığını sürdürmüş ve Asya ile sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte geç antik çağda çok çeşitli Gnostik ve Düalist öğretilerin yaygın olarak yayılmasıyla Maniheizm ile erken Orta Çağdaki Gnostik ve Düalist geleneklerin izlerini ve gerçek aktarıcılarını ayırt etmek ve teşhis etmek giderek daha zor hale gelmiştir.²⁷

Hristiyanlık içerisinde ortaya çıkan ilk düalist görüş olarak Marcionizm kabul edilir. Maddi dünyanın kötülüğünü ve manevi dünyanın önceliğini ortaya çıkaran Maniheizm'in bir

²⁴ Ahmet Hikmet Eroğlu, “*Mecusilik*”, Kavram Atlası-II, , Ankara: Gazi Kitapevi, 2020, 226.

²⁵ Mehmet Alıcı, “*Kadim İran'da Din Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı*”, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2012, 87.

²⁶ Arık, “*Düalizm*”, c.1,11.

²⁷ Encyclopedia.com, *Dualism*, Erişim: 09.06.2022,

[/https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism](https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism).

parçası olmamakla birlikte zaman içerisinde iki kutbu benimsedikleri için birbirleri yerine anılmaya başlanmıştır.²⁸

Hristiyan düalizminin erken Orta Çağ versiyonunu Ermenistan'nın karmaşık dünyasında ortaya çıkan Pavlikanlar tarafından oluşmuştur. Pavlikanlar daha çok radikal düalizmin görüldüğü Maniheist, Gnostik veya Marcion gibi gruplardan etkilenmişlerdir. Pavlikanların ortaya çıktığı yer aynı zamanda Zerdüştlük ve gnostik kalıntılardan, geç antik ve erken Orta Çağ'da dini sahnede aktif olan çeşitli düalist akımlardan dolayı ve doğrudan etkilenmiştir. Fakat Pavlikanların önceki düalistlerden farkı Yeni Ahit'in maneviyatçı yorumundan fazla etkilenmiş olmasıdır.²⁹

Pavlikanlardan sonra Hristiyan düalizmi tarihi onuncu yüzyılın ilk yarısında Bogomil fikrinin yaygınlaşmasıyla farklı bir aşamaya gelmiştir. Bogomilizmin kökeni hala birçok spekülasyonu içinde barındırmaktadır. Fakat Hristiyanlıkta Bogomillerden önce ortaya çıkan düalist akımlarla benzer akımlarla benzer yönleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Bogomillerin oluşum ve yayılım sırasında Slav Ortodoks dünyasının da tercüme edilen ve yayılan bir dizi apokfık eser de Bogomilleri etkilemiştir. Bu apokfık metinlerin geniş kapsamlı tercümesi ve

²⁸ Adolf von Harnack, “*Marcion: The Gospel of the Alien God*“ Çev: John E. Steely, Lyle D. Bierma, New York: Labyrinth Press, 1990, 68-71. Kadir Albayrak, “*İznik Konsili Öncesinde Ve Sonrasında Heretik Hristiyan Akımları*”, II. Uluslararası İznik Sempozyumu 5-7 Eylül, 2005, 112.

²⁹ Encyclopedia.com, *Dualism*, Erişim: 09.06.2022, [/https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism](https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism).

yayılımı göz önüne alındığında Hristiyan düalizminde farklılıklar oluşmasını da sağlamıştır. Bogomil hareketinin hem Bizans'ta doğuya hem de batıya doğru genişlemiş on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda Batı Avrupa'da Hristiyan düalist geleneğin yayılmasını teşvik etmiş ve Kuzey İtalya ve Güney Fransa'da örgütlü bir Kathar geleneğinin büyümesiyle doruğa ulaşmıştır.³⁰

Tarihi süreç içerisinde düalist öğretiler değişen yoğunluk derecelerindeki izleri ve unsurları varlıklarını devam ettirmiştir. Bu metinler yasaklanmış olmalarına rağmen korunmuş, esas olarak doğu Hristiyan dünyasında heterodoks, mezhepsel veya basitçe öğrenilmiş çevrelerde dolaşımlarını sürdürmüştür. Devam eden Gnostik veya düalist kalıntılar, Hristiyanlıkta ana akımdan ayrı olarak görülen Heterodoksiler ve sapkınların kanonik kutsal yazıları yorumlamalarını etkilemiş ve onları bir arada tutan etkenlerden biri olmuştur.³¹

Farklı anlam dünyasını içinde barındıran düalizm kavramı Hristiyanlıktaki düalist akımlarda, Zerdüştlük ve Maniheizm gibi dinlerde iyi ve kötü olan Tanrısal kutupların birbiriyle çatışmasını ve insanın bu iyi ve kötü arasındaki rolü ve konumunu ele almaktadır.

³⁰ Encyclopedia.com, *Dualism*, Erişim: 08.06.2022,
[/https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism](https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism).

³¹ Encyclopedia.com, *Dualism*, Erişim: 10.06.2022,
[/https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism](https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism).

2.HERETİK KAVRAMI

Heresi kavramı Yunanca “*αἵρεσις*”/*hairesis* kelimesinden gelmektedir. İki anlamı ifade etmektedir. Bunlardan ilki bir şehri “fethetmek, almak” ikincisi ise “seçim, tercih, istek, temâyül, özel tad” anlamları taşımaktadır.³²

“Seçme, seçim, düşünce sistemi, ekol” gibi anlamlara gelmektedir. Kavram İngilizcede “heresy”, Fransızcada “*hérésie*”, Türkçede “Heretik” kelimeleri ile karşılık bulmuştur.³³ Dini ve felsefi düşünce sistemine işarette bulunan Heretik kavramı Roma tarafından Hristiyanlığın resmi din olarak kabul etmesiyle kilise terimlerindeki yerini almıştır. Kilise, heretik terimini ana Hristiyan düşünce sistemine aykırı yani Ortodoks olmayan her türlü akım, doktrin ve düşünceleri göstermek için kullanmıştır.³⁴ Burada yer alan ‘Ortodoks’ kavramı Kilise otoritesince doğruluğu onaylanmış dini düşünce ve görüşleri ifade etmektedir. Bu çerçevede heresi kavramını Ortodoks kavramının zıttı olarak değerlendirmek mümkündür. Kilise tarafından heretik olarak itham edilen grup ve akımlar da aynı zamanda kiliseyi heretik olmakla suçlamıştır.³⁵ Heretikliğini kökeni konusunda belirsizlik mevcuttur. Fakat Malcolm Lambert

³² F. Prat, “*Hérésie*”, Dictionnaire de la Bible, Tome Troisième, Paris: Premier Partie, 1912, 607.

³³ Thomas A. Gibson, “*Heresy*”, Encyclopedia of Religion, Macmillan: Thomas Gale, 2005, c.6, 3920.

³⁴ Martin Erbstösser, “*Heretics in the Middle Ages*”, Almanya: Edition Leipzig, 1984, 7.

³⁵ John R. Hinnels, “*Dictionary of Religions*”, London and New York: Penguin Books, 1984, 145.

Gnostisizm ve Aryusculuk gibi örneklerden hareketle heretik hareketlerin veya kişilerin kökeninin kiliseden kaynaklı olduğunu iddia etmektedir.³⁶

Heretik kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Genel kabul gören tanımlardan birisi “yaygın olarak kabul edilen fikre, söyleme muhalif olmak ve mezhepçiliğe meyl etmek” tir.³⁷ Aziz Augustun ise heretik (sapkın) kavramını şöyle tanımlamıştır: “Benim fikrime göre sapkın, bazı dünyevi avantajların aşkıyla ve özellikle de şanı ve iktidarı için yeni ve sahte görüşlerin etkisinde kalarak yeni ve sahte görüşler icat eden veya öyle fikirleri izleyen kişidir.”³⁸ Kavramın tanımlamaların ortak yönü temel düşünce sistemine itiraz eden kişi ve gruplar için kullanılmış olmasıdır.

Kişinin heretik olarak suçlanması için belli şartlar konulmuştur. Bir kişinin heretik olarak itham olunması için kişinin vaftiz olması ve kutsal kitabın öğretilerinden şüphe duyması, aykırı kanaat ve davranış benimsemesi ve irtizal etmesidir. Bu durumların sonucunda hem kişiler için hem de akım ve gruplar için heretik ithamı kullanılmıştır.³⁹

Kilise, heretik kavramına olumsuz anlam yüklerken Yeni Ahitteki bölümleri kaynak olarak kullanmıştır. Öyle ki Pavlus, “heresies” kelimesini Korintlilere yazdığı mektupta ve Galatyalılara yazdığı mektupta *bölünmeyi* ifade ederken kullanmıştır. Korintlilere yazdığı

³⁶ Malcolm Lambert, “*Medieval Heresy, : Popular Movements from the Gregorian Reform to the Reformation*”, Oxford: Blackwell, 2002, 3.

³⁷ Mohammad Ali Amir-Moezzi, “*Heresy*”, Encyclopaedia Of The Qur’an, Ed. Jane Dammen McAuliffe, Leiden: Brill, 2000, c.4, 420.

³⁸ Jacqueline Martin Bagnaud, “*L’Enquisiton Mythes et-Realites*” Ed: Desclée de Brouwer, Paris, 1992, 11.

³⁹ Karl Rahner, “*Heresy*”, ET, Rochester Burns Oates and Washbourne Ltd, 1993, 43.

mektupta Korint'te ayaklanan bir grup için “ *Tanrının beğenisini kazananların belli olması için aranızda bölünmeler olması gerekiyor*”⁴⁰ demiştir. Galatyalılara yazdığı mektupta ise toplumda bölücü eylemleri sayarken “ *Bedenin işleri bellidir. Bunlar fuhuş, pislik, sefahat, putperestlik, büyüculük, düşmanlık, çekişme, kıskıncılık, öfke, bencil tutkular, ayrıklar ve bölünmeler...*”⁴¹ Kullanmıştır. ⁴²

Tarihi süreç içerisinde kavramın içi farklı şekillerde doldurulmuştur. Nitekim süreçte heretik kavramı “inançsız” ve “kafirler” gibi kimselerle eş değer görülmüştür. Örneğin bazı Hristiyan litürjilerini anlatan metinlerde “Yahudiler, Türkler, Kafirler ve Heretikler” cümlesi geçmektedir.⁴³

3. MARCİONİZM

İlk düalist akım olarak değerlendirilen Marcionizm, Kilise tarihinin ikinci yüzyılında toplumu büyük oranda etkileyen fikirler arasında olan aynı zamanda sapkınlık\heretik olarak suçlanmış Sinoplu Marcion'a izafe edilen bir harekettir.⁴⁴

⁴⁰ Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi- Yeni Yaşam Yayınları, 2009, Galatyalılar.5:19-20.

⁴¹ 1. Korintliler.11:19.

⁴² W.R.F. Browning, “Heresy”, Dictionary of the Bible, Oxford: Oxford University Press, 2003, 928.

⁴³ Geoffrey Parrinder, “*A Concise Encyclopedia of Christianity*”, Oxford: Oneworld Publications, 1998, 131.

⁴⁴ Bülent Şenay, “*İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik*”, Bursa: Verka Yayınları, 2003, 11.

Birinci yüzyılın⁴⁵ sonlarına doğru Karadeniz’e bir kıyı olan Sinop’ta⁴⁶ dünyaya gelen Marcion, Hristiyan bir ailede büyümüştür. Babasının dindar bir insan ve tüccarı olması onun bu yolda ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Kendisi de kısa bir süre içerisinde rahip ve zengin bir iş adamı haline gelmiştir. Marcion sadece dine tabi olmakla kalmamış kendine özgü fikirler geliştirmiş ve bu fikirlerini hayata geçirmek adına Kiliseyle iyi geçinmeye çalışarak fikirlerini ileriye taşımak istemiştir. Bu bağlamda Kilise ile arasındaki sağlam bir ilişki kurmak isteyen Marcion, fikirlerini kiliseye izah edince Kilise tarafından kabul görmemiştir.⁴⁷

Marcion’un Kiliseyle ayrı düşmesi onun hem kendi kutsal kitabını oluşturmasını hem de kendi öğretilerini temel alan bir Kilise kurmasını sağlamıştır. O, Mesih’in müjdesinin tamamen yeni olduğunu ve Eski Ahitteki yazılar ile değiştirilemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁸ Marcion’un kendine ait kutsal kitap çalışmasına gitmesi Hristiyanlık tarihi için de önemlidir. Çünkü Marcion’un, Luka İncil’i ile Pavlus’un 10 mektubu dışındaki Havari mektuplarını

⁴⁵ Doğum zamanı M.S 100 ile 110 yılları arasında olduğu düşünülüyor. Detaylı bilgi için bkz: Sebastian Moll, “*The Arct-Heretic Marcion*”, Germany: Mohr Siebeck Publish, 2010, 26.

⁴⁶ Marcion’un nerede doğduğu tam net bir şekilde bilinmemektedir. Kilise babaları Marcion’un Pontus bölgesinde doğduğu konusunda hem fikir olmakla birlikte Türkiye’nin kuzey kıyısındaki Pontus bölgesini mi yoksa bugünkü Karadeniz kıyısını mı kast ettikleri konusunda bir birliktelik söz konusu değildir. Hristiyan bir çevrede büyümesi ve onun o dönemde en Hristiyanlaşmış bir bölgelerden biri olan Asya civarının olması onun bugünkü Karadeniz kıyılarında yani Sinop çevresinde doğduğu olasılıklarını güçlendirmektedir. Bkz: Sebastian Moll, “*The Arct-Heretic Marcion*”, 26.

⁴⁷ Martin, “*Gnostikler İlk Hristiyan Sapkınlar*”, 58-59.

⁴⁸ Josep b. Tyson, “*Marcion and Luka Act*”, Columbia: University of South Carolina Press, 2006, 27.

reddediyor olması Hristiyanların Yeni Ahit ve Pavlus'un mektupları'dan oluşan Hristiyan kitap koleksiyonunun birleştirilip kitap haline getirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Buna ilaveten ileriki zamanlarda din adamlarının ilk eleştiri yazıları olan reddiyelerin oluşmasına da sebep olmuştur.⁴⁹

Marcion'un teolojik fikirlerinin temeli Suriyeli hocası Cerdo'ya dayanmaktadır. Teolojik temellerini düalizm üzerine inşa eden Marcion'a göre iki Tanrısal güç vardır: İlki iyilik ve merhamet Tanrısı İsa Mesih'in "babası" olan Tanrıdır. Bu Tanrının iyilik ve merhamet sıfatları haricindeki özellikleri bilinmeyen Tanrı'dır. İkincisi ise dürüstlük ve adalet Tanrısı Eski Ahitte peygamberlerin bahsettikleri bilinen bir Tanrı'dır. Bilinmeyen Tanrı 'iyi Tanrı' ve üstün olandı; bilinen Tanrı ise 'kötü Tanrı' ve dünyanın yaratıcısı konumundadır. Tanrı fikrinde olan ayrışma Hristiyanlığın temel uygulamalarından vaftiz uygulamasına da yansımıştır. Onlara göre vaftiz uygulaması herkese yapılmayan sadece sonsuz bekarlığı seçenler ve münzeviler için yapılan bir uygulamaydı. Bununla birlikte dünya hayatından uzak yaşanılması, bekar bir hayat sürülmesi, et yenilmemesi gibi katı bir ahlak ve yaşam tarzı benimsemişlerdi.⁵⁰

Bu fikirleri sebebiyle tarihte Marcion'u gnostikler ile bir araya getirip onlarla aynı değerlendirenler olmuştur. Bu şekilde aynı fikir içerisinde değerlendirilmelerinin sebebi ise iki grubun da birden fazla Tanrı'yı vaaz etmeleri ve Ortodoks⁵¹ anlayışından çok farklı

⁴⁹ Şenay, "İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik", 12

⁵⁰ Şinasi Gündüz, "Erken Dönem Hristiyan Gnostisizmi", Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu, 25-27 Mayıs, Malatya, 2012, 69-72.

⁵¹ İlk yüzyıllarda Hristiyanlık için Katolik ve Ortodoks olarak bir ayırım ve gruplaşmadan bahsedemeyiz. O dönemde Katoliklik kavramı Hristiyanlık için inancın evrenselliğini

farklılaşmaları olmuştur. Marcion üzerinde ciddi araştırmalarda bulunan Moll'a göre Gnostik Cerdo ile bağlantılarını ve raporları incelediğinde Gnostisizm ile Marcion'un felsefesi birbirine göre paralellik gösterse de Marcion'un ondan kısa sürede hemen etkilenmesinin zor olacağı sonucuna ulaşmıştır.⁵² Paralellik belirtilerinin olmasının yanında Gnostisizm içerisinde yer alan kurtarıcı gnosis, insanın içindeki Tanrısal nur, mitolojik kozmoloji gibi öğeler Marcion'un öğretisi içerisinde yer almamıştır.⁵³

Marcion'un polemik ve Eski Ahit'in Tanrısı ile Yeni Ahit'in Tanrısı arasındaki karşılaştırmalar gibi teolojik tartışmaların yer aldığı *Antitez* isimli bir çalışmasının olduğu bilinmekle birlikte eseri günümüze kadar ulaşmamıştır⁵⁴. Sadece Marcion'un değil aynı zamanda onun taraftarlarının kaleme aldığı eserler de ulaşmamıştır.⁵⁵ Onun hayatı ve düşünce yapısı ile ilgili bilgileri sadece Marcion'dan bir nesil sonra ondan bahseden Irenaeus ve

Ortodoks kavramı ise inancın doğruluğunu ifade ediyordu. Bkz: Turhan Kaçar, “*Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*”, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009, 35.

⁵² Moll, “*The Arct-Heretic Marcion*”, c.7, 4.

⁵³ Martin, “*Gnostkler İlk Hristiyan Sapkınlar*”, 59.

⁵⁴ Robert L. Wilken, “*Marcion*”, *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, Edt: Lindsay Jones, c.8, USA, 2005, 5700.

⁵⁵ Muhammed B. İshak En-Nedîm, “*El-fihrist*”, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019, 1056.

Tertullian gibi Kilise babalarından ve teolojik düşüncelerini reddeden eserlerden öğrenmek mümkündür.⁵⁶

II. yüzyılda Marcion ve takipçileri yeni bir kutsal kitap ve Kilise oluşturmasıyla Hristiyanlığın gündemini meşgul eden hareketler arasında yer almayı başarmışlardır. Etkileri III. yüzyılda da devam etmiştir. Nitekim erken dönem ünlü Hristiyanlık eleştirmeni Celsus muhatap aldığı iki Hristiyan gruptan birinin Marcion hareketi olması bunu desteklemektedir. Fakat ilerleyen tarihlerde batı da etkisini kaybederken doğu da belli bir süre daha var olduğu bilinmektedir. Mesela Cyrhus pikoposu Theodoret (m.s 393-457) mektuplarında yaklaşık olarak binden fazla Marcion takipçisini fikirlerinden vazgeçirerek hidayete ulaştırdığından bahsetmektedir. Bununla birlikte bir kısım tarihçiler Hristiyanlık düşünce yapısında yetişen ve gnostik düalizmi savunan Mani ve takipçilerini kendi düşünce sistemlerine yakın hisseden Marcioncuların Maniheizm içerisinde adepte olarak yok olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁷ Bir kısım tarihçiler de Marcionizm'in yedinci yüzyıla kadar varlığını sürdürdüğünü söylemişler⁵⁸

2.1 MARCİON İNANÇ ESASLARI

İlk yüzyıllarda Hristiyanlık, Yahudilik ile keskin çizgilerle ayırt edilmiyor ve onun bir hizbi olarak görülüyordu. Fakat bu durum ikinci yüzyıllarda Hristiyanlığın Yunan toplumundan kazandığı ihtidalarla yavaş yavaş ayrılmalar ile belirginleşmiştir. Artık iki grup

⁵⁶ Asım Duran, “*Modern Kitab-ı Mukaddes Eleştirisinin Erken Dönem Habercisi Olarak Marcion: Harnack Sonrası Araştırmalar Bağlamında Bir Değerlendirme*”, Eskiye 41, Eylül-2020, 461-489.

⁵⁷ Şinasi Gündüz, “*Sinoplu Marcion'un Gnostik Teolojisi*”, 136-137.

⁵⁸ Janet Hamilton-Bernard Hamilton ve Yuri Stoyanov, “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, Çev: Leyla Kuzucular, Ankara: Yurt-Kitap Yayın, 2011, 38.

arasında İsa'nın Mesihliği ve Yahudi yasalarına karşı yaklaşım gibi problemler doğmaya başlamıştır. Marcion grubu da bu problemleri derinleştirmiş ve Yahudi karşıtlığının bir manifestosu durumuna gelmişti. Bu durum Marcioncuların Hristiyan Tanrısı'nın Yahudilerin kıskanç Tanrı'sından farklı olduğunu iddia eden Tanrı düşüncelerine kadar yansımış ve düşünce sisteminin temelini oluşturmuştur.⁵⁹

Tertullian Marcionun inanç sistemini hocası Cerdo'nun yardımıyla kurduğunu ve buna bağlı olarak ikili bir Tanrı anlayışına sahip olduğunu söylemiştir. Bu ikili Tanrı anlayışının temelini ise kötülük problemi oluşturmuştur. Buna göre; İncil'deki '*iyi ağaç bozuk meyve vermez, bozuk ağaç da iyi meyve vermez*' ve *kötülüğü ben yarattım*' düşüncesinden yola çıkarak iyi ve bozuk olmayan bir ağacın iyi meyve vereceğini kötü bir ağacın da kötü meyve vereceği varsaymıştır.⁶⁰

Teolojisini bu düşünce üzerine inşa eden Marcion için Eski Ahitteki 'Yaratıcı Tanrı' ile Yeni Ahit'teki 'Yüce Tanrı' arasında bir fark vardır. Öyle ki Yaratıcı Tanrı, yargılayıcı, adil, sert niteliklere sahipken Yüce Tanrı, affedici ve merhamet sahibidir. Bununla bağlantılı olarak Yahudilerin kutsal kitabı Yaratıcı Tanrı'dan gelmiştir ve Hristiyanlığı kurtuluşa ulaştıracak vahiy bu değildir. Hristiyanları İsa Mesih'in getirdiği vahiy ve onu gönderen Yüce Tanrı onları kurtuluşa ulaştıracaktır.⁶¹ Justin ve Tertullian Marcion'u Yaratıcı Tanrıyı reddetmekle

⁵⁹ Kaçar, "Geç Antikçağ'da Hristiyanlık", 24-25.

⁶⁰ New Advent, *Against Marcion*, Erişim: 08.05.2022,

<https://www.newadvent.org/fathers/0312.htm>

Tertullian, "Against Marcion", 1\2.

⁶¹ E.C Blackman, "Marcion and His Influence", London: S.P.C.K, 1948, 48.

suçlasalar da aslında Marcion durumu reddetmekten daha ziyade iki Tanrı arasındaki farkı ayrıştırmaya gitmiştir.⁶²

Marcion'un kutsal kitap anlayışı da Eski Ahit ile Yeni Ahit arasındaki farka dayanıyordu. Marcion'un oluşturduğu Kutsal Kitap; Eski Ahitteki bölümlerin bulunmadığı, Luka İncili, Elçilerin İşleri ve Aziz Pavlus'un 10 mektubundan meydana gelmişti. Fakat Luka İncili ve Elçilerin İşlerindeki İsa'nın var oluşunu anlatan bölümler çıkartılmıştır.⁶³ Onlar metinlerinde Süryanice yazı sistemini kullanmışlardır.⁶⁴ Marcion, kanonuna Eski Ahit'teki bölümleri almasa da Yahudilerin kendi kitaplarından vazgeçmemelerini, onlar için temel kaynak teşkil ettiğini ve oradaki belirtilen kurtarıcıyı beklemelerini öğütlemektedir.⁶⁵

İsa ile Tanrı arasında güçlü bir ilişki kuran Marcion'a göre Yüce Tanrı ile İsa arasında bir isim farklılığından başka bir fark yoktur. İsa Yüce Tanrı'nın yeryüzünde bir yansıması halidir.⁶⁶ Bununla birlikte Marcion taraftarları cismin kötü olduğu düşüncesiyle İsa'nın bir kadından doğmadığını ve gerçek bir bedene sahip olmadığını söylerler.⁶⁷

Marcion tarafından kurulan ve sonrasında devam eden Kiliselerin temelini inanç oluşturuyordu. Bu inanç sadece manevi dünyası yüksek olan insanlarda değil herkeste bulunan ve kurtuluşunda tek aracı durumundaydı. Aynı zamanda Kilisenin hiyerarşisi piskoposlar ile iyi

⁶² Nihat Durak, “*Sinoplu Bir Gnostik Marcion*”, A.İ.B.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bolu, 2013, 1\2, 4.

⁶³ Kadir Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, İstanbul: Emre Yayınevi, 2005, 62-63.

⁶⁴ İbn Nedîm, “*El-Fihrist*”, 66.

⁶⁵ Şenay, “*İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik*”, 91-92.

⁶⁶ Tertullian, “*Against Marcion*”, 1-90.

⁶⁷ Kaçar, “*Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*”, 28.

derecede teşkilatlanmış bir yapıya kavuşturulmuştur.⁶⁸ Fakat bu hiyerarşiyi oluşturan üst kademe insanların belirlenmesinde de çok seçici davranılmıştır.⁶⁹

Bu grubun insanları için vaftiz, diğer ana akım Hristiyanlar gibi günahlardan kurtulma değil, Yaratıcı Tanrı'nın yarattığı bu kötü dünyanın yaşamını reddetme olarak görülüyordu.⁷⁰ Yine bu kimseler için Yüce Tanrı'nın ve Mesih'in mesajını doğru bir şekilde alma fikri tam olarak olduğu zaman yapılmalıydı. Ki bu da sonsuz bekarlığı seçenler, eşlerini bırakanları ve kendini dünya nimetlerinden uzaklaşmış insanlar için geçerliydi. Bir kişi vaftiz olduktan sonra eşlerinden tamamen ayrılmaları gerekmekteydi. Bu şartları bilen Marcioncular vaftiz olmayı hayatlarının son demlerine kadar ertelemeyi tercih etmişlerdir.⁷¹ Tertullian'a göre maddi dünyadaki her şeyi kötü gören Marcion için vaftiz hiçbir amaca hizmet etmiyordu.⁷² Öte yandan Evharistiya ayinlerinde şarap yerine su kullanmayı tercih etmişler ve günlük hayatlarında da şarap ve et ürünlerinden uzak durmuşlardır.⁷³

Münzevi bir hayatı tavsiye eden ve vaftiz olduktan sonra kadınlara dokunmayı yasaklayan⁷⁴ Marcion takipçileri sosyal hayatta bu durumun tam zıddı şeklinde davranmışlardır. Nitekim kadınlar dini toplantılarda ve dini ayinlerde aktif olarak yer

⁶⁸ May, “*Marcion*”, 767.

⁶⁹ Şenay, “*İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik*”, 72.

⁷⁰ Şenay, “*İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik*”, 100.

⁷¹ Gündüz, “*Erken Dönem Hristiyan Gnostisizm*”, 71.

⁷² Tertullian, “*Against Marcion*”, 1\28.

⁷³ Şenay, “*İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik*”, 100.

⁷⁴ Şehristanî, “*el-Milel ve'n-Nihal*”, Tah. Ahmed Fehmî Muhammed, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, c.1, 298.

almışlardır. Kadınların şifa dağıtıcı rolü olduğunu ve dini hayata katılım göstermelerini isteyen Marcionlar, Tertullian tarafından eleştirilmiştir.⁷⁵

Şenay, Kilise babalarının eserleri incelendiğinde Marcion grubu inanç esasları ile temel Hristiyan akidesi arasındaki farkın ritüel farklılıklar olarak değil doktriner temelli olduğunu ve onların normal diğer Hristiyan Kilise uygulamalarından ayırmanın çok zor olduğunu ifade eder.⁷⁶

2.2. MARCİON'A KARŞI KİLİSENİN TUTUMU

Marcion düşünce sistemine karşı Kilisenin somut olarak ilk tutumu Roma'da bulunduğu 140'lı yıllarda Kiliseye kendi fikirlerini anlatma ve benimsetme düşüncesiyle yaptığı bağışın Kilise tarafından iade edilmesi ve Kilise tarafından aforoz edilmesiyle başlamıştır.⁷⁷ Marcion'un Kiliseden aforoz edilmesi sadece fikirleri sebebiyle değil aynı zamanda bakire bir kadınla iffetsizce yaşayışı da sebep olarak gösterilmiştir. Fakat bu bilgilerin doğruluğu kesin olmamakla birlikte düşmanca söylenen anti-heretik söylemler arasında da olabilir.⁷⁸

Kilisenin bu harekete bir karşılık mahiyetinde Marcion 144'te kendi Kilisesini kurarak onlardan tamamen ayrıldığını göstermiştir.⁷⁹ Hemen güçlü bir misyonerlik faaliyetine girişerek

⁷⁵ Şenay, “İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik”, 70-7.

⁷⁶ Şenay, “İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik”, 71-72.

⁷⁷ Şenay, “Merkuniyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.29, 207-208

⁷⁸ Gerhard May, “Marcion”, Dictionary of Gnosis and Western Esotericism, Ed. Wouter J.

Hanegraaff, Boston Brill NV, 2006, 765, Tertullian, “Against Marcion”, Erişim:

<https://www.newadvent.org/fathers/0312.htm>, 1\3

⁷⁹ Martin, “Gnostkler İlk Hristiyan Sapkınlar”, 58-59.

birçok öğrenci yetiştirmiş farklı yerlerde Kiliseler açarak takipçilerinin sayısını hızlı bir şekilde arttırmıştır. Roma Kilise'sinin hızlı bir şekilde yayılan ve etkili olan grubun üstesinden gelmesi yaklaşık 50 yılını almıştır.⁸⁰ Ki Tertullian'ın Marcion grubu için tüm dünyaya yayıldığını söylemesi bu durumu desteklemektedir.⁸¹

Üçüncü yüzyılın sonuna kadar Kilisenin Marcion'u aforoz etmesi dışında fiziki bir müdahale olmamıştır. Bu süre zarfında din adamları Marcion grubuna karşı bir tepki olarak reddiyeler ve söylemler kaleme almışlardır. Bu reddiyeler arasında Justin Martyr'in (165) *The First Apology*'si, Irenaeus'un (130-200) *Adversus Omnes Haereses*'si, Tertullian sadece Marcion grubunu konu aldığı (150-225) *Adversus Marcionem* sayılabilir.⁸² Din adamlarının yazdıkları eserler ilerleyen dönemlerde Kilise için heretiklere karşı söylem ve başvuracakları yöntem konusunda özel bir doküman olmuştur.⁸³

Din adamları eserlerinde genelde Marcion'un fikirlerine yer verip daha sonrasında bu fikirleri Eski Ahit'ten ve İncil'den bölümler göstererek çürütmeye çalışmışlardır. Kitaplarında Marcion için farklı söylemlere de yer vermişlerdir. Nitekim Irenaeus onun için “şeytan'ın ağzıyla konuşan kişi”, Justin “şeytanın öne sürdüğü sapık”, Tertullian “Pontus'ta hiçbir şey Marcion'un orada doğmasından daha kötü bir şey yoktur” gibi ifadeler ek olarak onun gnostik bir heretik olduğunu belirten küçük düşürücü ifadeler yer vermişlerdir.⁸⁴ Fakat ilk reddiyeler

⁸⁰ May, “Marcion”, 765.

⁸¹ Tertullian, “Against Marcion”, 5-19.

⁸² Şenay, “İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik”, 55-57.

⁸³ Albert Houtin, “Hristiyanlığın Kısa Tarihi”, çev. Abdurrahman Küçük, Ankara

Üniversitesi İlahiyat Dergisi, XXV, 1981, 445.

⁸⁴ Şenay, “Merkuniyye”, 207-208.

içerisinde değerlendirilen Justin Martyr'ın Marcion'u eleştirisi iğneleyici ifadelerin daha az olmasıyla diğer eserlerden ayrılmaktadır. Bunun sebebi ise Gallia, Kartaca, ve Smyrna gibi Asya'nın bir çok yerinde Hristiyanların Romalı Valiler tarafından yargılanmasıdır. Böyle bir ortamda Justin kendilerini Hristiyan olarak tanıtan Marcionlulara Hristiyanlığın itibarını korumak adına daha ılımlı bir tavır sergilemiştir.⁸⁵

Justin Martyr'ın aksine Tertullian Marcion'a karşı sert tutumunu kitabında öncelikle Marcion'dan değil; onun doğduğu yeri eleştirerek başlar. Nitekim vahşi milletlerin orada yaşadığı, barbar bir kesim olduğu, kadın ve erkeklerin uygunsuz yaşadıkları, orada her zaman kış ve güneş doğmadığını hayatın ışıltısının orda söndüğünü ifade eder. Bu coğrafi ve sosyal hayattaki olumsuzlukları anlatıktan sonra Pontusta tüm bu kötülöklere rağmen bölge için en kötü durumun Marcion'un doğması olduğunu ekler.⁸⁶ İlâveten Marcion'un oluşturduğu sistem için “*aptal sistem*”⁸⁷ kendisi ve takipçileri için “*sahtekar*”,⁸⁸ ve “*yeni bir Tanrı keşfedildi*”⁸⁹ gibi alay edici ifadelere ve ağır ithamlara yer vermiştir.

Öte yandan Roma İmparatoru Diocletian (245-313)'ın tüm Hristiyanlara yönelik başlatmış olduğu zulüm politikasından Marcioncularda etkilenmişlerdir. Marcioncular Diocletian döneminden sonra kısa bir süre ibadetlerinde özgür olsalar da Roma'nın 313'te Milan Fermanıyla Hristiyanlığı meşru din olarak kabul etme sürecine girmesi tekrardan sıkıntılı bir dönemlerin başlamasına sebep olmuştur. Konstantin, Marcionistlerin ibadet için

⁸⁵ Kaçar, “*Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*”, 23.

⁸⁶ Tertullian, “*Against Marcion*”, 1\1.

⁸⁷ Tertullian, “*Against Marcion*”, 1\8.

⁸⁸ Tertullian, “*Against Marcion*”, 1\1.

⁸⁹ Tertullian, “*Against Marcion*”, 1\27.

kullandıkları özel evlere el koymuş, kamu ve özel binalarda ibadet yapmalarını ve toplantı yapmalarını yasaklamıştır.⁹⁰ İlerleyen tarihlerde Marcionculara karşı sadece yasaklamaların yanında fiziki ceza ve uygulamalara da geçilmiştir. Eusebius eserinde Pontus Kilisesi Piskoposu tarafından gönderilen ve dönemin durumlarını anlatan bir mektuptan bahseder. Bu mektupta (Smyrna⁹¹) çevresindeki Hristiyanlara baskı uygulandığını bu baskı uygulanan Hristiyan grupları arasında Marcion takipçilerinin de yer aldığını belirtir. Hatta 303'te Marcion grubunun Metrodoros isimli ruhani liderinin yakılarak öldürüldüğünden bahsedilir. Fakat o dönemde Roma Valisi Pliny'nin Asya'daki Hristiyanları vazgeçirmeye dayalı cezai yaptırımları vardı. Bu sebeple Marcion liderine karşılık yakma cezasının uygulanıp uygulanmadığı belirsizliğini korumaktadır. Çünkü cezai yaptırımlar Hristiyanlıktaki belli gruplara değil Hristiyan başlığı altında olan tüm gruplara uygulanır hale gelmişti.⁹²

Marcionculara karşı tüm Kiliselerin uyguladığı ortak bir politikadan daha ziyade yerel Kiliselerin kendilerini korumak için aldıkları önlemler söz konusudur. Nitekim Korinthos piskoposu Dionysios'un kendi döneminde Nicomedialılar'a, Gortyna ve Girit piskoposu Philippos'a mektup yazarak onları Kilise içerisinde ortaya çıkan sapkınlara karşı onları uyarmış ve gerçeğin kanunlarını onlara hatırlatmıştır.⁹³ Aynı şekilde Antiokhia Kilisesi piskoposu Theophilus'un birçok grupla mücadele ettiği bu grupların başında Marcion'un geldiği, Gortyna

⁹⁰ Suat Yorulmaz, “*Erken Dönem Hristiyanlık'ta Gnostik Düşüncenin Öncüleri*”, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020, 55.

⁹¹ Türkiye’de İzmir çevresine ait bir yerdir.

⁹² Eusebius, “*Kilise Tarihi*”, Çev. Furkan Akderin, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2010, 90-114.

⁹³ Eusebius, “*Kilise Tarihi*”, 120.

piskoposu Philo, Marciona karşı Irancus ve Modestus ile bir araya gelerek onlara karşı olduğunu belirten eleştiri metinleri oluşturmuştur.⁹⁴

Kiliseler bu gruba karşı doğrudan bir müdahalede bulunmak yerine Hristiyan halkı hedef alarak sapkın bir grup olduğunu bildirmişler. Onlara karşı her daim dikkatli olmaları konusunda uyarılarda bulunmuşlardır. Öyle ki üçüncü yüzyılda din adamları Ortodoks Hristiyanları ile ana Hristiyanlıktan ayrılan grupların görünüşte birbirine benzemeleri sebebiyle endişe duymaktaydı. Bu sebeple Hristiyanlar, Marcion grubuna ait olan ibadet mekânlarına girmemelerini hatırlatıyor, Ortodoksluğu açıkça belli olan ibadet mekanlarını bulmaları konusunda uyarıyorlardı.⁹⁵ Devam eden yüzyılda da Kudüs piskoposu Marcion grubunun Kilisesi ile Ortodoks Kilisesi arasında çok fark bulunmadığını bu sebeple halkı iki Kiliseyi karıştırmamak konusunda uyarılarda bulunmayı ihmal etmemiştir.⁹⁶

İlk dönemlerde Ortodoks Hristiyanlarla karıştırılan Marcionlar artık Maniheizt Gnostik hareket içerisinde karıştırılmaya başlanmıştır. Marcion ile Maniheiztlerin benzerlik gösterdiğini ve yakın bir ilişki içerisinde olduğunu söyleyen Suriyeli olarak bilinen Ephraem (306-373)⁹⁷ bunu doğrulamaktadır. Bu sebeple Kilise halka karşı uyarılarını iki gruba karşı dikkatli olmaları yönünde yapmaya başlamıştır. Öyle ki Marcion'un ilk dönemlerde oluşturduğu merhamet-sevgi ve adalet-zulüm temelli inanç anlayışını onun vefatından sonra takipçileri tarafından iyi-

⁹⁴ Eusebius, “*Kilise Tarihi*”, 122.

⁹⁵ Şenay, “*İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik*”, 72.

⁹⁶ Kaçar, “*Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*”, 28.

⁹⁷ Şenay, “*İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik*”, 75-76.

kötü, Tanrı-şeytan karşıtlığı şeklinde değişiklik göstermesi Marcion grubunun Maniheizmlere yönelik bir eğilim gösterdiklerini doğrulamaktadır.⁹⁸

Bir kısım din yetkilileri uyarılarda bulunurken bir kısmı da Hristiyanları Marcion'un doktrininden kurtarmaya çalışıyordu. Nitekim Suriye piskoposluğunda görev yapan Theoderet, Namus Konsil'ine yazdığı mektupta Marcion doktrinine bağlı sekiz köyü kurtardığını, Roma piskoposu Leo'ya hitaben yazdığı mektupta binlerce kişiyi hidayete ulaştırdığını söylemektedir.⁹⁹

Roma Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Kilise'nin Marcion'lara ile ilgili özel bir karar almamış veya bir cezai uygulamada bulunmamıştır. Ana akım dışında kalan gruplar beraber değerlendirmeye gidilmiştir. Roma'nın Marcion grubu ile ilgili doğrudan bir yaptırımda bulunmamasının sebebi gündemini meşgul eden daha önemli bir mesele olan İskenderiyeli keşiş Arius'un ortaya koymuş olduğu Baba-Oğul aynılığının kabul edilmeyeceği fikridir. Ariusla başlayan ayrılma Hristiyanlığın ana konularındaki şüpheyi tetiklemiş ve Roma Kilisesini uzun bir süre meşgul etmiş akabinde birçok konsilin toplanmasına sebebiyet vermiştir.¹⁰⁰

Roma dini konularda önceliğini Hristiyanlığın ana konuları ile ilgili problemlere ve tartışmalar yer vermiştir. Böyle zamanlar da Marcionların fikirlerini yaymaları kolaylaşmıştır. Fakat bu süreç çok uzun sürmemiştir. Öyleki Roma İmparatoru Diocletian'ın tüm Hristiyanlara

⁹⁸ Albayrak, “İznik Konsili Öncesinde Ve Sonrasında Heretik Hristiyan Akımları”, 113.

⁹⁹ Şenay, “İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik”, 72.

¹⁰⁰ Georg Ostrogorsky, “Bizans Devleti Tarihi”, çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK Yayınları, 1999, 44

uyguladığı zulüm ve İmparator Constantine'in katolik olmayan ibadet mekanlarını yasaklaması Marcionların batıda etkisinin çabuk kaybolmasına sebebiyet vermiştir.

Doğu'da ise Marcionların tarih sahnesinden ayrılmaları konusunda tam bir tarih ittifakı mevcut değildir. Batı da V. yüzyılda¹⁰¹ etkisini büyük oranda azaltmış olsa da Doğu da Ermeni tarihçi Eznik de Kolb'a göre Marcionların da yer aldığı reddiye kitabında 445'ler de Suriye ve çevresinde pek çok Marcioncu Kiliselerin yer aldığını belirtir.¹⁰² İbn-i Nedim ise onuncu yüzyılda onların Hristiyan olduklarını gizlediklerini ve Horasanda var olduklarını belirtir. Fakat etkisinin ve faaliyetlerinin ilk dönemlerdeki gibi yüksek olmadığını söyler.¹⁰³

3. PAVLİKANLAR

Pavlikanlar hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte yaygın olarak kabul edilen onların resmileşmemiş ve kurumsallaşmamış bir hareket olmasıdır. Beşinci yüzyılın ortalarına kadarki süreçte birçok akım kendini daha sonraki dönemlere taşıyamamıştır. Fakat sonraki dönemlerde Pavlikanlar gizemli ama etkili olmalarından dolayı merkezi Hristiyanlığı rahatsız eden ve onu düşünmeye zorlayan önemli akımlardan biri olmuştur. Bu ilginin en önemli nedenlerinden biri onların sapkın olarak nitelendirilmesidir.¹⁰⁴

Yedinci yüzyılda hiyerarşik kilise örgütlenmesine tepki olarak Ermenistan da ortaya çıkmıştır. Bu düalist akımın ismi ilk olarak Ermeni Katolikosu John Of Oztun'un

¹⁰¹ Bülent Şenay, “İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik”, 72-73.

¹⁰² Bülent Şenay, “İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik”, 83.

¹⁰³ İbn Nedîm, “*El-Fihrist*”, 1056.

¹⁰⁴ Canan Seyfeli, “*Byzantine Paulicians: Beliefs and Practices*”, Journal of Religious Inquiries, ULUM 3/1, 2020, 48.

alışmalarında ve Oztun tarafından 719 tarihinde toplanan bir konsilde geçmektedir.¹⁰⁵ Pavlikanları niteleyen isim tarihte çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Nitekim *Paulician*, *Pavliniki*, *Pavlikan*, *Pavlikanizm*, *Paulisiyanizm*, *Pavlakiler*, *Beyalika*, *Beylikan*, *Pauluşuluk*, *Pavlosiyen*, *Pavlikyan*, gibi varyantlarda kullanılmıştır.¹⁰⁶

İşlam kaynaklarında ise *Beyalika* ve *Beylikan* olarak karşılık bulmuştur. Aynı zamanda İşlam Kaynaklarında *Baylagan* olarakta ifade edilen yerler vardır.¹⁰⁷ Ancak Mes'udi, Mürûcu'z-Zeheb adlı eserinde Pavlikanların inançları hakkında kısaca bilgi verirken daha çok Divriği ve Malatya'daki askeri faaliyetlerine odaklanmaktadır. Nitekim "Ömer b. Ubeydullah Abdullah Rumlarla savaş yapmış ve Yahya b. el-Ermeni adlı bir askeri, 400 Rum 'u öldürmüştür. Yine Rum bir şahıstan edindiği bilgilere göre; Rumlar kiliselerinde 10 tane kahramanların resimlerini bulundurmaktadırlar. Ancak bu on kahraman, aslında sonradan Müşlüman olmuş ve Bizans 'a karşı savaşmış kimselerdir. Yahya b. el-Ermeni, Abdullah b. Battal, Ömer b. Battal, Ali b. Yahya el-Ermeni, Aril b. Bektar, Ahmet b. Ebi Kuteyfe, Karniyas Beylekani, Yazman el-Hakim, Ebu'l-Kasım b. Ahdülbaki. Bayalika, Hristiyanlık ve Mecusilik karışımı bir mezheptir."¹⁰⁸

İsimlerinin ne anlama geldiği ve ismin kökeni konusunda farklı görüşler mevcuttur. Yaygın olan görüş Pavlikan isminin aslında kendileri tarafından verilmediği ve onlara düşmanları tarafından verilmiş olduğunu kabul edilir. Nitekim onlar kendilerini Pavlikan olarak

¹⁰⁵ E. D. Carter, "Paulicians", New Catholic Encyclopedia, Published by Gale, c.11, 2003, 37.

¹⁰⁶ Kadir Albayrak, "Bogomilizm ve Bosna Kilisesi", 95.

¹⁰⁷ Yakubi, "Tarih", 519.

¹⁰⁸ Ali b. Hüseyin Mes'ûdî, "Mürucu 'z-Zeheb", c. IV, B 214.

adlandırmamışlar siz kimsiniz sorusuna karşılık olarak her zaman “bizler gerçek Hristiyanlarız” demişlerdir.¹⁰⁹

Pavlikanların isimlerinin kökeni genellikle Pavlus’a dayandırılmıştır. Fakat buradaki Pavlus’un hangisi olduğu konusunda en az dört görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki İsa’nın şahsının mahiyeti konusu gündeme geldiğinde ilk eleştiren fakat sonrasında Patriklik makamından uzaklaştırılıp daha sonra aforaz edilen Samsatlı Pavlus (272)’tur.¹¹⁰ İkinci görüş Sicilyalı Peter tarafından ileri sürülmüştür. Sicilyalı Peter hakkında çok bilgi bulunmamakla birlikte Patrik I. Methodius (843-47) ikonoklast sonraki dönemde kilisede baş keşişti. Peter İmparator I. Basıl tarafından Pavlikan devletine elçi olarak gönderilmiştir. Peter burada Pavlikanlar ile müzakereleri sonucunda 870 tarihinde *Paulicanların Tarihi* eserini kaleme almıştır. Bu eser Pavlikanların tarihi, inanç ve pratikleri için önemlidir. Fakat yine de eserin Pavlikanların muhalifi tarafından kaleme alındığı göz önünde bulundurulmalıdır. Peter eserinde Pavlikanların kökenini Callinice’nin iki oğluna dayandığını iddia etmektedir.

Peter bunu şu şekilde izah etmektedir: “Samosatalı Callinice adlı bir kadının iki oğlu vardır, Paul ve John. Hain anne iki oğlunu büyüttü, onlara kokuşmuş inancı öğretti. Oğullarını yanlışın vaizleri olarak Samosata dışına yolladı. Onlar Phanaroia’nın yakınlarına ulaştı ve bir köye vardı. Köylüleri cahil ve kararsız görerek düşmanın habis tohumunu attılar. O günden sonra bu köye, Episparis (tohum yatağı) dendi. Bu köyün yeri tam olarak bilinmemektedir. Sapkınlık adını bu vaizlerden aldı, o günden sonra onlara Maniheist yerine Paulikien dendi”.¹¹¹

¹⁰⁹ Sakin Özışık, “Orta Çağ Heresi Gruplarından Pavlikanlar”, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007, 42-43.

¹¹⁰ Şinasi Gündüz, “Hristiyanlık”, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013, 37.

¹¹¹ Hamilton, “Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler”, 43.

Üçüncü ve tarihçiler tarafından çokça tercih edilen görüştür. Bu görüşe göre *Pauliken* kelimesi Ermenice Paylikeank sözcüğünün Grekleşmiş halidir. Paul adının Paulcük şekline evrilmesiyle oluşmuştur. *Zavallı küçük Paul*'ün müritlerini ifade ediyordu. Paul ise müritleri Ermenistan'a götürüp orada cemaati tekrar bir araya getiren öncü Paul'u ifade ediyordu.¹¹²

Son görüş ise Pavlikanların bu ismi St. Pavlustan almalarıdır. Aslında Paul isminden kasıt Havarî Pavlus'a atıfta bulunmasıdır. Pavlikanlarda bunun işaretlerini görmek mümkündür. Nitekim Pavlus'un Mektuplarını, Elçilerin İşlerini, ve Yeni Ahit metinlerini kabul etmeleri, Pavlus'un misyonunu taklit ederek kiliselerini şekillendirmeleri, grubun önde gelenlerinin kendi isimlerini kullanmayıp Pavlus'un öğrencilerinin isimlerini kullanmaları, Aziz Pavlus'un Tanrı, Kilise, İsa gibi temel sözleriyle hayatlarını şekillendirmeleri delil olarak gösterilebilir.¹¹³

Düalist hareketlere baktığımızda şehir merkezlerinden daha ziyade kırsal kesimlerde ortaya çıkmışlardır. Bunun sebebi feodalite sistemi ve heretiklere uygulanan yasaklama ve denetimlerin kırsal kesimlerde daha az olması ve yıpratıcı oranının az olmasıdır. Onların kırsal alanlarda yaşamayı tercih etmeleri basit bir yaşam tercih etmeleri değil aksine kendilerini güvende hissetmeleri sebebiyledir.¹¹⁴

Pavlikanlar da kırsal bir bölgede ortaya çıkmışlardır. İlk Paulician topluluğu İmparator II.Constans (641-668) döneminde Mananalı Constantin tarafından Ermenistan'da Colonia yakınlarındaki Cibosa'da kurulmuştur. Bu yeni akımın ilk takipçilerini Symeon ve Titus,

¹¹² Hamilton, "*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*", 44-45.

¹¹³ Canan Seyfeli, "*Byzantine Paulicians: Beliefs and Practices*" Journal of Religious Inquiries, ULUM 3/1 2020, 65.

¹¹⁴ Nina G. Garsoian, "*The Paulician Heresy*", The Hugu, Paris, 1967, 129.

Armenian Paul, Gegnesius ve Timothy, Joseph ve Epaphroditus, Zachary, Baanes ve Sergius ve Tychicus kişiler oluşturmıştır. Bu öncü kimseler kendi isimlerini kullanmayı tercih etmemişler genellikle Aziz Pavlus'un müritlerinin isimlerini almışlardır. Bu kimseler grubun fikirlerini yaymaya başlamışlar ve gittikleri yerlerde cemaatler oluşturmışlardır. Grup önde gelen komutanlarından Sergius ve Baanes arasında bir bölünme yaşanmıştır. Bu bölünme onları olumsuz etkilese de varlıklarını başarılı bir şekilde sürdürmeyi başarmışlardır. Bu bölünme arasında Sergius taraftarları ıslah edilmiş taraf olarak yer alırken; Baanes taraftarları eski mezhep olarak ifade edilmiştir. Sergius daha aktif bir şekilde davranarak Pavlikan düşüncesini yaymıştır.¹¹⁵

Pavlikanlar ortaya çıktıklarından itibaren yoğunlukla Bizans, Ermeni ve Balkan topraklarında var olmuşlardır. Pavlikanlar bu yerlerde dini doktrinleriyle değil daha çok bölgedeki iktidar ile mücadele ile gündeme gelmişlerdir. Nitekim 610 yılında İslam ordularının Bizans'ın hakimiyeti altında olan bölgelere seferler düzenlemişlerdir. Bu bölgelerden biri de Pavlikanların ortaya çıktığı ve yaşadığı yer olmuştur. Bölgeye yapılan fetihler Pavlikanların Bizans hakimiyeti altında bulunan batıya göç etmelerine sebep olmuştur. Bizans'ın Ermenilere karşı uyguladığı dini ve siyasi baskıları ve Pavlikanların Bizans Kilisesiyle çelişen fikirleri karşı karşıya gelmelerine sebebiyet vermiştir. Yedinci yüzyılda ekonominin bozulması ve siyasi çekişmelerin sonucu savaş halinin son bulmaması Pavlikanların yayılmasının hızlandırmış ve taraftar bulmasını kolaylaştırmıştır.¹¹⁶

9. yüzyılın ilk yarısında Bizans imparatoru ile mücadeleye giren Pavlikanlar büyük bir zulüm ile karşılaşmışlardır. Nitekim Bizans subayları 872 yılına kadar Pavlikan

¹¹⁵ E. D. Carter, “*Paulicians*”, New Catholic Encyclopedia, Published by Gale, c.11, 2003, 37.

¹¹⁶ G.L Seidler, “*Bizans Halk Hareketleri'nin İdeolojik Kökeni*” Çev. Mete Tunçay, İstanbul: Özne Yayınları, 1999, 93.

komutanlarından Karbeas ve Chrysocheir'in bölgelerindeki kimselere ait cemaat yerleri yok olana kadar baskınlar düzenlemişlerdir. Bu baskınlar neticesinde bir kısmı imparatorluğun birçok yerine dağılırken bir kısmı Trakya bölgesine sürgün edilmiştir. Trakya'ya sürülen Pavlikanlar Philippopolis'ta¹¹⁷ yeni bir askeri karargâh kurmuşlardır. İmparator I. Alexius Comnenus Philippopolis'ta kurulan karargâha son vermiştir. Üst üste gelen yıkımlar Pavlikanların etkisinin azalmasına sebep olmuştur. Fakat etkileri kesin bir şekilde son bulmamış ve izleri kalmıştır.¹¹⁸ Anadolu da 10. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹¹⁹ Bir kısım onların daha sonra Bulgaristan'da ortaya çıkan Bogomiller Pavlikanların devamı olduğunu iddia etmiştir.¹²⁰ Bir kısım da 1831 yılında Bulgaristan'ın Filibe eyaletinde yapılan nüfus sayımında Katolik nüfusu adı altında gösterilen nüfus çoğunluğunda Pavlikanların yer aldığını söylemiştir.¹²¹

3.1. PAVLİKANLARIN İNANÇ ESASLARI

Pavlikanların inanç ve pratiklerinin belkemiğini Pavlikanlara dair birinci kaynaklar arasında yer alan Sicilyalı Peter'in 870 yılında kaleme aldığı *Pulikienlerin Tarihi* adlı eser, Peter

¹¹⁷ Bulgaristan'ın Güneyin'de, Hebros Irmağı kıyısında kurulmuş antik kent.

¹¹⁸ E. D. Carter, “*Paulicians*”, New Catholic Encyclopedia, Published by Gale, c.11, 2003, 37.

¹¹⁹ John Arendzen, “*Docetae*”, The Catholic Encyclopedia, New Advent Online Edition, New York: Robert Appleton Company, 1909.

¹²⁰ William H. Brackney, “*Historical Dictionary of Radical Christianity*”, The Scarecrow Press, UK, 2012, 236-237.

¹²¹ Aşkın Koyuncu, “*1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu*”, Avrasya Etüdler, 44/2013, 195.

The Hıgoumenos'un *Sicilyalı Peter'in Eserinin Özeti* adlı metin ve Alexius Camnenus (1081-1118) yazdığı metin oluşturmuştur.

Onları teşhiste ilk fark edilen şey iki Tanrı kaynağına inanmalarıdır. Buna göre evreni yaratan ve evrendeki işleri yürüten Tanrı birbirinden farklıydı. Evreni yaratan Tanrı bu dünyada güç sahibi iken kutsal baba dedikleri Tanrı ise öteki dünya üzerinde güç sahibidir. Kendilerini gerçek Hıristiyan olarak tanımladıkları için diğerlerinin evrenin yaratıcısına inandıkları fakat kendilerinin ise İncil'de konuşan Tanrı'ya inandıklarını söylerler.¹²² Bazıları iyi Tanrı'nın sadece cenneti yarattığını kötü Tanrı'nın ise yeryüzünde bulunanları yarattığını söylerken bazı kimseler hem gerçek cennetin hem de yeryüzünü yaratanın kötü Tanrı olduğunu iddia ederler.¹²³ Tanrı inanışları takipçileri arasında farklı anlamlara gelse de hepsinin ortak paydasını ikili kutup oluşturmuştur.

Meryem'e saygı göstermeyip iyi insanların arasında yer vermezler. Onlara göre Efendi (İsa)'yı doğuranın o olmadığını ve onun bedeninin cennetten inzal olduğunu insanları inandırmaya çalışmışlardır.¹²⁴ Toplum baskısıyla onlardan Meryem'e inanmaları istenince sözlü olarak Tanrı'nın kutsal annesine inandıklarını söyleseler de gerçekte Tanrı'nın annesinden kasıtlarının Jeruselam (Kudüs) olduğunu ve İsa'nın bedensel olarak varlığını kabul etmemişlerdir.¹²⁵ Onlara göre Meryem, İsa'nın doğumundan sonra ebedi olarak bekar kalmamış

¹²² Hamilton, "Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi'", 133-139.

¹²³ Hamilton, "Euthymius Zigabenus'un Paulikien ve Messalianlara Karşı Dogmatic Panoplysinde Bölümler", 290.

¹²⁴ Hamilton, "Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi'", 139.

¹²⁵ Hamilton, "Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi'", 172.

ondan sonra da çocuklar dünyaya getirmiştir.¹²⁶ İsa'yı Tanrı'nın annesinin doğurduğuna inanmadıkları için İsa'nın kendi bedeninin kendisiyle birlikte cennetten inzal olduğunu savunmuşlardır.¹²⁷

Diğer alanlarda olduğu gibi evharistiya konusunda İsa'nın vücut ve kanının Tanrısal ve manevi bir etkisinin olmadığını söyleyerek temel düşünceden ayrılmışlardır. İlaveten İsa'nın akşam yemeğinde havarilerine sunduğu ekmek ve şarabın gerçek olmadığına bunların sembolik öğeler olduğunu belirtirler.¹²⁸ Sembolik gördükleri diğer bir öğe de haç olmuştur. Onun görüntüsünü, gücünü ve değerini kabul etmemişler. Basit bir metalden farklı olmadığını vurgulayarak hakaret sözleri sarf etmişlerdir.¹²⁹ Bazı kimselerin haça davranış şekilleri de içlerinde yaşadıkları duruma göre değişkenlik göstermiştir. Örneğin hastalandıklarında veya zor duruma düştüklerinde haça saygı gösterirken sağlıklarına kavuştuklarında haçı ateşe atar, ayaklarıyla ezer ve kırarlarmış.¹³⁰

Öğretilerini Yeni Ahit üzerine inşa etmişler Eski Ahit içerisinde yer alan metinleri asla kabul etmemişlerdir. Bu metin içerisinde yer alan peygamberleri sahtekar ve zorba kimseler olduğunu söylemişlerdir. Yeni Ahitteki dört büyük İncil'e ilaveten Elçilerin İşlerini, Aziz

¹²⁶ Edward Gibbon, *"The Decline and Fall of the Roman Empire"*, Ed. Henry Powde, Oxford: Oxford University Press, c. VI, 1906, 123.

¹²⁷ Hamilton, *"Euthymius Zigabenus'un Paulikien ve Messalianlara Karşı Dogmatic Panoplysinde Bölümler"*, 292.

¹²⁸ Hamilton, *"Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi'"*, 139

¹²⁹ Hamilton, *"Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi'"*, 140

¹³⁰ Hamilton, *"Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi'"*, 174.

Pavlus'un, Yahuda, Yakup ve Yuhanna mektuplarını aynen kabul ederken ana düşüncenin eksiksiz ve muhteşem olarak gördükleri Petrus'in iki mektubunu kabul etmezler.¹³¹

Kilise üyelerinin İsa'ya komplo kurduğu gerekçesiyle kilise büyüklerinden uzak durulmasını hatta bu konuda onların isimlerinin dahi anılmasını sakıncalı görmüşlerdir.¹³² Kendilerini evrensel Havari Kilisesi olarak tanımlayan Pavlikanlar, Ortodoks kilisesini içinde ikonlar bulundurması sebebiyle mürdet kilise olarak görmüşlerdir.¹³³ Pavlikanlar ibadet mekanlarında ikonlara yer vermemişler ve kilise kavramı onlar için cemaati ifade etmiştir. İbadethaneler onlar için dua evleri olarak kullanılıyordu.¹³⁴ Onların meclislerinde *synekdemoi* ve *notary* olarak isimlendirdikleri öncü kimseler bulunur ve bu kimseler beslenme giyinme ve yaşam tarzı olarak sıradan halktan bir farkları yok gibi yaşarlardı.¹³⁵

Kendilerini Hristiyanlığın dışında görmeyen Pavlikanlar dikkat çekmemek için Hristiyan terminolojisini kullanmışlardır. Fakat onlar için kavramlar farklı şeyler ifade

¹³¹ Hamilton, "Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi", 14.

¹³¹ Leon Arpee, "Armenian Paulicianism", The American Journal of Theology, c. 10, 1906, 285.

¹³¹ Leon Arpee, "A History of Armenian Christianity from the Beginnings to Our Own Time" The Armenian Missionary Assodation of America, Newyork, 1946, 112.

¹³¹ Hamilton, "Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi, 174.

ediyordu. Nitekim Ortodoks inancı onlar için Pavlikanların doktrinini, haç derken onun inkarını, Tanrı'nın Annesi ise Semavi şehir Kudüs anlamına geliyordu.¹³⁶

Kısaca, Pavlikanlar ruhların yaratıcısı ve maddi evrenin hükümdarı olan kötü Tanrı ile cennetin hükümdarı olan iyi Tanrı arasında bir ayrıma gitmişlerdir. Yeni Ahit'in bazı bölümlerini, Vaftizi evharistiyayı, kilise hiyerarşisini, özellikle haç ve resimleri red etmişlerdir. Grup üyeleri Aziz Pavlus'un müritlerinin isimlerini alarak mezhebi çeşitli şekillerde kuran Havariler ve Peygamberlerden oluşmuştur.¹³⁷

Sicilyalı Peter, bu inanışta olan insanlardan uzak durulmasını, soru sorduklarında cevap vermeyerek sessiz kalınmasını ve tek başına iken bu insanlarla konuşmaktan kaçınılmasını önermiştir. Özellikle sıradan ve deneyimsiz insanların bu kimselerle konuşması veya tanışması onları tehlikeye sürükleyeceğinden zararlı görülmüştür.¹³⁸

3.2. PAVLİKANLARA KARŞI KİLİSENİN TUTUMU

Ermenistan bölgesinde yayılan Pavlikanlar diğer düalist akımlardan farklı olarak askeri birlik içerisinde olmuşlardır. Bu sebeple Pavlikanlar merkezi ve yerel kiliselerden daha ziyade Bizans İmparatorluğunun gündemini oluşturmuştur. Büyük bir yıkım ile dağılmalarına ve yok olmalarına sebep olan da Kilise değil İmparatorluk olmuştur. Pavlikanların ortadan kalkmasında Kilise'nin etkisinin az olması belki de Pavlikanların belli bir süre sonra inançlarını yayma amaçları askeri mücadelenin gerisinde kalmasıdır.

¹³⁶ Kadir Albayrak, “Bogomilizm ve Bosna Kilisesi”, 95.

¹³⁷ E. D. Carter, “Paulicians”, New Catholic Encyclopedia, Published by Gale, c.11, 2003, 37.

¹³⁸ Hamilton, “Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi'”, 132.

Kilisenin Pavlikanlara ilk tepkisi akımın kurucusu sayılan ve Pavlikanların temel inanç esaslarını ortaya koyan Mananalisli Constantine’ne karşı olmuştur. Bu durumu Sicilyalı Peter şu şekilde anlatmaktadır. Constantine Mananalisten ayrılıp Colonea’nın bir kasabası olan Cibossa’da yaşamaya başlamıştır. Burada kendisi Havari Mektuplarını delil göstererek “*Siz Makedonlarsınız, bense size Pavlus tarafından gönderilen Silvanus’um*” diyordu. Ancak Peter’e göre bunu Aziz Pavlus’un şehit edilmesinden 600 yıl sonra söylüyordu.¹³⁹

Colonea’ya 655 tarihinde giden Constantine burada papazdan aldığı kitap ile kendi bilgilerini harmanlayarak Hristiyanlığı yeni bir modele kavuşturmayı ve Aziz Pavlus tarafından inşa edilen kiliseyi tekrar canlandırmayı amaçlar. Aslında Constantine’nin ben Silvanus’um sözleri Aziz Pavlus’un “*Makedonya’ya gel ve bize yardım et*” diyen adamına bir göndermedir. Bunun üzerine kendisini artık Constantine olarak değil Silvanus olarak adlandırır. O bununla ”yeni yaşamda yeni isim” geleneğine uyarak bir manastır adetini devam ettiriyordu. Gerçek apostolik kilisenin kendilerinin kurduğu izlenimi yaratmak için Silvanusun öğrencileri de onu takip ederek Pavlus’un öğrencilerinin isimlerini kullanmışlar ve bu durumu bir adım daha ileri götürerek kurdukları kiliselere Pavlus’un ziyaret ettiği yerlerin adlarını isim olarak vermiştir.¹⁴⁰

Colonea’da yirmi yedi yıl geçiren ve orada birçok takipçiye ulaşan Silvanus’un bu durumu İmparator II. Contantinus’a bir şekilde ulaşmıştır. İmparator, kötülüğün işçisini taşlatmak, müritlerini Kiliseye teslim etmek ve cehaletlerinden dolayı yoldan çıkanları düzelmesini sağlamak için Symeon adında bir kraliyet elçisini Colonea’ya gönderir. Symeon orada Typhon isminde bir yardımcı olarak Maniheist olarak suçladığı Silvanus’u Colonea’nın

¹³⁹ Hamilton, “*Sicilyalı Peter’in ‘Paulikienlerin Tarihi’*”, 147.

¹⁴⁰ Hamilton, “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, 51-52.

güneyinde bir yere götürmüştür. Tüm müritlerini buraya çağıran Symeon, onlardan karşılarında olan öğretmenlerini taşlamalarını ister. Müritleri taşları arkalarına doğru atarak Silvanus'a değmesini engellemek istemişleridir. Bunun üzerine Symeon emriyle Justus isimli biri taşıyarak Silvanus'u öldürmüştür. Kraliyet emri gereğince Symeon kalan takipçilere inançlarından dönmeleri için Kiliseye teslim etmek istedi. Onlar ise bunu kabul etmeyip kendi kusurları içinde ölmeyi tercih etmişlerdir.¹⁴¹

Sicilyalı Peter'e göre Silvanus taşlanarak öldürülmüştür. Fakat Bizans kanunlarında taşlanarak ölüm cezasının verilmesi uygun olmamakla birlikte Maniheistlere de verilen bir ceza değildi. Silvanus Bizans kanunlarına göre idam edilmiştir. Pavlikanların Sicilyalı Peter'e taşlanarak öldürüldüğünü anlatması Silvanus ile ilk şehit Stephen arasında bir bağ kurmak istenmesidir.¹⁴²

Symeon Colonea'da işlerini hallettikten sonra imparatorluk tarafından tekrar çağırılmıştır. Constantinople'de üç ay kaldıktan sonra her şeyi bırakıp gizlice Cibossa'ya dönmüştür. Burada takipçilerini toplayarak bu akımın varisi olmuştur. Symeon'da Silvanus gibi davranarak o da Pavlus'un Crete'ye papaz olarak atadığı Titus'dan hareketle kendisini Titus olarak adlandırmıştır. Cibossa'da faaliyetlerine devam eden Symeon bir gün Silvanus'u öldüren Justus ile tartışmaya girmiştir. Justus “ *Gel cahil insanları Havarinin sözleri dışında başka şeyler öğreterek kandırıp ruhlarını mahvetmeyelim. O korkutucu mahkemede bunu ödemek zorunda kalacağız*” diye Symeon'a bu yolun yanlış olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Symeon ise ikna olmamış ve yoluna devam etmiştir. Bunun üzerine Justus kendini ve kendine eşlik edenleri ve öğretilerini Colonea başpiskoposuna anlatır. Piskopos gecikmeden durumu

¹⁴¹ Hamilton, “Sicilyalı Peter'in 'Paulikienlerin Tarihi'”, 147-148.

¹⁴² Hamilton, “Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler”, 52.

İmparator Justinian'a (685-693) anlatarak önlem alınması gerektiğini izah eder. İmparator bu kimselerin ilk olarak yakalanarak yargılanmasını daha sonra fikirlerinde ısrar edenlerin ise yakılmasını emretmiştir. Yargılanma sonucunda hepsi Soros yakınlarında odun yığnında hepsi yakılmıştır.¹⁴³

Symeon'un bu şekilde acımasızca diri diri yakılmasındaki sebep fikirlerinden daha ziyade İmparatorluk görevlisi olması hasebiyle Yüce Tanrıyı ve İmparatorluğu hayal kırıklığına uğratmış olmasıdır.¹⁴⁴

Cezaların idam etme ve yakma gibi ağır cezalardan oluşması Pavlikanların daha hassas davranmalarına sebep olmuştur. Justus ve ona inanlar Ortodoks Kilisesine tabi oldukları için Pavlikanlar kendilerinin ihbar edilmesi ve onlara uygulanan cezaların kendilerine de uygulanması sebebiyle bölgede gizli yaşamaya çalışmışlar veya farklı bölgelere dağılmışlardır.

Pavlikanların yayılmasını engellemek için Ermenistan Katolikosu John of Ojun\Otzun Dvin/Dwin/Tevin'de bir konsil düzenleyerek Pavlikanların suçlu olduklarını ve kötülüğe teşvik ettiklerini topluma ilan ederek onların bu konuda dikkatli olmalarını ve uzak durmalarını ilan etmiştir.¹⁴⁵ John aynı zamanda Ortodoks Kilisesinden kaçan bazı İkonolastların da Pavlikan grubuna katılmaları sebebiyle onların İkonoklast olduklarını da eklemiştir.¹⁴⁶ Konsilin 32. Kanonunda doğrudan Pavlikanlardan bahsedilmiş ve şu şekilde ele almıştır:

“Hiç kimse, Pavlikanlar denilen o kirlenmiş günahkarlar güruhunun bulunduğu ortamda bulunmayacaktır. Onlara ne yaklaşılacak, ne de onlarla konuşulacaktır,

¹⁴³ Hamilton, “Sicilyalı Peter’in ‘Paulikienlerin Tarihi’”, 150-151.

¹⁴⁴ Hamilton, “Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler”, 53-54.

¹⁴⁵ Scheidweiler, F, Paulikianerprobleme II”, Byzantische Zeitschrift, 366-384.

¹⁴⁶ Hamilton, “Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler”, 55.

ziyaretleşmede bulunulmayacaktır. Herkes onlardan tamamen uzak duracaktır. Onlar dışlanacak ve kendilerine nefretle bakılacaktır. Çünkü onlar, Şeytanın çocukları ve Tanrı sevgisinden alıkoyucu, fesat ateşinin körükleyicisidirler. Eğer bir kimse onlara katılacak ya da onlarla dostluk ve arkadaşlık ilişkisine girecek olursa, aklı başına gelip tekrar imanını kazanıncaya kadar derhal ağır cezalara çarptırılacak, şayet ikinci defa onlarla aynı yolda bulunursa, emrimiz onun Mesih camiasından tamamen dışlanması olacaktır. Şayet böyle yapılmazsa onlar aramıza kötülük tohumları ekerler ve birçok kişinin zehirlenmesine sebep olurlar.”¹⁴⁷

Bu konsil kararlarının uygulanmasının yanında Ortodokslar tarafından kimi zaman kamçılanarak hapse atılmış kimi zaman işkencelere maruz bırakılarak öldürülmüştür. Pavlikanları toplumdan tamamen yok etmek için toplu halde evlerinden sürülmüş, köyleri ve kiliseleri tahrip edilmiş yakılmıştır.¹⁴⁸

Temel din anlayışına karşı muhalefi simgeleyen bu gruplar çoğunluk karşısında az kalmaları sebebiyle öncelikle toplumdan dışlanmaları hususunda daha sonra Mesih’in camiasından tamamen dışlanacakları hususunda tehdit edilmişlerdir. Manevi cezaların yanında ağız cezalar vurgusu da yapılarak işin ciddiyeti vurgulanmaya çalışılmıştır.

Pavlikanlara karşı II. Konstantin döneminden sonra VII. yüzyıla kadarki 150 yıllık süreç adeta Ortodoks Bizans İmparatorları zulüm politikası uygulamıştır. VII. yüzyılda II. Justinian,

¹⁴⁷ Sakin Özışık, “Orta Çağ Heresi Gruplarından Pavlikanlar”, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, , 2007, 22-23.

¹⁴⁸ Leon Arpee, “A History of Armenian Christianity from the Beginnings to Our Own Time” The Armenian Missionary Assodation of America, Newyork, 1946, 65.

IX. yüzyıl da I. Michael ve V. Leo döneminde Pavlikanların Hristiyan olmaları beklentisi ve fikirlerinden vazgeçirip onları kurtarma ümidiyle eziyet edilmemiştir.¹⁴⁹

Durum her zaman bu şekilde olmamıştır. Devleti yöneten imparatorların Hristiyanlık dini ve bu dinin getirdikleri uygulamalara hassasiyetleri de Pavlikanlara tepkiyi doğrudan etkilemiştir. Nitekim ikon yanlısı Bulgar Kraliçelerinden Theodora (843-856) döneminde tasvir yanlısı olmayan Pavlikanlar zulüm ve zorluklarla karşılaştılar. Theodora dönemi boyunca Pavlikanlara karşı katliamlar yapılmış ve mallarına el konulmuştur.¹⁵⁰ İmparatoriçe iktidarı süresince yüz bin kadar Pavlikanı, çarmıha germe, idam, asma, boynunu kesme, suda boğma gibi çeşitli ceza ve işkence yöntemleriyle öldürtmüştür. Bu baskı ve zulümden sonra bazı Pavlikanlar memleketini terk ederek Malatya Abbasi halifesine sığınmıştır.¹⁵¹

Theodora döneminde Pavlikanlara yönelik ciddi önlemler alınmasına rağmen ne yok edilmişler ne de Hristiyanlığa döndürülmüşlerdir. Bunu takiben I Basileisos (867-886) daha sıkı tedbirler alarak Pavlikanların ana merkezini oluşturan Divriği'deki kale ve etrafının tahrip ederek büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Yenilgi sonrasında I. Basileisos'un askeri grubu Pavlikanların önemli liderlerinden olan Khrisokherios'un başı kesip I. Basileisos'a göndererek zaferin kesinleştiği belli etmişlerdir. Ana merkezlerinin yıkılması ve liderlerinin katledilmesi sebebiyle ağır yenilgiye uğrayan Pavlikanlar Trakya'ya göç ederek dağılmışlardır.¹⁵²

¹⁴⁹ İskender Oymak, “Pavlikianların Tarihçesi, İnanç Esasları ve Pratikleri”, *Dinî Araştırmalar*, Cilt: XI, Sayı: 31, 2008, 140.

¹⁵⁰ Georg Ostrogorsky “*Bizans Devleti Tarihi*”, Çev: Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 2017, 207.

¹⁵¹ Fred. C. Conybeare, “*The Key Of Truth*”, Paulician Church Of Armenia, Conybeare, At The Clarendon Press, Oxford, 1898, Introduce.

¹⁵² İskender Oymak, “Pavlikanların Tarihçesi, İnanç Esasları ve Patrikleri”, 141-142.

Pavlikanlar tarihi süreç içerisinde İmparatorluk ve Kilise ile sürekli mücadele içerisinde olmamıştır. Bazı dönemler kilise ile kısa süreli de olsa dostça ilişkileri de olmuştur. Nitekim Patrik Nikoforos başta Pavlikanlara ve diğer gruplara İkonculara karşı orduda yer almaları ve orduya yardım etmeleri hususunda onlara dinlerini yaşamaları hususunda serbestlik tanımıştır. İkonoklast dönemde gerek işbirliği gerekse dini endişelerle Pavlikanlar hep gündemde olmuşlardır. Bizans kaynaklarında Pavlikanlar mahallifleri tarafından devlete karşı ve heretik olarak ilan edilseler de bunların tamamen doğruluğunu kabul etmek zordur. Çünkü onların düşmanlığı devlete karşı değil ruhban sınıfının otoritesine ve yaptıklarına karşı olmasıdır.¹⁵³

Pavlikanlar dönemin din adamları tarafından aptal, kurnaz, kuzu postunun altına gizlenmiş kurt gibi anılmışlardır. Pis, yozlaşmış, yıkıcı, parçalayıcı ve zehirli olduğunu hatta şeytanın bile Tanrı'nın karşısında cesaret edip işlemediği davranışları işledikleri belirterek şeytandan da daha kötü bir pozisyonda olduğu söylenmiştir. Grubun liderlerinin de bir ahtapot ve bukalemun gibi durum ve şartlara göre hem davranışlarını hem de görüntülerini değiştirdiklerine dair ithamlarda bulunmuşlardır.¹⁵⁴ Pavlikanlara dair ahlaki suçlamalar da görülmüştür. Bunların en başında sapkın cinsel suçlamalar gelmektedir. Onlar ahlaki olarak yozlaştıkları hatta kendi ailelerinden dahi uzak durdukları ifade edilmiştir.¹⁵⁵

Öte yandan zaman zaman sadece din adamlarının değil aynı zamanda imparatorluk üyelerinin de aşağılayıcı suçlamalarına maruz kalmışlardır. Nitekim Van ve Muş dükü Gregory Magistros onlardan bahsederken “*Kadın- erkek ayrımları yoktur, Yeni Ahit dahil bütün dini*

¹⁵³Mehmet, Coğ, “İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında "Pavlikanlar" Üzerine Bir Değerlendirme”, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13:2, 2008, 81.

¹⁵⁴ Hamilton, “Sicilyalı Peter’in ‘Paulikienlerin Tarihi’”, 133-138.

¹⁵⁵ Hamilton, “Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler”, 174.

değerlerden nefretle bahsederler, şayet onlar sorguya çekilecek olurlarsa küfür etme yolunu tercih ederler, takiyye yaparlar v.s.” diyerek onları küçük düşürecek bir üslup kullanmıştır¹⁵⁶.

Pavlikanlar IX. Yüzyılda Bizans devletine karşı büyük bir güç kaybetmişlerdir. Buna rağmen Ortodoks kilisesi ve Bizans Devletine karşı hep mücadele içerisinde olmuşlardır. Bizans devleti de Pavlikanların yetenekli askerler olması, X. ve XI. Devletin askere ihtiyacının artması ve Pavlikanların savaş esnasında İmparatorluğun karşısında yer almaması için çeşitli yöntemler kullanmıştır. Bu yöntemlerden en önemlisi onları zorla Ortodoks yaparak İmparatorluğa karşı onların bağlarını arttırmak olmuştur. Bu sebeple feragat formülleri hazırlanmıştır.¹⁵⁷

Onuncu yüzyılda Ortodoksluğa dönüş bileti olan Feragat Formülleri sadece Pavlikanlara hazırlanmamıştır. Nitekim *Tövbekar Maniheistler, Önceki Sapkınlıklarını Nasıl Lanetlemelidir?, Tanrı'nın Kutsal ve Apostolik Kilisesine Maniheist Açından Yaklaşanlar Günahları İçin Yazılı Laneti Nasıl Vermelidir?, Pavlikanlıktan Dönenin Pavlikanlığa Nasıl Lanet Edeceğine Dair?* Başlıklarında tövbe listeleri hazırlanmıştır. Öyle görülüyor ki İmparatorluğun Pavlikanlar ile Maniheistleri farklı başlıklarda değerlendirmesi onların Maniheist grubundan ayrı gördüğü akıllara gelmektedir. Fakat üç metnin içeriğinde de Pavlikanların önde gelen liderlerinden bahsedilmektedir.

İmparatorluğun Pavlikanlara karşı kiliseden bağımsız bir şekilde hazırlamadığı Feragat Formülü iki açıdan önemlidir. İlki burada yer alan esaslar Pavlikanların inanç silsilesinin bir

¹⁵⁶ Leon Arpee, “*A History of Armenian Christianity from the Beginnings to Our Own Time*”, 113.

¹⁵⁷ Sultan Gürsoy, “*Pavlikanlar*”, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018, 97.

özeti durumundadır. İkincisi ise resmi onay niteliğinde bu belge hem kilisenin hem de İmparatorluğun bu grup hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır. Pavlikanlara uygulanan Feragat Formülünden birkaç madde şu şekildedir:

-Ezeli ve ebedi Tanrımıza Şeytan diyenlere lanet olsun.

-Efendimiz İsa'nın acı çektiğini söyleyip, Onun gerçekte Tanrı'nın kutsal ve daima bakire, saf annesinden doğmadığını, sadece görüntü olarak doğduğunu öğretenlere lanet olsun.

-Tanrı'nın masum ve kutsal annesini sevmeyen ve kabul etmeyenlere lanet olsun.

-Tanrı'nın kutsal annesi Meryem'e kıymetli haça, tüm azizlerin kutsal ikonlarına, Lordumuz İsa'nın ve annesinin, Tanrı'nın şekline sahip meleklerin saygılı ve kutsal ikonuna, kurtuluşu getiren vaftize hakaret edenlere lanet olsun.

-İsa'nın İncillerini ve Aziz Pavlus'un mektuplarını bozan ve inkar edenlere, kainatın yaratıcısı Tanrı'nın yerine bu dünyanın yöneticisi dedikleri birine tapanlara ve kutsal havari Pavlus yerine Callinice'nin oğlu Pavlus'u şerefliendirene lanet olsun,

-İsa'nın on iki havarisi ve müridini ve onların öğretilerini kabul etmeyip tüm İncili bozan ve yanlış yorumlayan, adları Pavlus, Silvanus, Timothy, Epaphroditus ve Tychicus olan altısını kabul edip şerefliendirenlere lanet olsun,

-Ölümsüz Tanrımızın cennetlerin üzerinde olduğunu söyleyip kafirce, Onun Oğlu ve yardımcısı Efendimiz İsa'nın cennetlerin altındaki bir buluttan doğduğunu iddia edenlere ve kendileri gibi düşünenlere bunu öğretenlere lanet olsun,

-Tüm Pavlikan sapkınlığına, ona inananlara, onu takip edenlere lanet olsun,

-Tüm Pavlikanlara lanet olsun,

*-Kutsal ve kurtarıcı vaftizi kabul etmeyen, ona ruhun ve bedeninin arınması ve cennet krallığının geçiş belgesi olarak değer vermeyenlere lanet olsun.*¹⁵⁸

Kilise ve imparatorluğun hazırladığı feragat formülü oldukça detaylı bir şekilde yazılmıştır. Bunun sebebi ise akımın Hristiyanlıkta kullanılan temel esaslara inanmakla birlikte onları farklı bir şekilde yorumlamış olmalarıdır. Nitekim Meryem'e bir taraftan saygı gösterirken diğer taraftan İsa'yı doğurmasının görünüşten ibaret olduğu ve onun gerçek annesinin Göksel Kudüs olduğu anlamına geliyordu.¹⁵⁹

Feragat Formülünde Pavlikanlara ait altı kilisenin varlığından bahsedilir. Bu kiliselerin Ortodoks kilise ile ilişkisi veya Ermenistan'da bulunan kilise ile ilişkilerinden bahsedilmemektedir. Sadece İmparatorluğun Pavlikanları ortadan kaldırmak için bir girişimde bulunurken ortadan kaldırılan yerler arasında yer almıştır. Aynı zamanda bu kiliselerde yer alan Pavlikan önderlerinin çok aktif olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Pavlikan din önderleri ve takipçileri kimi zaman baskı ile ortaya çıkmakta kimi zamanda kendilerini bilerek gizli kalmayı tercih etmişlerdir. Bu kiliseler şunlardır:

1-Makedon: Constantine ve Symeon öğrettiği, Cibossa'daki Kilise

2-Achae: Genesius'un öğrettiği, Mananalis'teki Kilise

3-Philippaia Kilisesi: Joseph öğrettiği Kilise

4-Laodiceanların Kilisesi: Arguvan halkının Kilisesi

5-Ephesianların Kilisesi: Moqsuestia halkının Kilisesi

¹⁵⁸ Hamilton, “Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler”, 193-196.

¹⁵⁹ İsmail Kaygusuz, “Müslümanlık ve Hristiyanlık İnanç Öğretilerinde Öteki Gerçekler”, İstanbul: Su Yayınları, , 2006, 207

Pavlikanların bir daha bir araya gelemeyecek bir şekilde dağılmaları Van ve Muş (Taron) Dükü Grigor Magistros tarafından XI. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Pavlikanların lideri Zarehaven Smpad'ın IX. Yüzyılda Tonrak (Şimdiki Beyazıt'ın yakınları) kasabasını kendisine karargah olarak seçmiştir. Tonrak Pavlikanlar'ın merkezi konumlarından biri haline gelmiştir. Grigor Magistros Tonrak kasabasını tahrip etmiş, ismini değiştirmiş ve burada binden fazla Pavlikanı baskı ve zulümle kilisede vaftiz etmiştir. Genel kanaat dağıldıkları ve sürgün edildikleri yerlerde Bizans İmparatoru ile mücadelelerine devam ettilerse de İmparatorluğun gündemini çok işgal etmemiştir. Zamanla bu tarihten sonra asimile olmuşlardır.¹⁶¹

İlk dönem düalist akımlar faaliyetleriyle kimi zaman kiliseyi tümüyle gölgede bırakmış kimi zamanda kilise tarafından tümüyle kaldırılmak istenmiştir. Hristiyanlığın Roma İmparatorluğunun resmi dini olmadan önce Hristiyan din adamları yazılar kaleme alarak bu sapmalarla mücadele etmiştir. Fakat mücadele sadece yazılarla veya sözlü ikazlarla sınırlı kalmıştır. Bu durum Roma İmparatorluğu tarafından Hristiyanlığa karşı hoşgörüyü sağlayan 313'te Milan Fermanının ilan edilmesiyle değişmiştir. Milan Fermanı Hristiyanlığın Roma'da resmi din olmasını sağlamıştır. Bu durum Hristiyan din adamlarının düalist akımlara karşı yaklaşımını da şekillendirmiştir. İmparator Konstantin'in Hristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte devlet gücünü fiilen ellerine geçiren Hristiyanlar bu gücü bir inanç birliği dayatmak için kullanmışlardır. Hristiyan din adamlarının sapkın olarak nitelendirdikleri düalist kimseleri sürgün etmesi, mallarına el koyması ya da cezalandırması İmparatorluk ile meşru hale gelmiştir.

¹⁶⁰ Hamilton, “Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler”, 189.

¹⁶¹ Arpee, “A History of Armenian Christianity from the Beginnings to Our Own Time”, 66.

İmparatorluğun destek vermesi Kilise'nin sapkınlığı yok etmek için devlet gücünü kullanma hakkına sahip olma fikrini güçlendirmiştir.

Devletin ve kilisenin sapkınlara zulmetmekle yükümlü olduğu anlayışı birlikte hareket etmelerini kolaylaştırmıştır. Nitekim düalist bir grubun içerisinde olan bir kişi eğer hatasında ısrar ederse sonsuza dek cehennemde acı çekmeye mahkûmdur. Bu kişi sadece bir otoriteye meydan okumakla kalmıyor aynı zamanda lanetlenme korkusuyla da tehdit ediliyordu.

Kilise tarafından düalist akımlar gerçek imanın düşmanıydı bu sebeple onların dindarlıkları sahte ve aldatıcıydı. Ketum ve gizli hareketlilikle suçlanan bu kimseler dindarlık maskesi ile sefih bir yaşam sürmekle itham edilmiş ve çeşitli cezalara maruz kalmışlardır. Bununla birlikte düalist akımlara dair bilgiler baskıcı güçler tarafından yazılmıştır. Bu sebeple verdikleri bilgiler de bu önyargılarından izler taşımaktadır.

II. BÖLÜM: ORTA ÇAĞ'DA HİRİSTİYAN DÜALİST AKIMLAR

Orta Çağ'da Hıristiyanlık dünyasını etkileyen ve Kilise tarafından sapkın sayılan büyüklü küçüklü değişik öğreti ve yapılarda birçok akım ortaya çıkmıştır. Bunların arasında kısa veya uzun ömürlü olanlar olmuştur. Bu çerçevede ikinci bölümde Orta Çağ'da Doğuda ve Batıda etkili olmuş, Hıristiyanlığı önemli derecede sarmış ve uzun vadede meşgul etmiş iki düalist akım; Bogomilizm ve Katharlar ele alınmıştır.

1. BOGOMİLİZM

Düalist esaslara dayalı olan Bogomilizm, Bulgar Çarı Peter (927-969) döneminde Bulgaristan'da ortaya çıkmıştır. Peter'den önceki süreç tam olarak belli olmamakla birlikte 10. yüzyılın ortalarından itibaren de hızlı bir yayılma imkanı bulmuştur.¹⁶²

Bogomillerin bölgeye nasıl geldikleri tam olarak bilinmemektedir. Bir kısım Sırp kaynaklar; yedinci yüzyılda yeni Maniheizm veya Pavlusçuluk adıyla Ermenistan'da ortaya çıktığını savunarak Bogomilleri Maniheizm'e dayandırmıştır. Ermenistan'da hızla yayılma imkanı yakalayan bu grup yöneticiler tarafından zulümlere uğraması sebebiyle Balkanlara kadar ilerleme imkanı yakalamıştır.¹⁶³ Genel kabul gören ise Rahip Comsas'ın yaklaşık olarak 927 tarihinden sonra kaleme aldığı *Bogomillere Karşı Söylev* adlı metinde '*Tanrı'nın merhametine layık*' anlamına gelen Bogomil adındaki bir papaz öncülüğünde yayıldığıdır.¹⁶⁴ Hareketin öncüsü papaz Bogomil'in hayatı hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bazıları

¹⁶² Albayrak, "*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*", 124.

¹⁶³ İsmajil Hodziç, "*Bogomilizm ve Bosna-Hersek Bogomilleri*", Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2007, 9.

¹⁶⁴ Hamilton, vd. "*Bizans Döneminde Hıristiyan Düalist Heretikler*", 207.

onun Bogomila’da doğup orada gömüldüğünü iddia etmişler, bazıları ise böyle bir kişiliğin yaşayıp yaşamadığını tartışarak efsanevi bir şahsiyet olarak görmüşlerdir.¹⁶⁵

Bulgaristan’da Çar Peter’in hüküm sürdüğü zamanda ortaya çıkan Bogomiller, bölge’nin resmi olarak Hristiyanlığı kabul etmesinden altmış yıl sonra ortaya çıkmıştır. Bu hareketin ortaya çıktığı vakit toplum muhtemelen en azından sözde Hristiyandı. Hristiyanlığı tam olarak anlamayan bu sözde Hristiyanlar uzun bir süre kendi geleneklerinden kopmamışlar sadece ismen Hristiyan olarak hayatlarını devam ettirmişlerdir. Bu sebeple toplumun yüzde doksandan fazlasının okuma-yazma bilmediği geleneklerine bağlı olan bir toplumda Hristiyanlığın bir türevi olarak ortaya çıkmış olması toplumda kolay bir şekilde yerleşmesine sebep olmuştur.¹⁶⁶ Bogomiller, on dördüncü yılın ortalarına kadar, İkinci Bulgar İmparatorluğu’nun başkenti Torno’da duyulacak kadar yayılmıştır.¹⁶⁷

Orta Çağ Avrupa tarihinde önemli sosyo-dini öğretiler arasında yer alan ve Bogomil hareketinin doğuş yeri olan Bulgaristan; Balkan yarımadasında iki yüzyıl varlığını sürdürdüğü Bulgar Devleti’nin bir parçası olup dönemde siyasi ve kültürel bakımından ön planda olan yerler arasındaydı. Bu durum etnik birçok ulusun meydana gelmesini sağlamıştı.¹⁶⁸ Çok uluslu bir yapıya sahip olan Bulgaristan halkını; Slav, Bulgar ve Bizans vatandaşları oluşturuyordu. Bulgaristan, Slav ve Bulgar asıllı soylular tarafından yönetilmekteydi. Bu asil soylular köylü ve fakir halkı zor durumda bırakacak feodal bir sistem kurmuşlardır. Topraklarda büyük bir

¹⁶⁵ Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, 125.

¹⁶⁶ John Vine, “*The Early Medieval Balkans*”, Manufactured in The United States of America: The University of Michigan Press, 1999-2000, 171.

¹⁶⁷ Vine, “*The Early Medieval Balkans*”, 179.

¹⁶⁸ Angelov, “*The Movement Bogomil*”, 5.

paya sahip olan ve gelişmiş bir şehir uygarlığına sahip Bizans halkı ile Bulgaristan halkı arasında iktisadi, dini ve kültürel farklar vardı. Dini hususlarda Bizans, Bulgaristan Kilisesini merkezi İstanbul’da olan Doğu Kilisesine tabi kılmıştı. Bizans’tan gelen din adamları birçok yerde gösterişli manastır ve Kiliseler inşa ederken yoksulluk içerisinde olan halk ise Kilise tarafından sömürülüyor ve ibadet etmeye zaman ayıramıyordu.¹⁶⁹

Bir papaz ile başlayan Bogomillerin, halk arasında hızlı bir yayılma göstermesinin hem dini hem de toplumsal sebebi vardır. Onlar resmi feodal düzenin ve Kilise ideolojisinin karşısında duran fikirleriyle fakir ve feodalizmin zulmünden yılmış olan kesimlerin ilgisini çekiyordu.¹⁷⁰ Bunun sebebi sıradan kimseler bölgede yaşayan Bogomilleri Hristiyanların çoğunluğundan Hristiyanlıklarını daha ciddi ve içten yaşadıklarını düşünmekteydi. Bir diğer sebep ise Hristiyanlık doktrinin asırlık bir problem olan kötülüğün kökenine ilişkin yanıtlar önerdiği yerde Bogomiller kötülüğe dair meseleyi açıkladıklarını iddia ediyorlardı.¹⁷¹

Bulgaristan’da yöneticilerin feodal baskıları, doğu ve batı din adamlarının dinsel baskıları sosyal çekişmelerin içinde yer alan halka karşı Osmanlı’nın hukuktan dinsel meselelere karşı uzlaşmacı politika izlemesi Bogomillerin İslam’ı kabul etmeleri bir anda olmasa da hızlı kabul etmelerini sağlamıştır. İslam’ı kabul eden Bogomiller bu süreden sonra hareketli ve etkin bir şekilde faaliyet göstermemişlerdir.¹⁷²

¹⁶⁹ Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, 128-129.

¹⁷⁰ Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, 137.

¹⁷¹ Harold O.J. Brown, “*Heresies, The Image of Christ in the Mirror Of Heresy and Orthodoxy from the Apostles to the Present*”, New York: Garden City, 1984, 253.

¹⁷² Melek Delilbaşı, “*Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu*”, XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara: TTK, 2002, 38.

1.1. BOGOMİLLERİN İNANÇ SİSTEMİ

Hristiyanlıktaki teslis akidesinin aksine diğer düalist akımlarda olduğu gibi Bogomiller de iyi ve kötü olmak üzere ikili bir Tanrı anlayışına sahiptiler. İyi Tanrısı görünmeyen alemle ilişkilendirilirken kötülük Tanrısı kötülük ile özdeş olan görünen alem ile ilişkilendirilmiştir.¹⁷³ Onların kozmolojik ikiciliğine göre görünür dünyanın yaratıcısı şeytan; gökyüzü, yıldızlar, insan, Kilise, haç gibi yeryüzündeki canlı ve cansız her şeyi yaratan odur. Luka incilindeki kaybolan oğul meselesinden yola çıkarak Tanrı'nın iki oğlu olduğu bunların yaşlı olanının İsa, Tanrı'yı kandıran küçük oğlunun *Mammon* ismi verdikleri şeytan olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazı kesimler şeytanı meleklikten düşmüş bir varlık olarak bazıları ise adaletsiz uşak olarak yorumlamışlardır.¹⁷⁴ Şeytanın nasıl bir varlık olduğu konusunda farklılık olsa da onun görünen dünyadaki canlı ve cansız varlıkların yaratıcısı olduğu ve kötü bir güç olup insanları kötüye yönlendirdiği konusunda bir birliktelik vardır.

Kutsal Kitap anlayışlarında; Eski Ahit'in şeytanın kışkırtmasıyla yazıldığına inandıkları için kabul etmemişler hatta kullanımını bile zararlı görmüşlerdir. Eski Ahit'ten kabul ettikleri sadece Mezmurlar Kitabı ve Peygamberin sözleriydi. Yalnızca Yeni Ahit'in gerçekliğini kabul etmeleri sebebiyle Kilisenin organlarını, ekümenik ve yerel konseylerinin tamamını geçersiz saydılar ve Kilise temsilcilerini kötü Tanrı'nın hizmetkârı olduğunu iddia ederek eleştirdiler. Yüksek din adamlarına ve piskoposlara karşı eleştirileri daha keskindi. Bu sebeple Kilisenin din adamlarının aracılığıyla insanların kurtuluşu eremeyeceği görüşünün aksine

¹⁷³ Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, 183.

¹⁷⁴ Dimitri Obelensky, “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”, İngiltere: Cambridge University Press, 1972, 123-124.

Bogomiller Tanrı ile insan arasında özel bir aracıya gerek duymadan doğrudan insanların ulaşacağını savunmuşlardır.¹⁷⁵

Bogomiller de İsa anlayışı; İyi Tanrı, Kötü Tanrı'nın insanı da içine alan yaratış alanında, insanlara üzüntü duyması sebebiyle dünyayı kurtarmak ve insanlara yardım etmek için İsa'yı göndermiştir. Yuhanna İncili'nin eskotolojik yorumuna göre, şeytan (Sataneal\Mammon) İsa'ya kendisinin efendiliğini tanınması durumunda evrendeki her şeyin onun hakimiyetine geçeceğini vaad edip kendi yanına çekmek istemiştir. İsa bunların hiç birini kabul etmeyince Sataneal'ın gazabına uğramış ve ölüm cezasına çarptırılarak çarmıha gerilmiştir. Bu durum ise görünüşte bedene bürünen İsa yine gerçekte değil sadece görünüşte ölmüş şeklinde yorumlanmıştır. Üçüncü gün tekrar dirilen İsa, görünüşte büründüğü bedenden sıyrılarak Tanrı'nın yanına yükselmiştir.¹⁷⁶ Kısaca onlar göre İsa Tanrı ile aynı seviyede olmamakla birlikte onun oğlu da değildir. Ama İsa'nın Tanrı'nın kulu ve elçisi olduğuna inanmışlardır.¹⁷⁷

Kilisenin önemli doktrinleri arasında yer alan İsa'nın her şeye gücü yeten kadir olduğu iddiasını eleştirip, İsa'nın ne topalları iyileştirdiği ne de ölüleri dirilttiğini söyleyerek onun mucizelerini tanımadılar. Kitabı Mukaddeste yer alan mucize ile ilgili anlatılar onlar için sadece masaldı.¹⁷⁸ Bogomiller üzerine uzun bir süre mesai harcayan Obelensky onların mucizeleri Tanrı'nın dileği ile değil, şeytanın insanları avutmak için gerçekleştirdiği olaylar olarak anladıklarını ama İsa'nın mucizelerin kabul etmemekten ziyade onun mucizelerin maddi olmayan bir anlamda yorumladıklarını söylemektedir. Öyle ki çöldeki kalabalığın beş somun

¹⁷⁵ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 16.

¹⁷⁶ Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, 194.

¹⁷⁷ Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, 198.

¹⁷⁸ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 18.

ekmek ile doymadığını, Evharistiya da kullanılan ekmeğin basit bir ekmekten daha ziyade dört İncili ve Elçilerin İşleri olarak anladığını söylemektedir.¹⁷⁹

Kıyametin kopacağı gün tekrar yeryüzüne inecek olan İsa dünyayı bir düzene sokup adaleti ilan edecek ve Şeytan'ın hükümdarlığına son verecektir. Kıyamet gününde Bogomillere cennetin kapıları açık olacak orada mutluluk içinde yaşayacaklar; kötülüğün yaratıcısı şeytan ve bütün günahkarlar ise cehennemde sonsuz bir işkence göreceklerdi.¹⁸⁰ Kilisenin öldükten sonra ölen kimselerin eski bedenlerinde dirilteceği öğretisinin aksine Bogomiller öldükten sonra bedenlerin toza ve küle dönüşüp tekrar dirilmeyeceğini iddia ettiler.¹⁸¹

Hristiyan teolojisinde önemli bir yere sahip olan insanlardan biri de Meryemdir. Bogomiller de ise Meryem önemidir. Onun maddi ve manevi varlığına saygı göstermez ve Meryem'in İsa'yı Beytlehem'de bulduğu yani onu doğurmadığını ileri sürmüşlerdir.¹⁸² Herkeste kutsal ruh var olduğu için her bir kadın Tanrı'nın annesi olabilir ve bu sebeple her bir kadın Meryem ile eşit durumdadır.¹⁸³

Kilise ritüellerinden olan vaftiz uygulamasını kabul etmemekle birlikte onlar vaftiz ne zararlı ne faydalı olan basit bir su olarak gördüler. Kominyon da Mesih İsa'nın eti ve kanını temsil eden ekmek ve şarap onlar için sıradan yiyecek ve içeceklerden başka bir şey değildi. Onlar için haç tarım aletlerine dönüşebilecek sıradan bir ahşap parçasıydı. İlaveten Tanrı'nın

¹⁷⁹ Obelensky, “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”, 131.

¹⁸⁰ Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, 194.

¹⁸¹ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 18.

¹⁸² Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, 201.

¹⁸³ Harold O.J. Brown, “*Heresies, The Image of Christ in the Mirror Of Heresy and Orthodoxy from the Apostles to the Present*”, 252.

oğlunun üzerine gerildiği bir araca saygı göstermek ve bunu kutsamak da mantıklı değildi.¹⁸⁴ Onlara göre biri kralın oğlunu bir tahta parçası ile katletse, bu tahta parçası kral için bir kıymeti var mıdır? Bu durumun aynı şekilde Tanrı içinde geçerli olduğunu söyler. Bu sebeple takipçilerine ona saygı duymamayı öğütlemişler, önem vermediklerini göstermek için haçları kesip kullanacakları eşyaları bunlardan yapmışlardır.

Bogomiller Orta Çağda Kilise ile taban tabana zıtlık oluşturan bir diğer konu güç ve zenginlikti. Kilise üyeleri güçlüleri ve zenginleri Tanrı'nın elçileri ve önde gelenler olarak görürken, Bogomiller onları kötülüğü aktaranlar ve Tanrı'nın sevmediği kimseler olarak tepki gösterirlerdi. Yöneticilerin bölgedeki çalışanlara fazlaca yüklenmeleri, bölgedeki mülkiyet eşitsizliğini ve feodal baskıya karşı bir tepkiyi barındırıyordu.¹⁸⁵

Görünür dünya şeytanın hakimiyeti altında olduğu için onun egemen olduğu alandan kaçıp Tanrının hakimiyetine yaklaşmak için Şeytanın en iyi caydırıcılarından madde ve etle ilgili her türlü temayı men etmişlerdir. Bu sebeple et yemek, şarap içmek, evlenmek şeytanın buyruklarından olduğu için yasaklanmıştır. Evliliği kutsala yaklaşımda bir engel görüp, evlenip yaşamlarına devam edenleri ise Mammon'un hizmetkarı olmakla suçlamışlardır.¹⁸⁶

Asketik yaşamın getirdiği aşırı yeme yasağı sosyal yaşamlarına, giyim ve evlilik ile ilgili görüşlerine de yansımıştır. Gösterişli ve ışıltılı kıyafetler ipek gömlekleri giymemişlerdir. 12. yüzyılın politik Bizans yazarlarından Anna Comnena ve Euthymius eserlerinde Bogomillerin keşişler gibi siyah giyen kimseler olarak bahsetmişlerdir. Evliliği dünyevi bir olguya hapseden Bogomiller için bir kimse imanda mükemmel bir noktayı yakalamak istiyorsa

¹⁸⁴ Dimiter Angelov, “*The Bogomil Movement*”, Çev. Mark Cole, Sofia Press, 1987, 18.

¹⁸⁵ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 19.

¹⁸⁶ Obelensky, “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”, 127.

evlilikten uzak durmalı tamamen bekar bir hayat sürmeliydi. Takipçilerinden sıradan ‘inanan’ Bogomiller için bu kurallar geçerli olmayıp onların evlenip, çocuk sahibi olmaya, evlerinde oturmaya vb. uygulamalara devam edebiliyorlardı.¹⁸⁷

Bogomil inancına sahip topluluk üç kısma ayrılıyordu. Bunlardan ilki *Mükemmeller* olarak adlandırdıkları inananlar hiyerarşisinin üst kademesini oluşturan ‘mükemmeller’di. Bu grup Yeni Ahit’i bilme konusunda uzman olan bu kişiler öğrendikleri bilgileri insanlara duyurmak onlara mesajı iletmek için çeşitli yerlere gitmişlerdi. Bu kimseler rakipleriyle tartışıp onların fikirlerini çürütmeye kendi fikirlerini doğrulamaya her zaman hazırlardı. Onların evlenmeleri, et yemeleri, şarap içmeleri, mal sahibi olmaları yasaktı ve eğlenceden kaçınmaları gerekirdi. İnzivaya çekilip bir hayat sürmek yerine Bogomil kelimesini yayarak insanları ikna ederek toplumdan uzaklaşmayan ve toplumun içinde kalmaya çalışan kimselerdi. Çağdaş kaynaklarda bu gruba ‘inananlar’ ve ‘dinleyiciler’ olmak üzere iki grup daha ilave edilmiştir. İnananlar grubu oruç tutar, alçakgönüllü ve ölçülü olur, aşırı zengin olmamak gibi bazı kurallara uyma zorunlulukları olmakla birlikte mükemmellerde olduğu katı bir dini ve ahlaki kurallara onlar için geçerli değildi. Dinleyiciler ise henüz bu gruba tam olarak girmemiş ama vaazlara katılma imkanı verilmiş kişilerden oluşuyordu. Dinleyiciler ve inananlar grubunda olan insanlar belirli ölçülere uydukları taktir de mükemmeller grubuna katılma hakkına sahipti.¹⁸⁸

Bogomillerin kadınlar hakkındaki görüşü İnciller de yer alan Havva’nın asli günah unsuru olarak görülmesi ve Havva’nın Adem’in kaburga kemiğinden yaratıldığı düşüncesini reddetmekle başlar. Bogomillerde kadın ve erkekler eşit görülmüş, dua ve ibadetlere katılmışlar, dinleyici pozisyonundan Mükemmeller sınıfına geçme imkanı elde etmişlerdir.

¹⁸⁷ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 20.

¹⁸⁸ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 24-25.

İlaveten kadınlar vaaz ve bu inancı yayma ve taraftar toplama konusunda etkin bir rol oynamışlardır.¹⁸⁹

Kısaca, Teolojik görüşlerini düalist fikir üzerine inşa eden Bogomiller ikili evren prensibine sahip olmuşlardır. Birincisi aydınlık olan görünmez dünya; ikincisi ise karanlık olan görünen ve maddi dünyadır. Bogomiller, Eski Ahiti, evlenmeyi, Mesih ve Meryem'in yüceliğini, çocuk yapmayı tüm bunların şeytanın yarattığı şeyler olduğu gerekçesiyle reddetmişlerdir.¹⁹⁰

1.2. BOGOMİLLERE KARŞI KİLİSENİN TUTUMU

Balkanlar; Doğu ile Batı, Roma ve Bizans arasında bulunması coğrafi, siyasi ve dini bakımdan önemli bir noktada olmasını sağlamış ve tarih boyunca ele geçirilmesi istenen yerler arasında yer almıştır. Dini açıdan baktığımızda Roma Katolik Kilisesi Hırvatistan ve Dalmaçya'ya; Bizans ise Sırp'ları kendi öğretilerine çekmeye çalışmıştır. Hırvatistan ile Sırbistan arasında kalan Bosna, tarafların kazanarak üstünlük sağlayacakları saha olmuştur. Bosna'yı ele geçiren kısım hem stratejik hem de dinsel yönden bir ilerleme sağlayacaktır.¹⁹¹

Bu sebeple Bulgar Çarı Peter (927-967) döneminde yayılmaya başlayan ve Bulgaristan'ın topluca Müslümanlığa geçişine kadarki sürede bölgede merkezi Kilisenin tutumu olarak adlandırabileceğimiz ne Katolik ne de Ortodoks üstünlüğü olmuştur. Bu yüzden bu kısım ele alınırken yeri geldikçe bölgede hem Roma hem de Bizans Kiliselerinin Bogomillere karşı tutumuna yer verilmiştir.

¹⁸⁹ Albayrak, “Bogomilizm ve Bosna Kilisesi”, 202-203.

¹⁹⁰ Vine, “The Early Medieval Balkans”, 173.

¹⁹¹ Albayrak, “Bogomilizm ve Bosna Kilisesi”, 418.

Konuyla ilgili Peter; Bulgaristan’da yeni bir sapkınlık ortaya çıktığını ve bu grupla nasıl başa çıkacağı konusunda Konstantinopolis’teki Patrik Theophylact’tan (933-956) yardım istemiştir. Theophylact ona cevap mahiyetinde bir mektup kaleme almış fakat bu yazı elimize ulaşmamıştır. Ama Theophylact’ın Peter’e yazdığı ikinci mektup elimizde mevcuttur.¹⁹²

Bu ikinci mektuba göre Kilisenin Bogomillere karşı nasıl bir karşılık vereceğini Patrik Theophylact (933-956) Çar Peter’a yazdığı mektupta detaylı bir şekilde anlatmıştır. Theophylact, tövbe eden sapkınlar için Kilisenin uygulanması gereken işlemleri üç gruba ayırarak anlatmıştır. Birinci grup, Kilise’nin öğretilerine yabancı olanlardır. Onlara doktrini öğretenler eğer pişman olurlarsa vaftiz edilenlere uygulanan tüm kurallar onlara da uygulanarak vaftiz edilmelidir. İkinci grup, ahlaksızlıklarından dolayı değil Bogomiller ile Kilise arasındaki ayrımı doğru bir şekilde ayırt edemeyenlerdir. Bu grup vaftiz edilmez yeni doğmuş bebeklere yapıldığı gibi su ile damgalanır, sapkınlığını lanetleyen ve Kilisenin kurallarını kabul eden bir yazılı belge verilmelidir. Üçüncü grup ise cehaletleri sebebiyle onlardan ne öğrenen ne öğreten ne de davranışta bulunanlar olup aralarında vakit geçirenlerdir. Bunlar eğer sapkınlığın durumunu fark ederek onu terk etmişse dönmelerinden emin olmak için onlara dört aylık bir süre tanınmalıdır.¹⁹³

Theophylact’a göre tüm bunlara rağmen pişmanlık duymayan, şeytani sızıntıyı görüp birçoklarına zarar veren kişiler ise Kilise tarafından bir uvzu kesilir ve lanetlenir. Sonrasında Bizans hukuku çerçevesinde sapkınlara verilen en büyük ceza olan ölüm cezası verilir. Theophylact, yine de onları bu şekilde bırakmanın Kilisenin şanına yakışmayacağını düşünür.

¹⁹² Obelensky, “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”, 112.

¹⁹³ Hamilton, “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, 179-181.

Bu sebeple tamamının ya da bir kısmının tövbe edeceğini veya bir daha dönmeyeceğini düşünerek onların pişman olmasını ve şifasını dilemenin daha uygun olacağını söyler.¹⁹⁴

Theophylact'ın söz konusu yöntemine baktığımızda sapkın grubun öncelikle birkaç kez uyarılmasını daha sonra onun günahkar olarak ihbar edilmesini önerir. Bunlar yetersiz görülürse kanuni cezalara bırakılır. Cezalar uygulansa da her türlü çabanın harcanması ve kurtuluşlarından asla ümit kesilmemesi önerir.¹⁹⁵ Sapkınlara karşı haklı cezanın ölüm olduğunu belirtse de Patrik aşırı şiddetten kaçınmalarını onları ikna gücü ile dönüştürmenin daha doğru olacağı konusunda ısrarcı davranmıştır.¹⁹⁶

1140 yılında Patrik Leo II Stypes başkanlığında Bogomil öğretisinin belirtilerini barındıran bir kişiyi yargılamak için bir meclis toplanır. Bu meclise birden fazla bölgeden gelen piskoposlar da eşlik etmiştir. Toplanan mecliste bu kimselere ait kitaplarının tamamının yakılmasına karar verilmiş ve bu görüşleri benimseyenlere karşı aforoz kararı alınmıştır.¹⁹⁷

967'den 1080'e kadar Bizans yetkilileri daima Bulgaristan ile ilgilenmişlerse de bu ilgilenme sadece askeri açıdan olmuş, Patrik Theophylact dışında Bulgaristan'daki sapkınlığın büyümesiyle neredeyse hiç ilgilenmemişlerdir.¹⁹⁸

1081 yılında Doğu İmparatoru Aleksios'un dini hataların cezalandırma konusunda kişisel bir ün kazandırmak amacıyla büyük bir çaba içerisine girmiştir. Aleksios dönemindeki Bogomil grubunun önemli temsilcilerinden Basil'in öğretisini ortaya çıkarmaya çalışıyordu.

¹⁹⁴ Hamilton, “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, 181.

¹⁹⁵ Hamilton “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, 183.

¹⁹⁶ Obelensky, “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”, 116.

¹⁹⁷ Hamilton “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, 348-351.

¹⁹⁸ Obelensky, “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”, 146.

Aleksios halkını dini sapmalardan korumayı imparatorluk görevinin bir parçası olarak görmekte ve bu süreç zarfında da hükümetin organları ile sapkınlara karşı olan dini grupların düşmanla başa çıkmak için birlikte hareket etmesini sağlamak istemiştir.¹⁹⁹

Aleksios'un döneminde Basil'in yargılanmasını, konseyin nasıl toplanmasını Aleksios'un kızı Anne Comnena'nın 1098 yılında yazdığı metinde buluyoruz. Keşiş Basil Bogomil sapkınlığını on iki havarisiyle zekice büyük bir alana yaymıştır. Bunları araştırmaya çalışan İmparatorluk onlardan Diblatius adında birini yakaladı. Diblatius konuşmada isteksiz davranmış olsa da sonunda Basil ve onun seçtiği havarileri ifşa etmiştir. Aleksios bir mazaretle Basil'i saraya davet etmiştir. Orada kendisi ve kardeşi Isaac onun öğrencisi olmak istiyormuş gibi davranarak Basil'in kendilerine doktrinlerini anlatmasını istemiştir. Basil'i saraya davet etmeden önce de İstanbul Patriği Nicholas the Grammarian başkanlığında Kilise ve devlet üyelerinin bulunduğu bir meclis toplayıp onları toplantı salonda perdenin arkasında kalacak şekilde gizlemişti. Bu şekilde Basil'in öğretilerini açık bir şekilde dinlemiş olacaktı.²⁰⁰

Toplanan meclis Basil'in tüm öğretilerini dinlemiş, kararının değişmesi için teklif ve öğütlerde bulundularsa da onun fikirlerinde bir değişiklik olmayacağını fark edince onu hapse atmıştır. Hapiste kaldığı sürece imparator sık sık Basil'i yanına çağırarak tövbe etmesini tavsiye ettiyse de kararından dönmemiştir. İmparator Basil'in tüm öğrencilerini havarilerini ülkenin her yanından çağırıp görüşlerini dinledi. Toplanan Bogomillere öncelikle tövbe edip Hristiyanlığa dönme teklif edilmiş. Bu gruptan bir kesim Hristiyanlığa dönse de bir kısım görüşlerinden vazgeçmemiştir. İmparator Kilisenin bu konuda yetkin üyelerinden seçtiği kişilere Hristiyan

¹⁹⁹ Andrey P. Roach, "Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages", Journal Of History, 47\1, 2012, 149.

²⁰⁰ Hamilton, vd., "Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler", 296.

inancına dönenleri Ortodoks inancını öğretmelerini istemiştir. Kararından vazgeçmeyenler ise ebedi olarak hapiste kalmışlardır. Tövbe etmeye yanaşmayan Basil'in durumunu görüşmek için Konstantinopolis Patriği Nicholas başkanlığında Kilise üyelerinin, senatör ve üst düzey askeri yetkililerin de bulunduğu bir toplantı düzenlenmiş, Basil'in yakılması kararı alınmış ve Basil sonucunda yakılmıştır.²⁰¹

Aleksios sapkınları yakmasıyla Theophylact'ın uyguladığı manevi cezaları bir tarafa koymuş, sapkınlarla karşı karşıya kalan hükümdarlar için bir alternatif oluşturarak kullanmaması gereken bir güç kullanmıştır. Nitekim tarihte yakma ceza uygulaması uzun bir geçmişe sahip olduğu bilinmekle bu cezalandırma yöntemi daha çok toplumsal düzene aykırı suçlar için uygulanan bir durumdur. Özellikle Eşcinsellik, kölelerin efendilerine tuzak kurmaları, hırsızlık, vatana ihanet gibi suçlara uygulanan yakma cezası sapkınları cezalandıracak bir suç değildi.²⁰²

Kendini sadece baskıyla sınırlamayan Aleksios ayrıca Konstantinopolis'teki Ayasofya Kilisesinden halka gerçek inancı öğrenmelerini sağlayacak ve sapkınlığa yaklaştıklarında sonuçları konusunda halkı uyaracak rahipleri seferber ederek didaktik önlemler de almıştır. Otoritesini; patrikler, piskoposlar aracılığıyla sapkınların hapse atılmasını ve kriz anlarında kazıkta yakma gibi uygulamalarda kullanmıştır.²⁰³ Aleksios'un Konstantinopolis'teki halka karşı takındığı sert tutum ile halkın sempatisini kazanan Basil'in takipçilerine gösterdiği

²⁰¹ Hamilton, vd., “Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler”, 229-300.

²⁰² Roach, “Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages”, 150.

²⁰³ Roach, “Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages”, 151.

merhamet kıyaslandığında İmparatorun onları ortadan kaldırması daha karmaşık ve zor olmuştur. Çünkü Bogomil takipçilerinin ve sevenlerinin toplum içerisinde çok olması halkın İmparatora karşı tepki göstermesi ile sonuçlanabilirdi.²⁰⁴

Aleksios, hem sapkınları diri diri yakarak maddi bir güç kullanmasıyla hem de didaktik önlemler almasıyla bütün varlığı ile onlarla savaşmıştır. Fakat devlet yönetimindeki ağır idari ve ekonomik şartlar altında yaşayan halk içerisinde büyük bir destek gördüğü için bu tür sıkı tedbirler Bogomilleri bezdirmemiştir.²⁰⁵

1143-1180 yıllarında Aleksios'un halefi olan İmparator I. Manuel Komnenos'un döneminde de Bogomillerin keşfi devam etmekle yeni sert zulümler başlamıştır. Manuel'in Bogomillere karşı aforoz cezalarının yanında dönemin Kilise hukuk yorumcusu Todor Balsamon, Bogomillerden bazılarının kazıklara bağlanarak yakıldıklarını söyler.²⁰⁶ Yine Manuel Komnenus'un imparatorluğunun ilk dönemlerinde Konstantinopolis'teki Patrik II. Michael başkanlığında bir toplantı düzenlenerek, Sosandra ve Tynana'da²⁰⁷ bulunan piskoposluğun iki piskoposu Bogomil inancına sahip olmakla suçlanarak görevden alınmış ve aforoz edilmiştir. Bunu takiben Niphon isimli bir keşiş *Cappadocia (Ürgüp)*'de Bogomilizmi yaydığı gerekçesiyle bir Sinod'un huzuruna çıkarılmıştır. Bogomil işareti bulunmamakla birlikte sadece Sinod'un önünde “*Yahudilerin Tanrısına Lanet Olsun*” ifadesini kullandığı

²⁰⁴ Roach, “*Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages*”, 160.

²⁰⁵ Ahmet Yaşar Ocak, “*Sarı Saltık: İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü*”, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016, 94.

²⁰⁶ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 34.

²⁰⁷ Bu yerler şuan Türkiye'de bulunan Ürgüp bölgesini aittir.

gerekçeyle Nippon Bogomil olarak mahkûm ve aforoz edilmiş, sakalı traş edildikten sonra hapse atılmıştır.²⁰⁸

Dönemde dini cezalar konusunda en şiddetlisi belki de aforozdu. Bu kimseleri aforoz edilme kararının alınması ile sapkın grupların üzerinde psikolojik ve didaktik bir baskı hedeflenmiş. Bu ceza hem Doğuda hem de Batıda çıkan gruplar için sapkınları caydırıcı dini bir yaptırım olarak kullanılmıştır.²⁰⁹

Öte yandan Zeta Kralı Vukan²¹⁰ 1199 tarihinde Papa III. İnnocent'e Macaristan krallığı topraklarında Bosna'da kontrol edilemeyen bir sapkınlığın hızla yayıldığını, Bosna Valisi Kulin'in başta kendisi olmak üzere arkasından karısı ve kız kardeşini de kapsayan birçok akrabasını bu sapkınlıkla tanıştırdığını ifade eden bir mektup yazmıştır. Mektubun içerisinde Macaristan kralının bu sapkınlık ile ilgilendiğini fakat Kral Vukan'ın Bogomilleri Papa'nın karşına çıkarırken belli problemlerle karşılaştığını yazmıştır. Nitekim Papa'nın huzuruna çıkacak gruptan kişilerin kralın onlara izin verdiğini gösteren yalan belgeyi göstererek durumdan kurtulduklarını belirtir. Macaristan Kralının Papa'dan isteği onları topraklardan uzaklaştırmak için baskı yapmasıdır.²¹¹

²⁰⁸ Obelensky, “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”, 220-221.

²⁰⁹ Roach, “*Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages*”, 148.

²¹⁰ Sırbistan Büyük Prensi. Zeta Bölgesini beş yıl kral unvanı ile yönetmiştir.

https://europa1200.fandom.com/wiki/King_Vukan_Nemanji%C4%87_of_Zeta

Erişim:10.01.2022

²¹¹ Hamilton, vd., “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, 414-415.

Bunun üzerine 1200 tarihinde Papa Macaristan Kralı Hemerichus’a Bosna Valisi Kulin’i yeren ve sapkınlara karşı nasıl bir önlem alınması gerektiğini anlatan bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Kulin’in Bogomillere yalnızca güvenilecek bir ortam sunmakla kalmadığını aynı zamanda onları koruma altına aldığı, onlara Katolikler gibi onurlandırıp gerçek Hıristiyanlarmış gibi davrandığını belirtmiştir. Bu tür grupların sadece Vali’nin bulunduğu bölgeden değil tüm Macaristan bölgesinden çıkarılması gerektiğini, Vali’nin sapkınları ülkesinden çıkarmadığı sürece mallarına el konulacağını bildirmiştir. Vali’nin bunları yapmaması durumunda krallığın onun üzerinde güç kullanmasına izin verilmiştir.²¹²

Alınan tedbirler neticesinde 1203’te papalık elçileriyle Bogomil inancından olan bir grup arasında Bolino-Pojle anlaşması imzalanmıştır. Papalık elçileri grubunu Bosna Roma Kilisesi elçisi, papalık vaizi lord John de Casamaris; Bogomil grubu ise Vali Kulin, Dragite, Lubin, Pribis, Luben, Rados, Bladosius, Marinus oluşturmuştur. Bu anlaşma da Yeni ve Eski Ahit’i okuyacakları, haçı kabul edecekleri, Kiliselere sapkın olan grupları almayacakları kısacası Roma Kilisesinin eklemek ve çıkarmak istediği her emir ve kuralları kabul edip uygulayacaklarına dair kurallar yer almıştır.²¹³ Bununla birlikte 1221’de Papa III. Honorius Macaristan’daki elçisine kralı uyarması için emir vermiştir ama herhangi bir faaliyete geçilmemiştir.²¹⁴

Bolino-Pojle anlaşması Bosna’daki Bogomil sorununa kalıcı bir çözüm sağlamamıştır ki Katar sapkınlığını kökünden kazımak için papalığa ait olan Engizisyonu kuran Papa IX. Gregory Bogomillliği’de yok etme girişiminde bulunmuştur. Papa IX. Gregory, öncelikle

²¹² Hamilton, vd., “Bizans Döneminde Hıristiyan Düalist Heretikler”, 415.

²¹³ Hamilton, vd., “Bizans Döneminde Hıristiyan Düalist Heretikler”, 416-417.

²¹⁴ Hamilton, vd., “Bizans Döneminde Hıristiyan Düalist Heretikler”, 425.

1232’de Bosna Katolik Piskoposu hakkında hem sözleriyle hem örnekliği ile Kilisede görevini yapmadığı, dinsel törenleri yönetmediği hatta bunlara yabancı olduğu için ki vaftiz ile kuralları dahi bilmediği konusunda suçlamada bulunmuştur. Daha sonra ise Bulgaristan’daki sapkınlığa karşı Kilise’nin birliğinden uzaklaşıp Petrus’in koyunlarından olmayı reddeden Çar II. John Asen’e karşı sefer başlatma girişimde bulunmuştur. Bunun için tüm Macaristan piskoposluklarına mektup göndererek hem kişisel hem de maddi olarak her türlü desteği sağlayacaklarının teminatını vermişlerdir.²¹⁵

Konstanpolis Patriği II. Germanus (1222-40) çok başlı bir yılan ve sözlerinde doğruluk payı olmayan Bogomillerin, doktrinlerini yalanlayan ve yer yer İncil’den alıntı yaparak fikirlerinin yanlışlıklarını ortaya koyan birçok yer de onları lanetleyen bir vaaz kaleme almıştır. II Germanus Ortodoks halkını uyandırarak Bogomillerin şeytani sapkınlığını yıkmak için Kilise üyelerine vaaz metnini tüm Kiliselere göndermelerini Pazar ve bayram günlerinde okunması gerektiğini empoze etmiştir. Metni; sapkınlıktan uzak durduklarında İsa’nın ve Kutsal Ruhun lütfunun onların üzerine olacağını, Tanrı’nın ve Meryem’in yardımını kazanabileceklerini ifade eden dini vaat ve temennilerle metni sonlandırmıştır.²¹⁶

Çar Boril (1207-1218) saltanatı boyunca Bogomiller konusu temel muhalif olduğu konular arasındaydı. Bulgar tarihinde görülen bu yeni hareketlenmeler düalist sapkınlığın Karadeniz’den Prene kıyılarına tüm Güney Avrupa’ya yayılmasıyla eş zamanlıydı. Çar Boril’in Bulgar Kilisesi tarafından Bogomil sapkınlarına karşı 1211 yılında aldığı kararlar(*Synodicon*), Papalığın Güney Fransa’daki Albigen sapıklığını bastırmak için aldığı önlemlerle aynı döneme denk gelmekteydi. Farklı mekan ve farklı kişiler tarafından benzer önlemler alınması ikisi

²¹⁵ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 36.

²¹⁶ Hamilton, vd., “*Bizans Döneminde Hıristiyan Düalist Heretikler*”, 438-440.

arasında bir bağlantı kurmayı mümkün kılmaktadır. Buna karşılık bazı bilginler 1206 yılında Boril'in, bir Kardinalin belirtilmeyen bir sebeple Roma'dan Bulgaristan'a göndermesini Papa'nın doğrudan baskısı sebebiyle girişilen bir hareket olarak düşünürler. Fakat Boril mücadelesini Doğu Kilisesinin geleneklerine bağlı bir şekilde yürüttüğü için karakter yöntemi olarak Papalığın engizisyon yöntemlerinden farklıdır. Bu farklılık da Boril'in doğrudan Latin din adamlarından ilham almadığını göstermektedir.²¹⁷

11 Şubat 1211 tarihinde Boril'in bizzat başkanlık ettiği Tornovoda düzenlenen konsilde Bogomil öğretisi kınandı ve hareketin babası Bogomil'e karşı da aforoz kararı alındı. Bunun üzerine Boril'in emriyle Bizans Kilise hizmetinde kullanılan farklı sapkınları içeren (Aryanizm, İkonoklazm vb) *Synodicon* metni Yunancadan Bulgarcaya çevrilerek kullanım alanı genişletilmiştir.²¹⁸

Synodicon metnin giriş kısmında Bogomillerin yargılanması şu şekilde anlatılır: En dindar olarak adlandırılan dönemin hükümdarı Çar Boril Bogomil ve müritlerinin şeytani dikenler gibi ortaya çıktığı için ilahi bir şevkle tüm diyarlara sapkınları toplamak için adam gönderdi. Sonra ülkenin bütün piskoposlarını, keşişlerini, tüm boyları ve halktan çok sayıda kimseyi çağırarak Tornovo'da büyük bir Kilisede konsil topladı. Sonra sapkın olarak toplanan kimseler Kilise tarafından hemen suçlanmadılar onlara öğretilerini kutsal metinlerden argümanlar getirerek açıklamalarını istediler. Amaçları onları bilgelikle sorgulayıp safsatalarını açığa çıkararak onları tuzağa düşürmekti. Onları dinleyen Çar içlerinden öğretmenlerinin ve onların ayarttıkları kimselerin hapse atılmasını emretti. Bu emir üzerine içlerinden bazı kimseler evrensel Kilisenin öğretilerini kabul etmiş, bazıları ise konseyin kararlarına boyun

²¹⁷ Obelensky, “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”, 234-235.

²¹⁸ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 36.

eğmeyip hapse atılmış veya başka şekilde cezalandırılmışlardır. Doğu Kilisesinin prosedürleri esas alınarak gerçekleştirilen sorgulamada Ortodoks ceza yöntemi esas alınarak cezalandırma gerçekleşti. Bu sebeple Latin engizisyoncuların uyguladığı yöntemlerden farklı bir ceza yöntemi benimsedi. Mesela, hapis cezası Ortodoks Kilisesince verilen en ağır cezalardan birini oluştururken farklı bölgelerde sapkınların geneline uygulanan yanma\yakılma cezasına rastlanılmamıştır.²¹⁹

Boril kendisini; Bogomilleri destekleyen, ayinlerine ve gece toplantılarına katılan kimselere aforoz kararı ile İsa'nın kutsal bedeniyle kominyonu kabul etmeyip tüm sakramentleri reddedenlere karşı lanetleme konusunda kendini sınırlandırmıştır. Hırsızlara, büyü yapanlara, katillere yardım edenlere uygulanan aforoz cezası bu kez sapkın olarak adlandırdıkları gruba uygulanmıştır.²²⁰

Boril'in halefi II. İvan Asen (1218-1241) hüküm sürdüğü dönemde Boril kadar onların üzerine ciddi yaptırım kararları alınmamıştır. Bogomillere yönelik zulümler azalmış, bunun üzerine İvan Asen'in Bogomillere karşı hoşgörüsü o zamanlar Batıdaki Katoliklerin bu şekilde aykırı olan gruplara karşı gösterdiği tutum ile taban tabana zıttı. Bu sebeple Papa Gregory IX Çar Asen'i sapkınlarla dolu bir ülkeyi idare etmekle itham etmiştir. Asen'in Bogomillere karşı bu derece hoşgöründe bulunmasının sebebi siyasi temellere dayanmaktadır. Çünkü Bogomiller takipçileriyle birlikte 1277-1280 arasında patlak veren boylar ayaklanmasına birlik olup Asen'e yardımda bulunmuştur.²²¹

²¹⁹ Obelensky, “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”, 235-236.

²²⁰ Roach, “*Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages*”, 152.

²²¹ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 35.

Asen'in saltanatı boyunca Bulgaristan Balkanlarda en etkili güç olurken Bogomilizm de hızlı bir şekilde yayılıyordu. Asen, Symeon fikrini yani tüm Güney Slavlarını bulgar asası altında toplayıp Ortodoks Kilisesi fikrinde birleştirme fikrini hayata geçirmek için uğraşmıştır. Bu fikrinin en başarılı bir yansıması da dört doğu patriğinin tasdiki ile 1235'te Torno'va'da otosefal Bulgar Patrikliği'ni kurmasıdır. Bu durum önceki imparatorların Roma makamı ile kurmuş olduğu bağlantının kopması anlamına geliyordu. Papa IX. Gregory hem siyasi hem de dini kaygılardan dolayı Macaristan Kralı IV Bela'ya lider olarak çağrıda bulunarak Bulgaristan'a haçlı seferi düzenleme girişimini teklif etmiştir. Dini kaygısı Çar II. John Asen'in doğrudan korumasında olan Bogomil inançta olan kimseleri ima eden 'kafirlerle dolu' bir ülkeyi idare etmesinden rahatsızlık duymasıdır. Bu sebeple 1 Şubat 1238 Bela'ya ve Konstantinopolis'e Asen'i şikayet eden bir mektup yazmıştır. Devam eden süreçte Haçlı ordusu Macaristan'da toplansa da İmparatorların siyasi çıkarlarından dolayı sınırı geçememişlerdir.²²²

Asen dışındaki Çarlar Bogomilleri onun gibi hoşgörü ile karşılamamıştır. Devam eden süreçlerde çok sert baskılara maruz kalmışlar bu durum onları değişime mecbur kılmıştır. Hareketin önderleri faaliyetlerini İncil'den esinlenerek basit ahlaki tartışmalar ve vaazlara indirgemişlerdir. Çarların soğuk davranışları ve zamanla sosyal etki ve etkinliklerinin azalması Bogomillerin tek başına kalmasına sebep olmuştur.²²³

Bu hareketin kasabalar ve köylere hızlı bir şekilde yayılmasına karşılık 1350 yılında sapkın faaliyetlere son vermek için bir Kilise konsil toplanmıştır. Bu konsilde bölgede aktif bir şekilde Bogomil düşüncesini yayan ve Bogomil hareketinin önde gelen isimlerinden Kiril ve Stefan aforoz edilmiş ve memleketlerinden sürülme kararı alınmıştır. Ancak bu kararlar batı

²²² Obelensky, "The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism", 250.

²²³ Albayrak, "Bogomilizm ve Bosna Kilisesi", 277.

Bulgaristan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Bogomilleri durdurma noktasında yeterli bir karar olmamış onlar vaazlarına ve takipçi kazanmaya devam etmişlerdir. Bu durum Kilise'yi 1360 yılında doktrinlerinin kınandığı ikinci bir konsil toplamaya itmiştir.²²⁴

Papa XXII John düalist akımlardan Katharlara karşı verdiği savaşı kazanmıştır. Bunun üzerine 1325'te Papa, Bosna Valisi Stephen Kotromanich'e Katarlardan bir grubun ülkesine geldiği haberini veren bir mektup yazar. Hristiyan adı altında gizlenen bu gruba karşı onları saf dışı etmek ve ortadan kaldırmak için destek vermelerini istemektedir. Bu isteği sadece kendisi değil aynı zamanda üst yönetici ve engizisyon üyelerinin de istediğini belirtir. Karşılığında ise inanç çabası içerisinde olan kimselerin Tanrı'nın gözünde daha değerli olacaklarını hatırlatır. Papa Vali ile işbirliği içerisinde olacağı ümidiyle bu mektubu yazsa da Vali'nin karşılık verip vermediği tam olarak bilinmemektedir.²²⁵

Tüm bunlardan sonra 1396'da Osmanlı Türklerinin Bulgar Devletine son vermesiyle tedricen Bogomilliliğin sonunu da getirmiştir. Osmanlı'nın bölgeyi ele geçirmesi büyük bir etken iken Ortodoks Kilisesinin de düşüşe geçme sürecini hızlandırmıştır. Çünkü Bogomillik feodal aristokrasi ve Çarlarla el ele vermiş bir Kilise kurumuna karşı hızlı bir ivme kazanmıştı. Bu durum üzerine inşa edilen Bogomillik Osmanlı'nın bölgeye gelmesiyle anlamını yavaş yavaş yitirmiş oluyordu.²²⁶

Bulgarista'nın Osmanlı idaresine girmesinin ardından Bogomillerin hepsinin İslam'ı kabul ettikleri veya birden bire yok olduğunu söylemek mümkün değildir. Bogomiller varlıklarını 17. Yüzyıla kadar sürdürmüşler fakat faaliyetleri yavaş yavaş azalmış ve tedricen

²²⁴ Angelov, “*The Bogomil Movement*”, 36-37.

²²⁵ Hamilton, vd., “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, 443-444.

²²⁶ Albayrak, “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”, 274.

de yok olmuşlardır.²²⁷ 1396 tarihinden sonra Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin Bogomillere yönelik uygulama ve yaptırımı olmamıştır.

Yaklaşık olarak 456 yıl tarih sahnesinde kalan Bogomillere karşı merkezi Kilisenin tutumunu şu şekilde değerlendirmek mümkündür.

-Constantinopolis (Bizans) yani Ortodoks tarafının Bogomillere karşı uygulanan ceza faaliyetleri her zaman sistematik ve birbiriyle uyumlu olmamıştır. Onlar Kilise doktrinine ve organizasyonuna düzenli bir meydan okuma gösterirken Theophylact'ın yöntemi yetersiz ve Aleksios Komnenos'un stratejisi ağır gelmiştir. Sistematik bir tutum sergilememesi, onların süreç içerisinde nasıl bir tavır sergileneceği konusunda karmaşıklığa sebebiyet vermiştir. Batıdan farklı olarak Bizans dünyası dönem boyunca yürürlükte olan Roma yasalarını nispeten kullanmış ve Katoliklerde olduğu gibi ayrıntılı bir uygulama mekanizması içerisine girmemiştir. Diğer bir taraftan İmparatorluk Ortodoks hükümdarlarının ve din adamlarının saflığını korumak için sapkınlığın etkisini inkar etmişlerdir. Merkezde bir sorun çıktığında müdahale etmişler, fakat yerel olan diğer bölgelerde problem çıktığında merkezdeki uygulamalara kıyasla daha az ciddiye almışlardır.²²⁸

-Roma'nın Bulgaristan'a uzak mesafede olması ve Bogomillerin takipçilerinin düşük statüye sahip olması İmparatorluk için ciddi bir tehlike arz etmemiş ve rahat bir duruş sergilemişlerdir. ²²⁹ Aynı zamanda o dönemde Roma'nın, büyük bir coğrafyaya hızlı bir şekilde

²²⁷ Albayrak, “Bogomilizm ve Bosna Kilisesi”, 275.

²²⁸ Roach, “Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages”, 154.

²²⁹ Roach, “Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages”, 147.

yayılan Katharlar ile haçlı seferleri ve engizisyon mahkemelerinin kurulması gibi farklı mücadele içerisinde olması Bulgaristan da ortaya çıkan Bogomillere karşı ilgiyi zayıflatmıştır.

-Kan dökmeleri yasak olan Kilise adamlarının Doğu'da ve Batı'da kan dökmesi dini bir ihtilafı da beraberinde getirmiştir. Süreç içerisinde sapkınlıktan dönmek için kefaret bir başka deyişle tövbe formülü ile Kiliseye verdiği zarar için verilen ceza yani yargı formülü arasında bir ayrıma gidilmemiştir.²³⁰ Bunun en büyük sebebi hem Kiliselerin hem de İmparatorlukların birbirinden bağımsız olarak hareket etmemesidir. Papa Bogomillere karşı bir ciddi bir adım atacak ise İmparatorluk ile beraber hareket etmiş onun desteğini almış diğer taraftan halkını sapkınlara karşı korumak isteyen imparatorluk ceza vereceği vakit toplantılara öncelikle Kilise üyelerini davet ederek birbirlerini desteklemişlerdir. Papa'nın imparatorluk ile iş birliği içerisinde olması belki de sapkınlığı orta kaldırmak için verdiği cezalarda İmparatorluğu kullanarak meşru hale getirmek istemesidir.

-İmparatorluktan destek alamayan Kilise toplum içerisinde siyasi ve dini karışıklığın olduğu dönemlerde halka sadece vaaz yöntemi kullanarak onlara karşı uyarıda bulunmuştur. Kilisenin siyasi kanattan bağımsız olarak yaptığı tek faaliyet vaaz olmuştur. Örneğin Selanik'te siyasi olarak kargaşanın hüküm sürdüğü ve dini bir bütünlüğün olmadığı bir zamanda Selanik Başpiskoposu Symeon Bogomillerin İsa'ya, Meryem'e, Kiliseye, Kutsal Kitaplara bakışlarını açıklayan bir vaaz yazarak inananların korunabilmesi ve onlarla bir araya gelmemesi konusunda vaaz metni yayınlamıştır.²³¹

²³⁰ Roach, “*Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages*”, 157.

²³¹ Hamilton, vd., “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, 457-459.

-Bazı dönemler Batıda ve Doğuda sapkınlığın büyük bir sorun olarak görülmemesi, onlara karşı düzenli uygulanan belli kuralların olmamasına sebep olmuştur. Sapkın olarak damgalayan kişiler devlet yönetiminde olan kimseler değil; din ve manastır disiplinine bağlı din adamları ve keşişlerdi. Sonunda sapkınlığın büyük bir sorun haline gelmesi hem Kiliseyi hem devleti birlikte harekete zorunlu kılmıştır. Zaten sapkınlık yalnızca dini ilgilendiren bir konu iken Orta Çağ da bu durum değişmiştir. Nitekim Kilise ile devlet arasındaki yakın ilişkiden dolayı birini tedirgin eden bir mesele olduğu vakit diğeri de rahatsız ettiği anlamına gelmiştir.²³²

-İmparatorluğun toplantılara Kilise üyelerinin de katılımını istemesi aforoz gibi dini cezaların verileceği vakit onay alınarak uygulamaların haklılığını sağlamlaştırmak içindir. Genelde toplantılar büyük meydanlarda halka açık olarak yapılmıştır. Bunun sebebi ise Bogomil taraftarlarının daha çok halk arasında bulunmasıdır.

-Kilise İmparatorluk ile mektuplaşmalarında din adamları mektupların sonlarında sapkınlıkla mücadele ettiklerinde Tanrı'nın, İsa'nın, Kutsal Ruhun yardımını kazanabileceklerini ifade eden dini vaat ve temennilede bulunarak İmparatorluğun siyasi desteği kaybetmek istememiştir.

-Kiliselerin Kiril ve Stefan'a yaptığı gibi sadece birkaç kişi için konsil toplanması aslında bu grubun toplum içerisinde yarattığı korkunun bir kanıtı durumunda olmuştur.

-Nippon gibi bazı kimseler İmparator ve Kilise üyeleri tarafından Bogomil öğretisine sahip olmasa da suçlanıp aforoz edilerek ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Siyasi ve dini

²³² Brown, “*Heresies, The Image of Christ in the Mirror Of Heresy and Orthodoxy from the Apostles to the Present*”, 259.

amaçlarla cezalandırmak istenen kişiler için Bogomillik ile suçlamak kolay bir çıkış olarak görülmüştür. Süreçte Kilisenin ve yönetimin uyguladığı faaliyetler geçici ve gayri resmi bir hal almıştır.

-Kilise'nin Bogomillere karşı tutumu veya cezalandırması doğrudan yakma gibi maddi cezalar ile başlamamıştır. Öncelikle Kilise üyelerinden toplumu bu durumdan kurtaracak ve uyaracak vaiz kimseler seçilerek onlara karşı vaaz yöntemi kullanılmıştır. Bu kişilere öncelikle tövbe edip tekrar dine dönebilecekleri teklif edilmiş daha sonra vaazlarının sonucunu alamayan vaizler aforoz, sürgün, mallarına el konulması, hapis ve yakılma cezası vermişlerdir. Yakma cezası sadece bedenlerini değil; arkalarında bıraktıkları eserleri, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin hepsini kapsamıştır. Bu sebeple Bogomillere ait bilgilerin tamamını muhalifleri tarafından yazılan bilgilerden öğrenmekteyiz. Bu durum tarihe tüm insanlığın objektif bir şekilde bakılmasını engellemektedir. Hem Bogomillerin eserlerini hem de muhaliflerinin çalışmaları arasında karşılaştırma yapamamak durumun net bir şekilde fotoğrafının konmasını engellemiştir.

2. KATHARLAR

Kathar kelimesi Yunanca *Katharoi* kelimesinden gelmektedir. Anlam olarak 'saf ve pür olanlar, temizler' gibi anlamlara karşılık gelmektedir. İngilizcede bu kavram *cathar* kelimesi ile ifade edilir.²³³ Sean Martin'in kavramın kökenine ilişkin yorumu ise Cathar kavramının grup üyelerinin kediye inanmaları sebebiyle Latince *cattus* kavramından geldiğidir. Bununla birlikte Malcolm Lambert onların kedi şekline giren Lucifer'e tapmaları ve ibadetleri sırasında kediyi farklı şekillerde kullanmaları sebebiyle bu isimle anıldığını söylemekle birlikte daha sonrasında

²³³ Martin, "Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar", 52.

Katharların kedi şeklindeki Lucifer’a tapmasının iftiradan ileri geldiğini de eklemektedir.²³⁴ Katharlar farklı bölgelerde farklı isimlerle de anılmıştır. Nitekim Flandre’da “Piphles”, Fransa’da dokuma ile uğraşmaları sebebiyle “Texerant”, Almanya’da ise Katharosçular olarak anılmıştır. Piphles ve Texerant isimleri kalıcı olmayıp ve bölgesel olarak sınırlı kalırken Katharosçular terimi on ikinci yüzyılda modern tarihçiler için en çok kullanılan kavram olmuş ve ömrü daha uzun olmuştur.²³⁵

Kilise tarafından sapkın olarak nitelendirilen Katharların tarihte ilk olarak ortaya çıkışları 1143 yılında Steinfeld de olmuştur. Steinfeld’deki Premonstratens Manastırı Başrahibi Eberwin, bir mektupla reformist Clairvauzlu Bernard’a iki heretik grubun varlığından bahsetmiştir. Bu gruplardan bahsederken Katharları da zikretmiştir.²³⁶ Ancak Malcolm Lambert Katharların tarih sahnesine çıkışını 1143 yılından daha önceye dayandırmaktadır.²³⁷ Ne zaman ortaya çıktıkları konusunda birliktelik olmasa da bu konuda fikir beyan edenler Almanya’da Köln bölgesinde ortaya çıktığı konusunda hem fikirlerdir. Bazı tarihçiler Katharların X. Yüzyılı takiben ortaya çıktığını ifade eder. Aynı zamanda bazı benzerliklerinden dolayı onları Maniheist kategorisinde değerlendirirler.²³⁸

²³⁴ Malcolm Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, Çev. Erdem Gökyaran, İstanbul: Kabalcı, 2015, 85.

²³⁵ Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 85.

²³⁶ Martin, “*Orta Çağ’da Avrupa’da Alevi Hareketi Katharlar*”, 47-48.

²³⁷ Malcolm Lambert, “*The Cathars*”, Oxford: Blackwell Publishers, 1998, 36.

²³⁸ Göksel Sarı, “*Engizisyon Kısacasında Katharlar; Tarihi, İnanışları ve Doğu’daki Kökenleri*”, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2021, 31.

Köln’de ortaya çıkan Katharlar Avrupa’nın birçok yerine yayılmıştır. Fakat ağırlıklı olarak Güney Fransa ve Kuzey İtalya’da yoğunlaşmıştır. Hatta yoğunluklarının Güney Fransa’nın Albi bölgesinde olması hasebiyle kendilerine Albililer de denilmiştir. Katharların yaygın olarak bulunduğu Fransa’nın Toulouse ve Languedoc bölgesinde ticaret, sanat, müzik gelişmiş, birden fazla dini içerisinde barındırması sebebiyle dini hoşgörü üst seviyelere çıkmıştır. Tüm bunlarla bölge Avrupa’nın en kozmopolit yerleri arasında yer alıyordu. Kültürel olarak bu zenginlikleri içinde barındıran bölge din organizasyonu bakımından da bir o kadar dağınıktı. Nitekim Toulouse Kontu 6. Raymond’a göre Kiliseler ayin yapmamaya başlamış, ekonomik durumu çökmüş, ‘*bir rahip olmak isterdim*’ sözü bir işle uğraşmamak anlamında kullanıla gelmişti. Kilisenin bu zor durumu ve bölgenin din bakımından çeşitlilik oluşturması Katharların içten içe bölgelere kendilerini tanıtmalarını Languedoc bölgesinin her yerine yayılmasını sağlamıştı.²³⁹

Kathar hareketinin kimin öncülüğünde ortaya çıktığı, bölgesel orijinal bir hareket mi yoksa Bogomillikten etkilenerek mi oluştuğu, Maniheizt düşünce ile bir bağlantısının olup olmadığı ve Katharların temelinde yer alan düalizmin nereden geldiği konusunda bir fikir birliği yoktur. Düalizm temelinin nereden geldiğini konusunda iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüş Katharların inanış ve yaşayış tarzlarının Bulgaristanda yer alan Bogomillerin ikicilik fikrinin savaş ve ticari yollarla Katharlara ulaşarak Bogomiller oluşturmuştur. Obolensky Bogomiller ile Katharlar arasındaki benzerliğe dikkat çekerek Katharların Kilise tarafından *Bulgarorum Haeresis* olarak adlandırdıklarını söyler ve Katharlar grubundan bazı kişilerin ve ailelerin Bulgari, Bolgari gibi isim ve soyisim kullandıklarını da ekler. Kiliseye karşı benzer karşıt fikirlerinin de olması kökenlerinin Bogomillere dayandığı fikrini kuvvetlendirmiştir²⁴⁰.

²³⁹ Martin, “Orta Çağ’da Avrupa’da Alevi Hareketi Katharlar”, 67-69

²⁴⁰ Obelensky, “The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism”, 287-288.

Bununla birlikte Katharlar tarafından Bogomillerin önem verdikleri Secret Book isimli kitabın Latinceye çevirisinin yapılması için kendi yanlarına getirilmesi de bu fikri destekleyen diğer bir kanıt olarak sunulur.²⁴¹ İkinci görüş Russel tarafından ortaya atılmıştır. Russel'e göre Kathar inancının ve düalizminin Doğudan geldiğine dair net bir veri yoktur. Katharların düalizminin önceki düalizmden farklı olduğunu ifade ederken Katharların ortaya çıktığı tarihlerde Bogomillere ait aktif bir misyonerin bulunmadığını delil göstermektedir.²⁴²

Daha önceki düalist inanışları olduğu gibi Katharların ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı, hangi fikir çerçevesinde geliştiği, fikirlerinin kökeninin kime dayandığı, kim önceliğinde ortaya çıktığı tıpkı düalist inanışların kaynağı gibi net değildir. Katharların kendinden önceki düalist fikirler ile benzerliklerinin bulunması konunun netleşmesini de zorlaştırmaktadır. Yorumların çoğunluğu etkilendikleri alanın Bogomiller olduğudur. Fakat Katharların kendilerine ait eserlerinin olması bunu kontrol etmemize olanak vermemektedir. Aynı zamanda Bogomillerin Katharların öncüleri olduğunu söylemekte bir o kadar zor görünmektedir.

2.1. KATHARLARIN İNANÇ SİSTEMİ

Katharlar için iyilik ve kötülük hem birbirine eşit olan hem ebedi olarak birbirinden ayrılamayan ikilidir. Aynı zamanda uzlaşması da mümkün olmayan iki kutbu ifade ediyordu²⁴³ İyi ve kötü iki karşıt ilkeye sahip olan Katharlarda Tanrı anlayışı da bu ilkeye göre

²⁴¹ Janko Lavrin, “*Bogomils Bogomilism*”, The Slavonic and East European Review, 1929, c.8, s.23, 270.

²⁴² Jeffrey Burton Russell, “*Dissent and Reform in the Early Middle Ages*”, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, , 1965, 201-202.

²⁴³ Jean Baudrillard, “*İmkansız Takas*”, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, 93.

şekillenmektedir. Onlara göre maddi dünyayı yaratan kötü Tanrı Eski Ahit'in Tanrısı ile özdeşleştirilir. Manevi yani ruhsal dünyayı yaratan Tanrı ise Yeni Ahit'in Tanrısı ile özdeşleştirilmiştir.²⁴⁴

Bu dünyada bulunmayan iyi ve aydınlatıcı Yeni Ahit'in Gerçek Tanrısı, insanlara kurtuluşun yolunu göstermek için İsa'yı göndermiştir. Katharların arasında İsa'ya karşı tutum değişkenlik göstermiştir. Bir kısmı onun Tanrısallığını yadsıyor, bir kısmı törenlerde üçlemeyi dile getiriyor, bir kısmı da Tanrı ile Dünya arasına Tanrısız öz içerisinde kabul ediyorlardı.²⁴⁵

Katolik Kilisesinden taban tabana zıtlık gösterdiği mevzu İsa ve Meryemin mahiyeti konusunda olmuştur. Katolik Kilisesine göre İsa; hem insani hem de Tanrısız tabiata sahipken, Meryem ise İsa'nın annesidir. Katharlar da İsa cennetten düşmüş bir melek²⁴⁶ Meryem de İsa gibi bir melek olup literal anlamda İsa'nın annesi değildir.²⁴⁷

Katharlar kendilerini '*gerçek Hristiyan biziz*' diye tanıtmakla birlikte ibadetlerini Kilisede değil evlerinde yapmaktadırlar. Hristiyan ruhban hiyerarşisinden farklı olarak kıyafet ya da yaşayışlarıyla normal insanlardan ayırt edilemeyen Ermişler olarak adlandırdıkları ruhban

²⁴⁴ John Clare, "*Hristiyanlık Tarihi*", Trc: Sibel Sel, Levent Kınran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004.

²⁴⁵ İsmail Kaygusuz, "*Anadolu dan Batı Avrupa'ya Aykırı İnanç Ve Düşünce Geleneği*", Arkeoloji ve Sanat Dergisi, s.130, 2008, 127.

²⁴⁶ Thomas Michel, "*Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*", İstanbul: Ohen Basımevi, 1996, 60.

²⁴⁷ Jean Markale, "*Montsegur and the Mystery of the Cathars*", Çev. Jon Graham, Paris: Inner Traditions, Rochester, Vermont, 2003, 170.

sınıfı mevcuttu. Bu sınıf İsa'nın bakire olan bir anneden doğduğuna, Tanrı'nın oğlu olduğu inanışına ve çarmıh hadisesine onun tekrar dirileceğine inanmıyorlardı.²⁴⁸

Kutsal metin olarak Yeni Ahit'i esas alıp Kilisenin hiyerarşisini, öğreti ve ilkelerini, hac gibi sembolleri ve sakramentleri kabul etmezler.²⁴⁹ Sakramentler de kullanılan ekmek, şarap, su gibi malzemeleri de reddederler.²⁵⁰ Haç sembolü İsa için bir işkence, ekmek şarap ayinini yani Evharistiyayı sembolik bir uygulama olarak kabul ederler.²⁵¹ Haç işaretini manevi bir yüklemekten daha ziyade gerçek anlamı ile ele almışlardır. Mesela bir eşiği İsa ona bindi diye onu onurlandırmıyorsa aynı şekilde İsa çarmıha gerildi diye de haçı onurlandırmamalısınız düşüncesine varmışlardır. Bu benzetme ile haça saygı göstermeyi batıl görmüşlerdir.²⁵² Kilisenin vazgeçilmez birincil sakramenti olan vaftizi kabul etmemekle birlikte Katharlardaki vaftiz *consolamentuma* dönüşmüş ve inanca giriş törenlerinde herhangi bir vaftiz emaresine rastlanmamaktadır.²⁵³ Kilisenin tarihte gösterdiği katliamların aksine Katharlar kan dökmeyi büsbütün yasaklamışlar.²⁵⁴ Bebek vaftizi gibi uygulamaları da kutsal metinlerde

²⁴⁸ Martin, “Orta Çağ’da Avrupa’da Alevi Hareketi Katharlar”, 14.

²⁴⁹ Roland H. Bainton, “*The Age of The Reformation*”, New York: D. Van Nostrand Company, 1956, 52.

²⁵⁰ C.H. Lawrence, “*The Friars, The Impact of The Early Mendicant Movement On Western Society*”, London and New York: Longman Group Limited, 1994, 4.

²⁵¹ Malcolm Lambert, “*The Cathars*”, Oxford: Blackwell Publishers, 1998, 43.

²⁵² Hamilton, v.dğr., “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”, 401.

²⁵³ Markale, “*Montsegur and the Mystery of the Cathars*”, 75.

²⁵⁴ James Wasserman, “*The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven*”, U.S.A:Rochester, Vermont: Inner Traditions, 2001,18.

buyrulmadığını ya da bebeklerin bu dönemde akli yeti ve düşünce yapısına sahip olmaması gerekçesiyle kabul etmemişlerdir.²⁵⁵

Mircea Eliade'ye göre Katharların kamil insan olma yolunda geçmesi gereken üç aşama vardı. Bu üç aşama *Servitium*, *Convenientia*, *Consolamentum*'dan oluşuyordu. *Convenientia* Kathar inancına giriş töreni olarak bilinir ve *Servitium*'dan sonra yapılır. *Servitium* adayın çıraklık dönemini ifade etmekle birlikte burada günahlarını itiraf etme ve günah çıkarma işlemini içeriyordu. Günah itirafında yalnızca şu iki cümlenin söylenmesi yeterliydi. “*Kir ve pislik içinde doğmuş beden için hiç merhamet duymamak, fakat onun içinde tutsak olan ruha acımak*”.²⁵⁶

Üçüncü ve en önemli aşama *consolamentumdu*. *Consolamentum* almayan kişi şeytanın alanında olduğundan dolayı Tanrıya “Baba” diye hitap edemezdi. Bu sebeple adayların *consolamentumu* gerçekleştirmesi için iki aşamayı geçmesi gerekiyordu. Öncelikle *Pater Noster* adlı duayı okuyor ikinci olarak ise günahları bağışlanıyor ve şeytanın etkisinde olan ruh kurtuluyordu. Bunları yaptıktan adayın kendisini Ermişler sınıfına kanıtlamak için bir yıllık zorlu bir hazırlık sürecinden geçmesi gerekiyordu. Bu süreçte aday pazartesi, çarşamba, cuma günleri ekmek ve sudan oluşan perhizi uygulaması gerekmekteydi. Bununla birlikte et, süt, yumurta, peynir gibi besinlerin tüketilmesi yasaktı.²⁵⁷

²⁵⁵ Halil Temiztürk, “Hristiyanlıkta Bebek Vaftizinin Meşruiyeti Üzerine Tartışmalar”, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 24 /1, 2020, 46.

²⁵⁶ İsmail Kaygusuz, “Anadolu dan Batı Avrupaya Aykırı İnanç Ve Düşünce Geleneği” , Arkeoloji ve Sanat Dergisi, s.130, 2008, 127-128.

²⁵⁷ Lambert, “Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar”, 145-146.

Mümin'in Ermiş olarak kurtuluşa ermesindeki bir araç olan *Consolamentum*'a ulaşmış olan kişi hayatları süresince verdikleri sözleri yerine getirmeleri beklenir. Aksi halde en ufak bir sapma dahi *Consolamentum*'u geçersiz kılacak yeni bir *Consolamentum* gerekecektir. Günlük hayatlarında günde on beş dua etmeleri gerekir. Bu dualar at sırtında, nehirlerden geçerken veya Müminlerin evlerine girişlerde yapılması gibi farklı yer ve zamanlarda yapılan duaları içeriyordu. Bununla birlikte pazartesi, çarşamba ve cuma günleri oruç tutarlardı. Bu haftalık oruç tutmanın yanında yılda İsa'nın çölde tecrübe ettiği deneyimi göstermek için 13 Kasım'dan Noel Arifesine, Kül Çarşamba'sından Paskalya'ya, Gül Paskalyas'ından 29 Hazirana kadar 40 günlük oruç tutarlardı. Bu sıkı ve zorlu kuralların yanında Ermişler siyah, koyu mavi, koyu yeşil gibi cübbeler giyerek kıyafetlerine de dikkat etmeleri gerekirdi.²⁵⁸

Katharlarda Katolik ve Ortodokslardaki gibi günah itirafı günah çıkarma gibi bir durum söz konusu değildi. Bunun yerine onlarda *apparellamentum* diye anılan bir toplantı düzenlenmekteydi. Bu toplantı ayda bir kere toplanır ve topluluğun Ermişleri günahlarını karşılıklı olarak itiraf ederlerdi. Bu itiraflar pehrizi bozan yiyeceklerin tüketilmesi, hırsızlık yapılması gibi tekrar *consolamentumu* yineleyen türden olmamakla birlikte daha çok Pater Noster duasını yaparken sayıyı tam tutturamamaktan kaynaklanan hatalardı.²⁵⁹ *Apparellamentum* her zaman erkek olan bir diyakoz veya bir piskopos öncülüğünde toplanırdı. Bu toplantıların toplanış amaçları hataları itiraf etmek olsa da olası güvenlik ve tehlikelerin belirlenmesi, ekonomik sorunlar gibi meseleler de konuşuluyordu.²⁶⁰

²⁵⁸ Martin, “Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar”, 54-58.

²⁵⁹ Lambert, “Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar”, 146.

²⁶⁰ Lambert, “The Cathars”, 142.

O dönemde Katolik Kilisesi kadınlara çok değer vermemiş ve uygulamalarda hep göz ardı etmiştir. Katharlar ise Katolik Kilisesinin tersine kadınlara değer vermeyi ve kadın erkek eşitliğini savunmayı temel ilke haline getirmişlerdir. Kadın ve erkek eşitliğini ilke edinip, bu ilkenin sonucu olarak ibadetlerini beraber aynı ortamda yapabiliyor, kadınlar da ruhban sınıfı içerisinde yer alabiliyordu.²⁶¹ Mülk edinme hakkına sahip olan kadınlar bu yolla toplumdaki konumlarını yükseltme şansına sahiptiler. Martin'in deyiimiyle: “1200’lü yıllarda Languedoc’ta yaşayan bir kadın olsaydınız Kathar olmak bir Katolik olmaktan daha çekici gelirdi.”²⁶²

Katharların bu derece kadınlara önem vermesi toplumun içerisinde Kadın Bilge Devrişlerin ve kadın ozanlarının varlığını arttırmış, bu durumu gören Avrupa kadını Kilisenin öğretilerini ve konumunu sorgulamaya başlamıştır. Bunu halkı etkileyen apaçık bir tehdit olarak gören Kilise anaerkil kültün yayılmasını engellemek ve Katharların halk üzerindeki etkisini kırmak için acımasız planlar yapmıştır. Öyle ki Kilise cadı avı planı ile milyonlarca kadını zan altında bırakacak suçlamalarda bulunmuş, kadınlar engizisyon mahkemelerinde acımasızca yargılanmış, Katharlara düzenlenen Albili Haçlı Seferlerinde kadınlar herhangi bir kategoriye tabi tutulmaksızın katledilmiştir.²⁶³

Orta çağ yazarlarından Bertrand Russell’a göre Katharlar bu dünya kötü olduğu için bu dünyada evlenmek ve çoğalmak insana zarar getireceğinden evliliği de içine alan bütün ilişkileri

²⁶¹ Martin, “Orta Çağ’da Avrupa’da Alevi Hareketi Katharlar”, 14.

²⁶² Martin, “Orta Çağ’da Avrupa’da Alevi Hareketi Katharlar”, 57.

²⁶³ Ali Galip, “Bilge Kadının Katli- Cadı Avı”, *Cadılığın Tarihi Orta Çağ’da Bilge Kadının Katli*, Çev: Barış Baysal, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2009, 7-10.

onaylamamaktadır.²⁶⁴ Bazı kaynaklarda evlilik biraz daha abartılarak zina olarak görülmüş ve bu dünyaya çocuk getirmek ruhları dünya bataklığına saplamak olarak düşünülmüştür.²⁶⁵

Katharların Kilise hiyerarşisini; piskopos, piskoposun yardımcı olarak bilinen büyük oğul (filius majör) ve küçük oğul (filius minör) son olarakda diyakoz oluşturur. Piskoposun vefat etmesiyle herhangi bir seçim olmaksızın büyük oğul onun yerine geçerdi.²⁶⁶ Bununla birlikte Katharlardaki cemaat yapısı Ermişler, müminler ve dinleyiciler olmak üzere üç ana bölümden oluşurdu. Ermişler\Kamiller halk ismi ile de anılan din adamı sınıfı *consolomentum* ile Kamillğe giriş yapıyorlar. Hayatları boyunca *Consolamentum*'un gereklerini yerine getirmekle yükümlüdürler.²⁶⁷ Kamillerin et ve onunla ilgili her şey, yumurta, süt gibi hayvansal gıdalar yemeleri yasaklanmıştır.²⁶⁸

Katharlar geçimlerini genellikle dokumacılıkla sağlar. Hatta Schönaue baş keşişi Eckbert Katharların kendi bulundukları bölgede bu isimle anıldıkları fakat dokumacılıkla uğraştıkları için Flanders'te *Piphles*, Fransa'da *Texerant* olarak bilindiklerini söyler.²⁶⁹

²⁶⁴ Bertrand Russell, “*Batı Felsefesi Tarihi: Orta Çağ*”, Çev. Muammer Sencer, , İstanbul: Kitap Yayınları, 1969, c.2, 154.

²⁶⁵ Martin, “*Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar*”, 53.

²⁶⁶ Kaygusuz, “*Anadolu dan Batı Avrupaya Aykırı İnanç Ve Düşünce Geleneği*”, 128.

²⁶⁷ Martin, “*Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar*”, 14.

²⁶⁸ Malcolm Lambert, “*Medieval Heresy: Popular Movements from The Gregorian Reform to The Reformation*”, New York: Wiley-Blackwell, 1992, 117.

²⁶⁹ Malcolm Barber, “*The Cathars: Düalist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*”, Londra: Routledge, 2000, 12.

Consolomentum almayan kişi evlenebilir, savaşlara katılır, geçimlerini sağlamak için çeşitli işlerle uğraşırdı. Bu bakımdan Ortodokslardan çok farklı bir yaşam srmyorlardır. Consolomentum almayan kişi için Katharcılıkta ahlaki bir zorunluluk gerektirmiyordu.²⁷⁰

2.2. KATHARLARA KARŞI KİLİSENİN TUTUMU

Sean Martin Katharların tarih sahnesine ilk çıktığı tarih olarak 1143 olarak belirtmektedir.²⁷¹ Bu tarihten önce var olsalar da faaliyetlerini gizli olarak devam ettirmişlerdir. Bunun kanıtı ise 1040’larda Fransa’nın Chalons-sur-Marne, Awuitaine’de, Perihord’da Kilise tarafından Maniheist olarak damgalanan grupların bulunması ve 1049-1054 yılları arasında görev yapan Papa IX. Leo’nun başlattığı, Orta ağ’ın en büyük reformist ruhani lideri olarak tanınan dönemin Roma Piskoposu VII. Gregory’in devam ettirdiği Kilise Reformudur.²⁷²

Papa IX. Leo’nun başlattığı Kilise Reformuun’dan etkili bir sonuç alınmamasının sebebi belki de Hırsitiyan tarihinin dönüm noktalarından biri olan, kendisinden önce ve sonraki süreci büyük bir şekilde etkileyecek Doğu ile Batı Kilisesinin 1054 yılında büyük bir bölünmenin gerçekleşmiş olmasıdır.²⁷³ Kilisenin kendi içerisindeki bu çıkmaz uzun bir süre Kiliseyi etkilemiş, daha özel olan Katharlar ve başka heretik gruplarla mücadele ertelenmiş ve üzerinde durulmamıştır.

²⁷⁰ Lambert, “Orta ağda Dinsel Sapkınlıklar”, 150.

²⁷¹ Martin, “Orta ağ’da Avrupa’da Alevi Hareketi Katharlar” 47.

²⁷² Martin, “Orta ağ’da Avrupa’da Alevi Hareketi Katharlar”, 46.

²⁷³ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış” Ankara

niversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XLI, 2000, 318.

Kilisenin somut olarak Katharlara ilk tepkisi 1143'te Premonstratens Manastırı'nın başrahibi toplumda iki heretik grubun bulunduğu bunlardan birisinin Katharlar olduğunu Clarirvauxlu Bernard'a haber vermesiyle başladı. Bu haber üzerine Köln Piskoposu Katharlar hakkında bilgi sahibi olmak için onları huzuruna çağırdı. Bu toplantıda onların daha öncede gizli bir şekilde faaliyetlerde bulundukları, evliliği meşru saymadıkları, vaftizi suyla uygulamadıkları ortaya çıktı. Bu buluşma sonrasında Kilise tarafından sapkın olarak adlandırılan bir çok kişi tövbe etti fakat bir piskopos ve papaz yardımcısı din adamları ile girilen karşılıklı görüşmelerde ikna edilemedi. Kathar fikrinde ısrar eden iki kişi toplum tarafından ateşe atıldılar.²⁷⁴

Katharların yakılmaları Kilise tarafından resmi bir şekilde verilmiş bir karar olmasa da, halkın Kilisenin etkisinden uzak bir karar vermeleri güç gözükmektedir. Katharların inançları için yakılma cezaları bu şekilde başlamış oldu. Belki de ileride Languedoc bölgesinde gerçekleşecek katliamın yanında sadece piskopos ve papaz yardımcısının yakılarak ölmesi çok masum kalacaktır.

1145 yılında papa III. Eugenius düalistlerin yoğunlukta olan bölgeye yani Languedoc bölgesine Aziz Bernard'ı gönderir.²⁷⁵ Aziz Bernard durum analizi yapmak ve heretiklere karşı durmak için bir girişim olup olmadığını kontrol etmek için Chartres Piskoposu Geoffrey, Papalık elçisi ve Ostia Piskoposu Alberic ile beraber gitmiştir.²⁷⁶ Bunun akabinde Eugenius 1163 yılında heretiklerin yayılışını engellemek için Gascony, Provence ve başka eyaletlerde

²⁷⁴ Martin, “Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar”, 47-48.

²⁷⁵ Guy Testas ve Jean Testas, “Orta Çağ Hristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet”, Çev. Ali Erbaş, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, 13.

²⁷⁶ Barber, “The Cathars: Düalist Heretics in Languedoc in The High Middle Ages”, 112.

onlara yardımı engelleyen bir papalık genelgesi yayınlamıştır.²⁷⁷ Papa Eugenius için Kiliseye aykırı olan her grup Hristiyan alemini tehdit ediyordu. Bu kimseler eğer dinlerinde bir değişiklik yapmıyorsa onlara karşı güç kullanabilirdi.²⁷⁸

Aziz Bernard, vaazlarına ilk olarak Albi bölgesinde başlamış, bazı bölgelerde kısmı olarak bir sakinlik yakalasa da Toulouse'un Verfeil köyünde aynı durumu sağlayamamıştır. Bernard, Verfeil Köylüsüne vaaz verse de köylü, inançlarını küçümseyen Kiliseyi terk etmişlerdir. Köyün önde gelen kimseleri kapılarını kapatmışlar hatta Bernard'ın ve elçisinin seslerini engellemek için kapılarını hızlıca çarpıp gürültü çıkarmışlardır. Duruma öfkelenen Bernard, Languedoc'u 'Bolca vaaza ihtiyacı olan bir Heretik diyarı' olarak adlandırarak manastırına dönmüştür.²⁷⁹

Papa III. Eugenius'un Katharlar'a yönelik yürüttüğü çalışmalara katılan bir diğer isim Orta Çağın ünlü mistisizm şahsiyetlerinden biri olan Bingenli Hildegard'dır.²⁸⁰ Hildegard skolastik düşünce ile erken Rönesans arasında kalan bir geçiş döneminde (1098-1179) yaşamıştır. Bu dönemde sosyal, siyasi, ekonomik değişimlere ve dini tartışmalara şahit olmuştur.²⁸¹ Papa'nın isteği üzerine Hristiyan Katharlara yönelik iç hacı seferlerinin düzenlendiği ve dini çekişmelerin yaşandığı sıkıntılı bir dönem de yaşamıştır Hildegard'da

²⁷⁷ Martin, "Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar", 50.

²⁷⁸ Muammer Gül, "Orta Çağ Avrupa Tarihi", Ankara: Bilgi Kültür Sanat, 2009, 181.

²⁷⁹ Martin, "Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar", 49-50.

²⁸⁰ Haydar Akın, "Orta Çağ'dan Bilge Bir Kadın: Bingenli Azize Hildegard", İstanbul:

Dharma Yayınları, 2015, 105.

²⁸¹ Andrea Janelle Dickens, "The Female Mystic-Great Women Thinkers of The Middle Ages-". London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2009, 35.

kilisenin Katharlara yönelik tutumunda din adamlarına yardım etmiştir. Vaaz turlarına çıkarak halkı ve rahipleri Katharların tehlikesine karşı uyarmıştır. Aynı zamanda Kilise'yi onların hızlı yayılmasına bağlı olarak toplumda ve dinde getireceği yıkım konusunda ikazlarda bulunmuştur.²⁸² Katharların çoğunlukta bulunduğu Ren bölgesinde²⁸³ yaşamış bu fikirlere karşı dönemin önde gelen din adamı olan Clairvauxlu Bernard gibi isimlere vaaz mektupları oluşturarak Katharlara karşı oluşturulan Haçlı Seferlerin sürecini hızlandırmıştır. ²⁸⁴Aynı zamanda Katharların tehlikesine dikkat çekmek için eserlerinde²⁸⁵ sıklıkla yer vermiştir.²⁸⁶

İlk başta düzenlenen haçlı seferlerinin asıl hedefi Hristiyan olan bir grup olmamıştır. Haçlı seferlerinin ilk zamanlardaki asıl maksadı Kudüs'e ele geçirmekle başlamış daha sonra Anadolu'nun birkaç yerine Haçlı Kontluğu kurulmuş ve Doğu ile Batı'nın, iki karşıt dinin karşı karşıya geldiği tarihi bir sürece dönüşmüştür.²⁸⁷ Diğer taraftan 11. yüzyıl sonlarından itibaren hizipçilere ve heretiklere karşı da Haçlı Seferleri düzenlenmeye başlandı. Tabii ki bunların en belirgin olanı IV. Haçlı Seferiydi. Ancak bunlar içerisinde bir tanesi vardı ki, oldukça dikkat çekti. 1209 yılında Kuzey Avrupa'dan 30.000 kişilik bir ordu Güney Fransa Pireneleri'nin kuzey-güney eteklerindeki Languedoc bölgesine bir saldırı düzenledi. Bu öyle dehşet bir saldırı

²⁸²Lambert, “*The Cathars*”, 51.

²⁸³ Lambert, “*The Cathars*”, 43

²⁸⁴ Halil Temiztürk, “*Bingenli Hildegard: Orta Çağlı Bir Hristiyan Mistiğin Perspektifinden 'Öteki' Algısı*”, Oksident 1/1, 2019, 23-27.

²⁸⁵ Bkz.Bingenli Hildegard, “*The Letters of Hildegard of Bingen*”, Trc. Joseph L. Baird-Radd K. Ehrman, Oxford: Oxford University Press, c.3, 1994.

²⁸⁶ Dickens, “*The Female Mystic-Great Women Thinkers of The Middle Ages-*“,31.

²⁸⁷ Steven Runciman, “Mukaddime”, “*Haçlı Seferleri Tarihi*”, Çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

oldu ki, modern Avrupa tarihinde ilk "jenosid" soykırım olarak adlandırılmasına sebep oldu. Sadece Beziers kasabasında 15.000 kadın çocuk ve erkek katledildi. Öyle ki görevli, papanın temsilcisine inananlar ile sapkınların nasıl ayırt edileceğini sorduğunda; aldığı cevap: "*Öldürün hepsini, Tanrı kendinden olanları tanıyacaktır.*" olmuştur. Yaklaşık 40 yıl süren bu saldırılar Albigen saldırısı olarak bilinir. Katharlar için düzenlenen bu saldırıda boyunlarında haç takılı olan bir çok Hristiyan da grup içerisinde değerlendirilmiş ve can vermiştir.²⁸⁸

Bir Kilise üyesi Schönaue baş keşişi Eckbert ve Başpiskopos Daselli Rainald Kathar sapkınlığının kökenini ortaya çıkaran ve onların temel düşünce sistemini tek tek çürüten *Katharlara Karşı Vaazlar (Sermones contra Catharos)* adıyla 1163'te 13 ayrı vaaz hazırlayarak ilk ayrıntılı polemik tepkiyi göstermişlerdir. Eckbert bu vaaz metnini oluştururken hem kendi deneyimlerinden hem de Aziz Augustine'in *Manicheistler Hakkında (De Manichaeis)* kitabından alıntılarla oluşturmuştur²⁸⁹

Katharların hızlı bir şekilde yayılmasının endişesine kapılan Kilise 1165 yılında Albi ve Lodève'nin Katolik piskoposları, Narbonne başpiskoposu, Béziers vikontu ve Toulouse kontesi Constance'ın da aralarında bulunduğu seçkin bir sınıf Katharların tüm niyet ve fikirlerini öğrenmek için Kathardan öncü isimleri çağırarak Albi'nin yakınlarında bir kalede bir konsil toplamışlar. Asıl amaç bu gibi gösterilmiş olsa da Kiliseyi destekleyen laik güçleri bu sapkın harekete karşı harekete geçirmektir. Ki durum böyle olmamış, Eski Ahit'i kabul etmeyen İyi Adamlar konsildeki diğer üyelere de verdikleri cevaplarla onları Yeni Ahite başvurmaya itmişlerdir. Onlar Kilisenin üyelerinin Pavlus'un Mektuplarında belirttiği şekilde bir yaşam tarzı olduğunu vurgulayarak halkın gözünde bir adım öne geçmişlerdir. Akabinde yemin etmeyi

²⁸⁸ Gül, "Orta Çağ Avrupa Tarihi", 181.

²⁸⁹ Barber, "The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages", 12.

reddetmişler ve bunu da Yeni Ahitten metinlerle desteklemişlerdir. Kilise için söylenmesi gereken her şey söylenmiş, verdikleri delile dayalı cevaplar sebebiyle cezaya tabi tutulmaksızın serbest bırakılmıştır.²⁹⁰

Katharların kurumsal iktidara karşı bir tehdit olarak görülmesi üzerine 1160'da Oxfordta, 1162'de Flanders'te, 1167'de Burgundu'da ve 1179 yılında büyük konsil toplanmıştır. ²⁹¹ Fakat bu konsillerin içeriği, kimlerin katıldığı, hangi sonuçla neticelendiği hakkında Katharlar hakkında uzun araştırma yapan M. Lambert, Malcolm Barber, Sean Martin gibi kişiler bir bilgi vermemektedir. Kaynaklarda daha çok 1179 yılında toplanan III. Lateran Konsili hakkında bilgi vermektedir. Bunun sebebi muhtemelen diğer konsillerden daha çok etkili olmuş olmasıdır. Zannımızca bu konsile yer vermek yerinde olacaktır.

III. Lateran\Latran Konsili Papa III. Alexandre tarafından düzenmiş ve Konsilde Kilise babaları tarafından yirmi yedi konu üzerinde durulmuş ve Konsil on dört gün veya on yedi gün sürmüştür.²⁹² Papa Alexandra heretik diyarlarına gönderilen elçilerin desteklenmesi ve yöneticilerin bu kimselerle mücadele etmesini istemiştir. Papa Lateran Konsilinde de Katharlara karşı Haçlı Seferleri düzenlemesini teklif etmiştir.²⁹³ Bununla birlikte Kilise babaları Katharları ve onların Albi, Toulouse ve Gascony'deki taraftarlarına karşı lanet okumuştur. Kilise babalarına göre bunlar Hristiyanlara gaddarlık yapıyor, Kilise ve manastıra önem

²⁹⁰ Lambert, “*The Cathars*”, 42.

²⁹¹ Martin, “*Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar*”, 14.

²⁹² Mehmet Aydın, “*Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*”, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, 162.

²⁹³ Clare, “*Hristiyanlık Tarihi*”, Çev: Sibel Sel, Levent Kınran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004, 322-323.

vermiyor, putperestler gibi her şeyi bozuyorlardı. Bu sapkın fikirlere sahip ve bu fikirlerin takipçilerine aynı cezalar verilmeli ve Kilisenin birliğine kabul edilmemeliydiler.²⁹⁴

Bunun akabinde 1145'te Fransa Kralı VII. Louis'in emriyle III. Alexandre heretiklerin mal varlıklarını buyruğu altına almış ve bölge içerisinde kullanım haklarını sınırlandırılması ve gerekli görülen yerlerde tutuklanması gibi tedbirler almıştır. Şehrin önde gelen kont ve senyörleri Kilisenin uyguladığı aforoz cezasının yanında Katharlara gerekli maddi ve manevi yardımını gösterecekler, halk heretikliğinden şüphe duyduğu kimseleri piskoposa haber verecekler, piskoposlar onları yakalamak için yılda iki kez taşra ve şehri ziyaret edecek yakalanan heretikler ise tüm halkın önünde sergilenecek gibi maddelerin yer aldığı bir kararname 1184 yılında III.Lucius tarafından yayınlanmıştır. Yayınlanan kararnameler ve toplanan konsiller Kilise için işin ciddi bir şekilde ele alınması gerektiğinin bir kanıtı olarak görülebilir. Fakat yayınlanan kararnameden sonra 1198 III. Innocent'in başa geçmesine kadar duruma sadece üzölmekle yetinilmiş onları önleyici kayda değör bir önlem alınmamıştır.²⁹⁵

Papa III. Lucius döneminde heretiklere karşı atılan önemli adımlardan birisi de 1184 yılında *Ad Abolendam* (yasaklamalar hakkında) genelgesinin çıkarılmasıdır. Bu şekilde genel bir karar alınmasının sebebi ise bu gruba karşı genel ve toplu bir harekette bulunma isteğidir. Genelgenin genel muhtevası özelde Languedoc bölgesinden daha ziyade İtalya'ya odaklansa da heretikleri doğrudan hedef alan girişimlerden biridir.²⁹⁶ Languedoc bölgesini doğrudan hedef almamasının sebebi oradaki ilgisiz piskoposların ve devlet yöneticilerinin konuya karşı duyarsız olmalarıdır. Mevcut düzenlemeleri sistematikleştiren bu genelgeye göre Piskoposlar

²⁹⁴ Barber, “*The Cathars: Düalist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*”, 57.

²⁹⁵ Testas, “*Orta Çağ Hıristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet*”, 14-15.

²⁹⁶ Martin, “*Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar*”, 71.

veya onların temsilcileri, halk tarafından sapkınlığın olduğuna dair bir haber aldıkları mahalleleri yılda bir veya iki kez ziyaret edeceklerdi. Piskoposların bölgeyi ziyaret etmeleri açık bir kanıttan daha ziyade bir şüphenin veya bir şüphelinin olması bile yeterlidir.²⁹⁷

Kilise temsilcisi Papa III Alexandra'nın ölümünden Papa III. Innocent'in başa geçmesine kadar geçen süre içerisinde beş papa tahta çıkmıştır. Fakat bu papaların meselenin ana problemlerini başka yerlerde gördükleri için III. Alexandra'nın Katharlara karşı gösterdiği politikayı gösterememişlerdir.²⁹⁸

III. Innocent'in Papa olmasıyla birlikte sapkınlıkla mücadeleyi ciddi bir şekilde gündemine alan bir Papa gelmiştir. Innocent'in sapkınlara karşı yaklaşımı önceki Papa III. Alexander ve III. Lucius'a göre daha becerikli ve aldığı önlemler birbiriyle uyumluydu. Aziz Dominik ve Aziz Francesco'nun çalışmaları ve Innocent ve ardıllarının bu kesimi desteklemesi sapkınlıklara karşı vaaz verecek eğitimli bir kadro oluşmasını sağlamıştır. Nitekim Paris'teki yüksek dereceye sahip öğretmenler rahipleri sapkınlıkla mücadeleye hazırlamak için vaazlar vermiş kitaplar hazırlamıştır.²⁹⁹

Kilise, Katolik inancı dışında yeni arayışlara meyleden kimseleri, dinden sapma ve dini inanışlara karşı başkaldırmaları kısaca kendinden olmayan heretik ve sapkınları Hıristiyanlık için en büyük tehdit görmüştür. Öyleki Papa III. Innocent Fransa Kralı Philip Augustus'a yazdığı bir mektupta heretikleri “*Müslümanlardan daha kötü*” bir tehdit olarak görmüştür. Hıristiyanlığa farklı anlamlar yükleyen ve ona inanan Hıristiyan kökenli heretik gruplar ise kendilerinin Kilise tarafından kafir olarak adlandırdıkları gruptan bile daha aşağı bir seviyede

²⁹⁷ Lambert, “The Cathars”, 64.

²⁹⁸ Barber, “*The Cathars: Düalist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*”, 114.

²⁹⁹ Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 125.

bulunmaları onların Kiliseden daha da uzaklaşmasına sebep olmuştur. Heretikler için durum böyleyken Kilise tarafından böyle kimselerin dışlanması ve dışlanan kimselerin Heretikler tarafından kolaylıkla kabul edilmesi hem Kilise otoritesine zarar vermekte hem de ekonomik olarak zarara uğratmaktadır.³⁰⁰ Öyle ki Kahtarların yoğun olarak yaşadıkları Languedoc bölgesinin çeşitli yerlerinde Katharlar vergiden muhaf tutulmuştur. Kathar grubuna mensup bir kişinin ölmesi durumunda maddi olarak maddi varlığı Kathar grubunda yüksek merci olarak kabul edilen Mükemmellere verilmiştir.³⁰¹

Papaya göre Kilisenin zenginliği ve kusurları ile sapkınlar arasında bir bağlantı vardı Bu sebeple sapkınlar karşı faaliyetlerde bulunmak ve yasa çıkarmak Kilisenin kökleşmiş suistimallerini değiştirmekten daha kolaydı.³⁰²

Bu sebeple Papa 1199 yılında *Vergentis in senium* başlıklı (Yaşlılara Saygı Üzerine) heretikliğin vatan hainliği ile eş değerde tutulduğu bir genelge yayınlar. Genelgeye göre bu grupların mallarına el konulacak, çocukların mirastan hak almaları yasaklanacak, seçme haklarını ³⁰³kullanamayacak, memur ise memurluktan men edileceklerdi. Aynı zamanda bu kimseler din adamları sınıfından ise artık ayrıcalıklarını kullanamayacaklar avukat iseler görevlerini sürdüremeyeceklerdir.

²⁸² Fatih Durgun, “*They Are Worse Than Saracens With Their Strong Hand and Their Arm Stretched in Fight*”: Multifaceted Context of the Albigensian Crusade” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 10, s. 48, 2017, 176-177.

²⁸³ Andrew P. Roach, “*The Cathar Economy*”, Oxford: Magdalen College, 1986, 54.

³⁰² Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 141.

³⁰³ Martin, “*Orta Çağ'da Avrupa'da Alevi Hareketi Katharlar*”, 73.

III. İnnocent Kilisenin sapkınlara karşı nasıl bir tavır göstereceği konusunda iki yol benimsemiştir. Bir yandan yoldan sapmış olan kişiler eğer boyun eğmeye razıysa ortodoks öğretilerle çelişmedikleri sürece isteklerinin yerine getirilmesi için Kilise gerekli çabayı sunacaktı. Eğer sapkınlıklarında ayak diretiyorlarsa güç kullanılacak ve yargılanmaları için her yola başvurulacaktı. İnnocent'in bu tavrı bir çiftçinin buğdayları ve engerek otları ayırırken ikisini söküp atmamaya dikkat etmesine benzetilmiştir.³⁰⁴

1206 yılında Languedoc'ta uygulanan yöntemlerin başarısız olması üzerine Kastilya Piskoposu Osma'lı Diego ile yardımcısı Dominik sapkınlara karşı Katharlar gibi 'yoksul vaizlik' yapılması gerektiğine dair yeni bir öneride bulunmuşlardır. 1207 yılında Osma'lı Diego'nun ölmesi ve barışçıl vaaz yöntemi arka plana atılsa da uzun bir süre Katharcılığa karşı kullanılan başlıca yöntem haline gelmişti.³⁰⁵

III. İnnocent'in sapkınlara karşı aldığı diğer bir önlem de onları ortadan kaldırmaya isteksiz davranan piskoposlara ve soylulara karşı güç kullanmasıdır. Nitekim 1208 yılında Papalık elçisi Pierre de Castelnau'nun öldürülmesi ve Toulouse Kontu VI. Reymond'un bu olaydan sorumlu tutulmasıydı.³⁰⁶ Kiliseye göre sapkınların bu derecede hızlı bir şekilde yayılmasının sebebi bölgeyi yöneten Kont gibi üstün yöneticilerdi. Castelnau'nun yardımcısı tarafından öldürülmesinden iki ay sonra VI. Reymond sapkınlığın en büyük savunucusu olarak görülmüştür.³⁰⁷

³⁰⁴ Lambert, “Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar”, 126.

³⁰⁵ Lambert, “Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar”, 130.

³⁰⁶ Lambert, “Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar”, 178.

³⁰⁷ Barber, “The Cathars: Düalist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages”, 43.

Kilise temsilcisinin öldürülmesini kendi lehine çeviren İnnocent, bu harekete karşı soylular ve halk ile beraber hareket etmek istemiştir. Bunun üzerine Kilise birçok bölgeye “*sapkınlığın takipçilerine saldırın*” diye mektuplar yazarak herkesi bu cinayetin intikamını almaya çağırmıştır.³⁰⁸

Kilise’nin sapkınlara karşı göstermiş olduğu tutumlarda yönetimden destek talepleri hiç eksik olmamıştır. 1119’da Toulouse’da ve 1139’da Lateran’da Kilisenin sakremetlerini ve evliliği reddedenleri bastırmak için devamlı yönetime çağrılar yapılmıştır.³⁰⁹

III. Innocent VI. Reymond’un tüm varlığına el koymuş, ona karşı Haçlı seferi düzenleme kararı almış ve bölgedeki tüm piskoposları görevden almıştır. Haçlı seferleri başladıktan sonra kontrol sağlanmamış Kilise hukukuna uymayan bu savaş kendine göre bir yol izlemeye başlamıştı. Haçlı seferlerinin komutasında olan iyi bir Kilise savunucusu ve iyi bir general olan Simon de Montfort Katharlar üzerine de kontrolsüzce yürüyerek ciddi kayıplara yol açmıştır.³¹⁰ Haçlı seferleri Katharların arasında kargaşaya sebep olmuş ve birçok kusurlu olmayan kişinin öldürülmesine sebep olmuştur.³¹¹

Sapkınlara karşı olan yasaların şehir yasaları arasında yer alması konusunda büyük caba harcayan III. İnnocent kendinden sonrakiler için izlenecek bir yol ve uygulanacak yasalar bırakmıştır. Sonunda Dördüncü Laterano Konsilinde öncelikli hedefte Katharlar yer almış ve yok edilmesi gereken sapkın inanışlar arasında yer almıştır.³¹²

³⁰⁸ Barber, “*The Cathars: Düalist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*”, 107.

³⁰⁹ Barber, “*The Cathars: Düalist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*”, 112.

³¹⁰ Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 132-133.

³¹¹ Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 178.

³¹² Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 134.

III. Innocent'ten sonra Papalık tacı giyen III. Honorius, önceki papa kadar kararlı ve yaratıcı kararlar almasa da Kilise yetkililerine yardımcı olmak ve sapkınlığı önlemek için yasalar kabul etmiştir.³¹³

IX. Gregorius toplumda çatlaklara ve muhalefete sebep olan sapkınları sistematik bir şekilde araştırmak ve onlara yardım edenleri ortaya çıkarmak için uzman engizisyoncular atamıştır.³¹⁴ Engizisyon için Kilise tarafından Piskoposlar da görevlendirilmiş fakat onlar başka işlerle uğraşmaları sebebiyle uzman kişiler kadar etkili olamamışlardır. Bu kişiler başka işlerle uğraşmak gibi bir görevleri olmamış tek görevleri bu işi bastırmakla uğraşmışlardır. Her engizisyonla meşgul olan kişi şüphelilerin ifadelerini kayıt altına almış ve bu kayıtlar ileriki soruşturmalar için bir dayanak oluşturmuştur. Bu kayıtlar ve engizisyoncuların takip ettikleri uygulamalar sonrakiler için bir el kitabı oluşturmuştur.³¹⁵

Tüm zihnini bu işe çeviren IX. Gregorius, öncelikle teoloji ve hukukta iyi eğitim alan aynı zaman da toplum üzerinde iyileştirici bir yönü olan Dominikenleri sapkınlar ile mücadelede etkin bir şekilde kullanmıştır. Papa 1231'de Almanya'ya iki yıl sonra Fransa'ya Dominikenleri göndermiştir.³¹⁶ Aziz Dominiken tarafından kurulan Dominikenler, Katolik inancına aykırı inançların yayılmasını engellemeyi amaçlamışlardır. Bu sebeple Katolik inancı tehlikede olduğu vakit topluma imanı anlatacak vaaz insanlarından oluşan gruplar

³¹³ Lambert, “Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar”, 136

³¹⁴ Barber, “*The Cathars: Düalist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*”, 4.

³¹⁵ Lambert, “Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar”, 137.

³¹⁶ Lambert, “*The Cathar*”, 147.

oluşturulmuştur.³¹⁷ Dominikenlerin vaaz doktrinine önem vermeleri papa ve piskoposların bu kimseleri Engizisyon mahkemelerinde görev almalarına zemin hazırlamış hatta Aziz Dominik tarihe “ilk Engizisyoncu” olarak geçmiştir. Dominiken grubunun bu Mahkemelerde yer almaları öncelikli amaçları arasında yer almasa da daha sonra sapkın olarak ilan edilen kimselerin cezalandırıldığı Engizisyon mahkemelerinde hakim ve savcı olarak görev almışlardır.³¹⁸

Gregorius’un yerine geçen Papa IV. Innocent ceza uygulamalarını bir adım ileri taşıyarak 1252’den itibaren işkence uygulamaya başlamıştır. Bu işkenceler uygulamalarında kullanılan araçlar Kilise tarafından değil mevcut yönetim aracılığı uygulanmıştır. Bu sistem süreç içerisinde her zaman böyle olmamıştır. Öyle ki belli bir süreç geçtikten sonra hem bir yargıç hem bir rahip rolünü üstlenen engizisyoncunun elinin altında geniş yelpazede bir ceza uygulamaları var olmuştur. Cezalar ince bir ayara sahip olup süreç içerisinde kişinin durumuna göre değişiklik göstermiştir. Kişilere para yaptırımı, dayak, hapis cezası, yakma, devlet kademesinde ise görevinden men etme, kıyafetlerinde sarı hac taşıma, evlerinin yıkılması gibi çeşitli cezalar tayin edilmiştir.³¹⁹

Engizisyon mahkemeleri acımasızlıklarıyla hep gündemde olmuşlardır. Nitekim onlar işkence ile özdeşleştirilerek “en acımasız işkenceleri uygulayan ve çaresiz olan kurbanları ateşlerde yaşmak suretiyle cezalandıran kimseler” olarak akıllara kazınmıştır. Mahkemeye ve ya Engizisyonculara ihbar edilen sapkın grupların onların elinden kurtulması neredeyse

³¹⁷ Ahmet Hikmet Eroğlu, “*Hristiyanlık*”, Dinler Tarihi El Kitabı, Ed. Baki Adam, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, 192.

³¹⁸ Ali İsra Güngör, “*Cizvitler*”, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2016, 35.

³¹⁹ Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 139.

imkansız olmuştur. İhbar edilen kimseler için suçu kabul etmeleri yeterli görülmemiş, ailesi ve yakın arkadaşlarını da ihbar etmesi istenmiştir. Bunun sonucunda yakınlarına da aynı işkence yapılmıştır. Suçu hızlıca kabul eden kimselere az işkence görüp tövbe etmeleri istenmiştir. Tövbe eden kimselerin mallarına el konularak ömür boyu hapis cezası alırken, suçu kabul etmeyenler törenle yakılarak öldürülmüştür. Bazı engizisyoncular halka göz dağı vermek için işkencelerini bir adım daha ileriye taşımışlardır. Nitekim sapkın olarak öldükleri sonradan fark edilen kimselerin mezardan kemikleri çıkartılarak atların arkasına bağlanıp tüm şehir içerisinde dolaştırılmıştır.³²⁰

Hristiyan kutsal metinlerde sevgi, bağışlama ve hoşgörü gibi kavramlara sıklıkla yer verilmiş ve Hristiyan ahlakını şekillendirmede önemli role sahip kilise babalarının temel prensiplerini oluşturmuştur. Fakat bu ahlaki prensipler farklı inanç ve gruplara uygulanırken göz ardı edilmiştir³²¹

İlk başlarda baskı uygulamak yerine barışçıl bir şekilde vaaz vererek onları doğru yola getirme yöntemi yerini ortadan kaldıracak en doğru yöntem olarak uygulanan amansız güç kullanma yöntemine bırakmıştır. Güç kullanımının meşrulaşması ve hangi suçlara karşı nasıl davranılacağına karşı bir organın olması; Kilisenin ipleri eline almasını ve on birinci ve on ikinci yüzyılda olan uygulamalardaki kararsızlığını sonlandırmıştır.³²²

³²⁰ Ahmet Hikmet Eroğlu, “*Farklı İnancı Tehdit Olarak Algılanmanın Sonucu Engizisyon Terörü*”, Dini Araştırmalar Dergisi, 7/20, 2004, 98.

³²¹ Şevket Özcan, “*Dünya Dinlerinde Altın Kural: Diğerkâmlık*”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, VII/1, 2018, 297.

³²² Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 140-141.

Kilisenin engizisyonla cezalandırma sistemi Katharların çıkışlarını etkilemiştir. On ikinci yüzyılda çıkışları daha aktif bir seyir de ilerlerken cezalarla gizli aktivitelere ve yer altına çekilmelerine sebep olmuştur.³²³ Kilisenin Katharlara gösterdiği büyük mücadele ve engizisyon mahkemelerinin faaliyetleri, Katolik dindarlığın gelişmesi, eğitim düzeyinin artması ve Katharların kendi aralarındaki anlaşmazlıklar onların yenik düşmesine sebep olmuştur.³²⁴ Nitekim Kiliseye yönelik ciddi bir tehdit oluşturan Katharlar, tarihi süreç içerisinde zulme uğrayarak zayıflamışlar ve zaman içerisinde kaybolmuşlardır.

1150'lerden itibaren Katharlara ait kayıtlı belgeler, mektuplar, Kilise konseylerin eylemleri hep muhalifleri tarafından kaleme alınmıştır. O zamanlar Katharların yazılı bir külliyata sahip olsalar da onları ortadan kaldırmakla uğraşan Dominiken Engizisyoncular tarafından ortadan kaldırıldı.³²⁵ Katharlara karşı düzenlenen savaş ve faaliyetler kendi içerisinde değerlendirilmediği durumlarda tamamen yanlış olmasa da eksik fikirler elde etmemize sebebiyet vermektedir.³²⁶

Katharlara karşı sık gündeme gelen cezaların yanında bir de ahlaki suçlamalar söz konusuydu. Bunlardan biri cinsel içerikli olan iddialardır. Obelensiky, Lambert gibi yazarlar Katharların cinsellik de dahil her türlü maddenin kötü olduğunu ve onunla teması kınayan bu gruba karşı yanlış iddialar ve ithamlar olduğunu belirtirler. Aynı zamanda engizisyon

³²³ Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 142.

³²⁴ Lambert, “*Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar*”, 142.

³²⁵ O'shea Stephan, “*The Perfect Heresy. The Revolutionary Life And Death Of The Medieval Cathars*”, London: Profile Books, 2001, 22.

³²⁶ Eray Özer, “*Modern Dönem Albi Haçlı Seferi Tarih Yazımının Gelişimi ve Değişen Bakış Açıları*”, Journal of Historiography, c.3, s.2, 2021, 281.

kayıtlarına bakıldığında Katharların eğlenceye ve zevke düşkün olduklarına dair çok fazla kanıt yoktur.³²⁷

Diğer düalist gruplar gibi Katharlar da bazı yazarlar tarafından yalancı, cahil, hırsızlık ve ahlak dışı ithamlara maruz kalmışlardır. Bu konuda yazan yazarlar daha çok dış görünüş itibariyle imanlı ve ahlaklı göründükleri fakat iç dünyalarında sahtekârlıkların olduklarını aslında göründükleri gibi olmadıklarını vurgulamışlardır. Nitekim Kathar grubuna mensup kişilerin sahtekârlık ile uğraştıkları, hırsızlık yaptıkları ve yalancı olduklarına dair bilgiler sunmuşlardır. Kathar grubunda en üst dereceyi simgeleyen Mükemmeller'in bekârlıkla ilgili dair kuralların gerçekte uygulamadıklarını da söylerler. Hatta Guilhem Languedoc bölgesindeki ahlak dışı hareketlerin oldukça yaygın olmasından yakınmışlardır.³²⁸

Bu iddialar zihinlerde doğru olup olmadığı konusunda hep bir soru işareti bırakmıştır. Katharların inancına ve yaşayış tarzlarına baktığımızda bu suçlamaların abartılmış veya ön yargı ile yazıldığı akıllara gelmektedir. Öyle ki Katharlarda Mükemmeller olarak adlandırdıkları grubun cinsel yaşamı kesin bir şekilde red ettikleri kayıtlarda mevcuttur. Katharlar arasındı Mükemmeller grubunun için keskin yasaklar bulunmakla birlikte dinleyiciler olarak sınıflandırılan grup için aşırı yasaklar mevcut değildir. Kathar üzerinde yorum yapan yazarlar ya Dinleyiciler ve Mükemmeller grubunu karıştırmakta ya da önyargı bir tutumla durumu değerlendirmektedirler. Çünkü Katharlara yapılan suçlama ve iddianameler üzerinde net bir veriler yoktur.

³²⁷ Lambert, “Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar”, 176

³⁰⁶ William of Tudela and Anonymous Successor, “*The Song of the Cathar Wars: A History of the Albigensian Crusade*” Çev: Janet Shirley, Aldershot: Ashgate Publishing, 2000, 12

SONUÇ

Hristiyanlıktan daha uzun bir geçmişe sahip olan düalizm, geçmişten günümüze farklı şekillerde ifade edilmiştir. İslam kaynaklarında düalizm, evrenin nur ve zulmet olarak adlandırılan iki ezeli asıl tarafından yaratıldığına ve yönetildiğine inanan din ve mezhepler “*Senevîyye*” kavramı içerisinde değerlendirilmiştir. Dinler Tarihi çerçevesinde düalizm genellikle varoluşun altında yatan iki temel nedensel ilkenin varlığı ile değerlendirilmiştir. Bu iki temel ilke ise ontolojik olarak karşıtlığı değer olarak ise eşitsizliği ifade etmiştir.

Diğer din ve inançlarda olduğu gibi Hristiyanlıkta geçmişten günümüze değişik renklerde akım, grup, mezhep ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede İlk dönem ve Orta çağda ortaya çıkan Marcionizm, Pavlikan, Bogomil ve Katharlar da Hristiyanlık tarihinde düalist akımlar olarak yerini almıştır. Kilise tarafından sahih inanç doktrinine uymayan bu akımlar; Hristiyanlığın mevcut inanç sistemini ve inananlarını korumak ve din adamlarının maddi manevi otoritelerini muhafaza etmek için itikâdî olarak sapkın\heretik’likle itham edilmiştir.

Bu düalist akımlara baktığımızda ortaya çıkış sebepleri genellikle şu üç nokta üzerine olmuştur. İlki feodal kesimin baskısına karşı alt sınıfın haklarını korumak için ortaya çıkmış olmalarıdır. İkincisi fikri benzerliklerinden dolayı Maniheiztlerle veya Gnostiklerle ilişkilendirilerek bu iki grubun devamı olarak tezahür edilmeleridir. Üçüncüsü ise bu düalist akımların etnik ve coğrafi etkenlere uygun olarak meydana çıktığını söyleyebiliriz.

Bu akımların zaman zaman Kilisenin otoritesini ciddi bir şekilde etkilemesi, takipçi sayılarının artması ve güç kazanmaya başlamaları Kilise’nin bu gruplara karşı bir önlem almasını gerekli kılmıştır. Kilisenin bu akımlara ilk tutumu genellikle akımın önde gelen kimseleri ile mülakatlar gerçekleştirerek onların fikirlerini anlatmalarını istemeleridir. Bu ikili görüşmeler sonucunda bu fikirlerini bırakıp tövbe ederek tekrar dine dönebileceklerini teklif edilmiş ve uyarılarda bulunmuştur. Bu uyarılar neticesinde fikirlerinden vazgeçmeyen kimseler

toplum önünde gerek hapis gerekse ölüm cezası ile cezalandırılmıştır. Cezalar arasında aforoz etme, sürgün, mallarına el konulması, hapis ve evlerinin yakılması da yer almıştır. Kilise düalist akımda yer alan kimselere bu şekilde davranırken toplumu ise genelge ve tebliğler hazırlayarak bu kimselere karşı dikkatli olmaları konusunda uyarmışlardır. Aynı zamanda Kilise bu inanın yaygın olan bölgelere hem toplumu uyarmak hem de Kilise tarafından sapkın olarak itham edilen kimseleri ıslah etmek için din adamlarından oluşan vaizler göndermiştir.

İlk dönemlerde ve orta çağda bu şekilde tutum sergileyen Kilise'nin sistematik bir ceza uygulaması olmamıştır. Sistematik ceza uygulamasının olmaması karmaşıklığa ve yetkilileri farklı uygulamalara itmiştir. Bu sebeple dönem dönem ceza faaliyetlerinde Kilise yetkililerinin ve devlet yönetimindeki kimselerin hassasiyetlerine ve konuya yaklaşım tarzına göre değişkenlik göstermiştir. Nitekim Orta Çağda Katharlara Haçlı Seferleri'nin düzenlenmesi ve Engizisyon Mahkemelerinde yargılanmaları düalist akımlara uygulanan ceza ve faaliyetlerin zirvesini oluşturmuştur. Bu durum ilk dönemlerde Kilisenin bu akımlara göstermiş olduğu tutum ile Orta Çağdaki tutum arasında bir uçurumun olduğunun göstergesidir.

Ancak düalist akımlara karşı ilk dönem ve orta çağda ortak olan belki de tek uygulama bu akımlara dair kayıtların ve kitapların hepsinin Kilise tarafından yakılması veya yok edilmesidir. Tezimizde ele alınan dört düalist akıma dair bilgileri muhalifleri tarafından ele alınan kaynaklardan veya var oldukları dönemde onlara karşı yazılan mektuplardan öğrenmekteyiz. Düalist akımlara karşı durumunu bilsekte birincil kaynakların yokluğu fikirlerinin orijinal halinin gerçekte ne olduğunu kavramamızı zorlaştırmaktadır. Bu durum tüm insanlığın bu akımlara karşı objektif bir şekilde değerlendirme yapmasını engellemektedir.

Kilise, ağır ceza faaliyetlerinde dönemin İmparatorluğu ile işbirliği içerisinde olmuştur. Öyle ki İmparatorluktan destek alamayan ve toplum içerisinde siyasi ve dini karışıklığın olduğu dönemlerde Kiliseler halka sadece vaaz yöntemi kullanarak onlara karşı uyarıda bulunmuşlardır. Kilisenin tek başına maddi ve manevi olarak bu gibi gruplara karşı üstünlük

sağlaması zor olmuştur. Aynı zamanda kan dökmesi yasak olan Kilise'nin devlet ile işbirliği içerisinde olması yaptığını meşrulaştırmak için bir dayanak olmuştur. Devlet içinde durum farklı olmamıştır. Nitekim rahatsız olduğu kimse veya grupları sapkın\heretik olarak ilan edip cezaya tabi tutmak daha kolay olmuştur. İlk dönemlerde sapkınlık yalnızca dini ilgilendiren bir konu iken Orta Çağ'da Kilise ile devlet arasındaki yakın ilişki onların birini tedirgin eden bir mesele olduğu vakit diğerini de rahatsız ettiği anlamına gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Akın, Haydar. “*Orta Çağdan Bilge Bir Kadın: Bingenli Azize Hildegard*”, İstanbul: Dharma Yayınları, 2015.
- Albayrak, Kadir. “*İznik Konsili Öncesinde ve Sonrasında Heretik Akımları*”. Uluslararası İznik Sempozyumu, 2005.
- Albayrak, Kadir. “*Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*”. Emre Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Alıcı, Mehmet. “*Kadim İran’da Din Monoteizm’den Düalizm’e Mecusi Tanrı Anlayışı*”. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2012.
- Amir-Moezzi, Mohammad Ali. “*Heresy*”, Encyclopaedia Of The Qur’an, Ed. Jane Dammen McAuliffe, ,c.4, Leiden: Brill, 2000.
- Arendzen, John. “*Docetae*”. The Catholic Encyclopedia, New York: Robert Appleton Company, 1909.
- Arik, Durmuş, “*Düalizm*”. Kavram Atlası-I, Ankara: Gazi Kitapevi, 2020.
- Arpee, Leon. “*A History of Armenian Christianity from the Beginnings to Our Own Time*”. Newyork: The Armenian Missionary Association of America, 1946.
- Aydın, Mehmet. “*Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*”. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Bagnaudez, Jacqueline Martin. “*L’Enquisitinon Mytes et-Realites*”. Ed: Desclee de Brouwer, Paris, 1992.
- Bainton, Roland H. “*The Age of the Reformation*”. New York: D. Van Nostrand Company, 1956.
- Bakıllânî. “*Temhîdü’l-Evâil Ve Telhîsü’d-Delâil*”. nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar, Beyrut: Müessesetü’l-kütübi’s-sekafiyye, 1407/1987.

- Barber, Malcolm. *"The Cathars: Düalist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages"*. Londra, 2000.
- Baudrillard, Jean. "İmkansız Takas", çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Bianchi, Ugo, Yuri Stoyanov. "Dualism". Encyclopedia of Religion, USA, 2005.
- Blackman, E.C. *"Marcion and His Influence"*. London: S.P.C.K. , 1948.
- Brackney, William H. *"Historical Dictionary of Radical Christianity"*. UK:The Scarecrow Press, 2012.
- Brown, Harold O.J. *"Heresies, The Image of Christ in the Mirror Of Heresy and Orthodoxy from the Apostles to the Present"*. New York: Garden City,1984.
- Browning, W.R.F. "Heresy", Dictionary of the Bible, Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Caferî, Ebü'l-Beka Sâlih b. Hüseyin. *"Tahcîlü men Harrefe't-Tevrât ve'l-İncîl"*. nşr. Mahmûd Abdurrahman Kadh, 1.bs., I-II, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1419/1998.
- Câhiz, *"Kitâbü'l-Hayevân"*. 2.bs. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîye, 1424
- Carter, E. D. *"Paulicians"*. New Catholic Encyclopedia, c.11, Published by Gale, 2003.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. "es-Sihâh". nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr, I-VI, Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyin, 1407/1987.
- Cîlî, Abdülkerîm. *"El-İnsânü'l-Kâmil Fî Ma'Rifeti'l-Evâhir Ve'l-Evâil"*. Kahire: el-Matbaatü'l-behiyye, 1304.
- Clare, John. *"Hıristiyanlık Tarihi"*. trc: Sibel Sel, Levent Kınran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004.
- Conybeare, Fred. C. *"The Key Of Truth"*. Paulician Church Of Armenia, Oxford: At The Clarendon Press, 1898.
- Çoğ, Mehmet. *"İslam-Bizans İlişkileri Bağlamında "Pavlikanlar" Üzerine Bir Degerlendirme"*. 13:2, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008.

- Delilbaşı, Melek. “*Balkanlarda Osmanlı Fetihlerine Karşı Ortodoks Halkın Tutumu*”. XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler, TTK, Ankara, 2002.
- Durak, Nihat. “*Sinoplu Bir Gnostik Marcion*”. A.İ.B.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013.
- Duran, Asım. “*Modern Kitab-ı Mukaddes Eleştirisinin Erken Dönem Habercisi Olarak Marcion: Harnack Sonrası Araştırmalar Bağlamında Bir Değerlendirme*”. Eskiye 41, 2020.
- Durgun, Fatih. “*They Are Worse Than Saracens With Their Strong Hand and Their Arm Stretched in Fight: Multifaceted Context of the Albigenian Crusade*”. 10\48, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017.
- Erbstösser, Martin. “*Heretics in the Middle Ages*”. Almanya: Edition Leipzig, 1984.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. “*Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış*”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. “*Mecusilik*”. Kavram Atlası-I, Gazi Kitapevi, Ankara, 2020.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. “*Farklı İnancı Tehdit Olarak Algılanmanın Sonucu Engizisyon Terörü*”. 7\20, Dini Araştırmalar Dergisi, , 2004
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. “*Hristiyanlık*”. Dinler Tarihi El Kitabı, Ed. Baki Adam, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Eşarî, Ebü'l-Hasan. “*Makâlâtü'l-İslâmiyyîn Ve İhtilâfü'l-Musallîn*”. nşr. Hellmut Ritter, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1400/1980.
- Eucken, Rudolf Christoph. “*Dualism*”. Encyclopedia of Religion and Ethics, Ed: James Hastings, M.A, D.D, New York.
- Eusebius. “*Kilise Tarihi*”. çev. Furkan Akderin, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2010.
- Galip, Ali. “*Bilge Kadının Katli- Cadı Avı*”, *Cadılığın Tarihi Orta Çağ'da Bilge Kadının Katli*”. çev. Barış Baysal, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, , 2009.
- Gibbon, Edward. “*The Decline and Fall of the Roman Empire*”. Ed. Henry Powde, Oxford: University Pres, 1906.

- Gibson, Thomas A. “*Heresy*”. Encyclopedia of Religion, Macmillan: Thomas Gale, 2005.
- Gül, Muammer. “*Orta Çağ Avrupa Tarihi*”. Ankara: Bilgi Kültür Sanat, 2009.
- Gündüz, Şinasi. “*Erken Dönem Hristiyan Gnostisizmi*”, *Gnostik Akımlar Ve Okültizm Sempozyumu Bildirileri*. Malatya: İ.Ü. Matbası, 2012.
- Gündüz, Şinasi. “*Sinoplu Marcion’un Gnostik Teolojisi*”. Hoşgörü ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Isparta, 2001.
- Güngör, Ali İsmâ. “*Cizvitler*”. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2016.
- Gürsoy, Sultan. “*Pavlikanlar*”. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Hamilton, Janet –Bernard. “*Bizans Döneminde Hristiyan Düalist Heretikler*”. çev. Leyla Kuzucular, Ankara: Yurt-Kitap Yayın, 2011.
- Harnack, Adolf Von. “*Marcion: The Gospel of the Alien God*”. Trc. John E. Steely, Lyle D. Bierma, New York, 1990.
- Hinnels, John R. “*Dictionary of Religions*”. London and New York: Penguin Books, 1984.
- Hodziç, İsmajil. “*Bogomilizm ve Bosna-Hersek Bogomilleri*”. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Houtin, Albert. “*Hristiyanlığın Kısa Tarihi*”. çev. Abdurrahman Küçük, XXV, Ankara Üniversitesi İlahiyat Dergisi, 1981.
- İsfahânî, Râgıb. “*Muhâdarâtü’l-üdeba*”. 1.bs., Beyrut: Dârü’l-Erkam b. Ebü’l-Erkam, 1420.
- Kaçar, Turhan. “*Geç Antikçağ’da Hristiyanlık*”. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.
- Kadî Abdülcebbâr. “*El-Mugnî Fî Ebvâbi’t-Tevhîd Ve’l-Adl*”. nşr. Mahmûd M. Hudayrî, 1.bs., Kahire: eş-Şeriketü’l-Arabiyye li’l-tıbbâa, 1380.
- Karî, Ali. “*Şerhu’ş-Şifâ li’l-Kādî İyâz*”. 1.bs. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 1421/2000
- Kaygusuz, İsmail. “*Anadolu’dan Batı Avrupa’ya Aykırı İnanç Ve Düşünce Geleneği*”. Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 2008.

- Kaygusuz, İsmail. “Müslümanlık ve Hristiyanlık İnanç Öğretilerinde Öteki Gerçekler”. İstanbul: Su Yayınları, 2006.
- Koyuncu, Aşkın. “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu”. Avrasya Etüdler, 44/2013-2012
- Kuteybe. “Uyûnü’l-ahbâr”ç nşr. Yûsuf Ali Tavîl, 1.bs., Beyrut: Darü’l-kütübî’l-ilmiyye, 1406/1986.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi- Yeni Yaşam Yayınları, 2009,
- Lambert, Malcolm. “Medieval Heresi: Popular Movements from the Gregorian Reform to the Reformation”. New York, 1992.
- Lambert, Malcolm, “Orta Çağda Dinsel Sapkınlıklar”, çev. Erdem Gökyaran, İstanbul: Kabalcı, 2015.
- Lambert, Malcolm. “The Cathars”. Oxford: Blackwell Publishers, 1998.
- Lavrin, Janko. “Bogomils Bogomilism”. 8/23, The Slavonic and East European Review, 1929.
- Lawrence, C.H. “The Friars, The Impact of The Early Mendicant Movement On Western Society”. London and New York: Longman Group Limited, 1994.
- Markale, Jean. “Montségur and the Mystery of the Cathars”. Trc. Jon Graham, Paris: Inner Traditions, Rochester, Vermont, 2003.
- Martin, Sean. “Gnostkler İlk Hristiyan Sapkınlık”. Trc. Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul:Kalkedon Yayınları, 2010.
- Martin, Sean. “The Most Successful Heresy of the Middle Ages”. New York 2005. Türkçe trc. Baysal, Barış, “Orta Çağ’da Avrupa’da Alevi Hareketi Katharlar”, İstanbul 2009.
- Mather, Micheal. “Dualism”. The New Catholic Encyclopedia, C.4, The Catholic University of America Published by Gale, , 2003.

- May, Gerhard. “*Marcion*”. Dictionary of Gnosis and Western Esotericism, Ed. Wouter J. Hanegraaff, Boston: Brill NV, 2006.
- Michel, Thomas. “*Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*”. İstanbul: Ohen Basımevi, 1996.
- Moll, Sebastian. “*The Arct-Heretic Marcion*”. Germany: Mohr Siebeck Publish, 2010.
- Nedîm, Muhammed B. İshak. “*El-fihrist*”. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Nevevî. “*el-Mecmû‘ : Şerhu’l-Mühezzebe*”. Medine: Mektebetü’s- selefiyye, 1997.
- Obelensky, Dimitri. “*The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*”. İngiltere: Cambridge University Press, 1972.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “*Sarı Saltık: İslam’ın Balkanlar’daki Destani Öncüsü*”. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Ostrogorsky, Georg. “*Bizans Devleti Tarihi*”. çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 1999.
- Oymak, İskender. “*Pavlikianların Tarihçesi, İnanç Esasları ve Pratikleri*”. History of the Paulicians, Principles of Belief and Practicals, Dinî Araştırmalar, 2008.
- Özcan, Şevket. “*Dünya Dinlerinde Altın Kural: Diğerkâmlık*”, VII\1, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2018.
- Özer, Eray. “*Modern Dönem Albi Haçlı Seferi Tarihyazımının Gelişimi ve Değişen Bakış Açıları*”. Journal of Historiography, 2021.
- Özışık, Sakin. “*Orta Çağ Heresi Gruplarından Pavlikanlar*”. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Parrinder, Geoffrey. “*A Concise Encyclopedia of Christianity*”. Oxford: Oneworld Publications, 1998.
- Prat, F. “*Hérésie*. Dictionnaire de la Bible, Tome Troisième, Paris: Premier Partie, 1912.
- Rahner, Karl. “*Heresy*”. ET, Rochester Burns Oates and Washbourne Ltd, 1993.

Roach, Andrew P. “*Punishment of Heretic: Comparisons and Contrasts Between Western Christianity in The Middle Ages*”. 47\1, Journal Of History, 2012.

Roach, Andrew P. “*The Cathar Economy*”. Reading Medieval Studies, Oxford: Magdalen College, 1986.

Russell, Bertrand. “*Batı Felsefesi Tarihi :Orta Çağ*”.çev. Muammer Sencer, İstanbul: Kitap Yayınları, 1969.

Russell, Jeffrey Burton. “*Dissent and Reform in the Early Middle Ages*”. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, , 1965.

Sarı, Göksel. “*Engizisyon Kısacasında Katharlar; Tarihi, İnanışları ve Doğu'daki Kökenleri*”. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2021.

Seidler, G.L. “*Bizans Halk Hareketleri'nin İdeolojik Kökeni*”. çev. Mete Tunçay, İstanbul: Özne Yayınları,1999.

Seyfeli, Canan. “*Byzantine Paulicians: Beliefs and Practices*”. ULUM 3/1, Journal of Religious Inquiries, , 2020.

Sinanoğlu, Mustafa Sinanoğlu. “*Senevîyye*”. c.36, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2009.

Stephan, O'shea. “*The Perfect Heresy. The Revolutionary Life And Death Of The Medieval Cathars*”, London, 2001.

Steven Runciman. “*Haçlı Seferleri Tarihi*”. çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Şehrezûrî, Muhammed b. Mahmûd. “*Şerhu Hikmeti'l-İşrâk*”. nşr. Hüseyin Ziyâî, Tahran: Müessesesi Mütâlaât ve Tahkikat, 1372./1993.

Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim. “*El-Milel Ve'n-Nihal*”. çev. Muharrem Tan, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.

Şenay, Bülent. “*İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markünilik*”. Bursa: Verka Yayınları, 2003.

- Şenay, Bülent. “*Merkuniyye*”. c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2004
- Temiztürk, Halil. “*Bingenli Hildegard: Orta Çağlı Bir Hristiyan Mistiğin Perspektifinden ‘Öteki’ Algısı*”. Oksident, 2019.
- Temiztürk, Halil. “*Hristiyanlıkta Bebek Vaftizinin Meşruiyeti Üzerine Tartışmalar*”. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 2020.
- Testas, Guy ve Jean. “*Orta Çağ Hristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet*”. çev. Ali Erbaş, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Tudela, William. “*The Song of the Cathar Wars: A History of the Albigensian Crusade*”. trc.: Janet Shirley , İngiltere: Aldershot: Ashgate Publishing, 2000.
- Tyson, Josep b. “*Marcion and Luka Act*”. Columbia: University of South Carolina Press, 2006.
- Wasserman, James. “*The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven*”. Rochester, Vermont: Inner Traditions, 2001.
- Wilken, Robert L. “*Marcion*”. Encyclopedia of Religion, Ed. Lindsay Jones, USA, 2005.
- Zebîdî, M. Murtazâ. “*Tâcü’l-arûs*”. nşr. Mustafa Hicâzî, 1.bs., Küveyt: el-Meclisü’l-vatanî li’sekâfe ve’l-fünûn ve’l-edeb, 1422/2001.

WEB SAYFALARI

New Advent, *Against Marcion*, Erişim: 08.05.2022,

<https://www.newadvent.org/fathers/0312.htm>

encyclopedia.com, *Dualism*, Erişim: 03.06.2022, /<https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/philosophy/philosophy-terms-and-concepts/dualism>.

ÖZET

Roma İmparatorluğunun egemenliği altında doğan Hristiyanlık, tarihinin ilk dönemlerinden itibaren kendi içlerinde çok sayıda bölünme yaşamıştır. Bu bölünmeler sonucunda farklı grup ve akımlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan akımlar arasında düalist akımlarda yerini almıştır. Kilise kendisini Hristiyanlığın ana damarı olarak görmüş ve kendi öğretisinin karşısında olan düalist akımları sapkın olarak nitelendirmiştir. Kilise ve devlet sapkın olarak nitelendirdikleri bu gruplarla mücadele etmeyi ve onları yok etmeyi en önemli görevleri arasında saymıştır. Bu mücadele genellikle bu akımları yola getirecek kişileri bölgeye göndermekle başlamıştır. Daha sonra bu süreç aforoz etme gibi manevi yaptırımlar, vergi ve mallarına el koyma gibi maddi cezalar, yakma, asma, fiziki cezalarla devam etmiştir. Kilise ve devlet işbirliği içerisinde yürütülen bu uygulamalar düalist akımların kendi doğal süreçleri içerisinde kaybolmalarını engellemiştir. Onlar Kilise ve devlet tarafından kastı olarak ortadan kaldırılmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hristiyanlık, Düalizm, Heretik, Düalist Akımlar, Kilise, Ceza ve Yaptırımlar

ABSTRACT

Christianity, which was born under the rule of the Roman Empire, has experienced many divisions within itself since the first periods of its history. As a result of these divisions, different groups and currents emerged. Among the emerging currents, it took its place in dualist currents. The Church saw itself as the main vein of Christianity and described dualist movements that were against its own teachings as heretical. The church and the state counted the struggle against and annihilation of these groups, which they described as deviant, among their most important duties. This struggle generally started by sending the people to the region who would bring these currents to the right. Later, this process continued with moral sanctions such as excommunication, financial penalties such as taxes and confiscation of their properties, burning, hanging and physical punishments. These practices, carried out in cooperation with the church and the state, prevented the dualist movements from disappearing in their natural processes. They were deliberately destroyed by the Church and the state.

Key Words: Christianity, Dualism, Heretics, Dualist Movements, Church, Punishment and Sanctions